

Samfunnsspeilet

Tidsskrift om levekår og livsstil

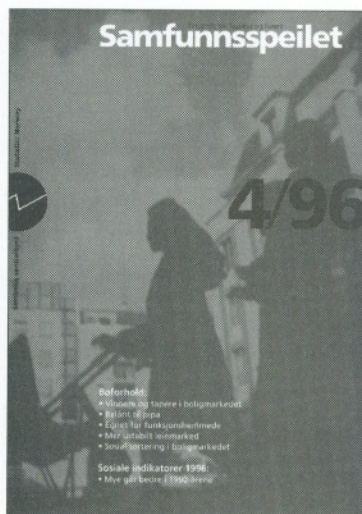
4/96

Boforhold:

- Vinnere og tapere i boligmarkedet
- Belånt til pipa
- Egnet for funksjonshemmede
- Mer ustabilt leiemarked
- Sosial sortering i boligmarkedet

Sosiale indikatorer 1996:

- Mye går bedre i 1990-årene

Innhold

Boforholdsundersøkelsen 1995 <i>Dagfinn Ås</i>	2
Boligstandard og boutgifter 1973-1995: Vinnere og tapere i boligmarkedet <i>Dagfinn Ås</i>	3
Boliger belånes til pipa <i>Rolf Barlindhaug</i>	9
Mot et mer ustabilt leiemarked? <i>Viggo Nordvik</i>	15
Norske boliger: Hver femte bolig er tilgjengelig for funksjonshemmede <i>Ole Gulbrandsen</i>	19
Storbyenes boligmarked: Økende sosial sortering? <i>Terje Wessel</i>	23
Sosiale indikatorer: Mange har fått det bedre på 1990-tallet	30

Samfunnsspeilet

Nr. 4/1996 - 10. årgang

Redaksjon: Johan-Kristian Tønder (ansv. red.), Dag Ellingsen (red.), Tor Petter Bø, Jon Erik Finnfold, Trine Dale, Terje Erstad og Ragni Hege Kitterød.

Redigering: Liv Hansen, Åshild Lønne, Solfred Michaelsen, Anne Skarateppen.

Design omslag/maler: Enzo Finger Design.

Trykk: Lobo Grafisk. **Priser:** Pr. år kr 165,-. Enkeltnr. kr 50,-.

Internett: Utdrag fra Samfunnsspeilet publiseres elektronisk på Internett.

Web adresse: <http://www.ssb.no/www-open/nyheter/top.html>

ISSN 0801-7603. ISBN 82-537-4328-9.

Artikler i tidsskriftet kan ikke uten videre tas som uttrykk for Statistisk sentralbyrås oppfatning.

Ved bruk av stoff fra tidsskriftet, oppgi kilde: Samfunnsspeilet/Statistisk sentralbyrå.

Omslagsfoto: La Phototeque/J. Loic.

Øvrige foto: S. 5: Bernt Eide/Samfoto. S. 11: Per-Anders Rosenkvist/Samfoto. S. 26: Samfoto. S. 27: Samfoto. S. 33: Anne Mette Welling/Samfoto.

Boforholdsundersøkelsen 1995

2

Det har i løpet av de siste 28 år blitt gjennomført fem landsomfattende intervjuundersøkelser om boforhold. Den første ble gjennomført i 1967, de følgende i 1973, 1981, 1988 og den siste i 1995. Undersøkelsene er gjennomført som samarbeidsprosjekter mellom Boligavdelingen i Kommunal- og arbeidsdepartementet (KAD), Statistisk sentralbyrå (SSB) og Norges

byggforskningsinstitutt (NBI). KAD har hatt ansvaret for finansieringen, SSB har gjennomført feltarbeidet og tilretteleggelsen av datasettene, mens NBI har hatt ansvar for opplegg og etterfølgende analyse av de innsamlede opplysningene.

Undersøkelsene har samme opplegg med et sett av identiske spørsmål i

hver undersøkelse. Dette muliggjør etablering av tidsserier for visse forhold, samt tidslokale spørsmål for å avdekke aktuelle boligspørsmål.

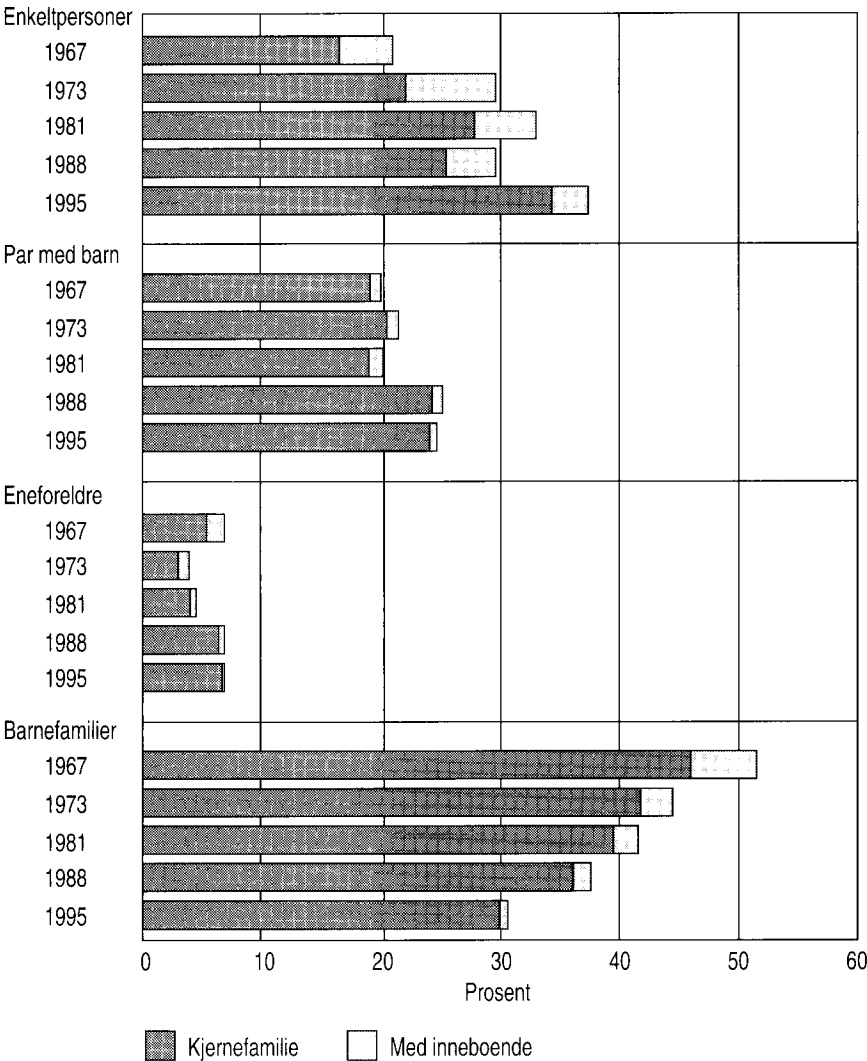
Undersøkelsene inneholder mange spørsmål om selve boligene og bostedene, og er derfor en kilde til boligstatistikk. Undersøkelsene inneholder like mange spørsmål om husholdningene og personene, og er derfor også en kilde for demografiske opplysninger. Informasjon om *boforhold* fremkommer når vi konfronterer egenskaper ved boligene/bostedene med egenskaper ved husholdningene som bor der. Alle datasettene er forsynt med vekt tall som gjør det mulig å beregne absolutte tall for ulike boligtyper og befolkningsgrupper.

Undersøkelsene kan gjerne ses på som alternative studier av levekår, med den forskjell at husholdningene og boligene er i fokus og ikke individuelle forhold som beskjeftigelse og arbeidsforhold.

Dette heftet av Samfunnsspeilet inneholder en serie delanalyser basert på data fra boforholdsundersøkelsene. SSB vil publisere en tallrapport med hovedresultatene fra 1995-undersøkelsen. Fra NBI vil det senere foreligge flere rapporter som tar opp ulike boforholdstemaer. NBI vil i tillegg produsere tabeller og utføre ulike analyser på oppdrag.

Dagfinn Ås er forsker ved Norges byggforskningsinstitutt, boligforskningsavdelingen.

Figur 1: Fire husholdningstypers utvikling 1967-1995

Kilde: Boforholdsundersøkelsene 1967, 1973, 1981, 1988 og 1995

Boligstandard og boutgifter 1973-1995:

Vinnere og tapere i boligmarkedet

Norske boliger er store i internasjonal sammenheng, og størrelsen har økt markert også de siste tiårene. Økningen har kommet barnefamiliene til gode, mens eneforeldre og husholdninger med lave inntekter har stått på stedet hvil. Disse to gruppene har også den vanskeligste boligøkonomiske situasjonen. Eldre mennesker og husholdninger på landsbygda kan glede seg over relativt lave boligutgifter. På landsbygda har man i tillegg god plass.

Dagfinn Ås

Boforholdsundersøkelsen 1995 er den femte i en serie landsomfattende utvalgsundersøkelser. Den første ble foretatt i 1967, og serien dekker dermed inn en tidsperiode på hele 28 år. Undersøkelsene er like i sin oppbygging og er velegnete til å vise utviklingen av flere forhold i denne tidsperioden, som er en kritisk periode for norsk bolig- og velferdspolitik.

Boligpolitikken fra krigens slutt og frem til 1970-tallet har hatt den samme karakter, med vekt på å avhjelpe mangelen på boliger. Problemene skifter karakter i 1970-årene i det man nå ser tegn til boligmetning. Liberaliseringstiltakene tidlig på 1980-tallet innvarsler nye tendenser ved at de frie markedskreftene får større spillerom. Flere forhold endrer karakter i løpet av 1980-årene, og i slutten av dette tiåret inntreffer en kraftig reduksjon i boligproduksjonen. Omkring 1990 opplever også mange boligeiere gjeldsproblemer.

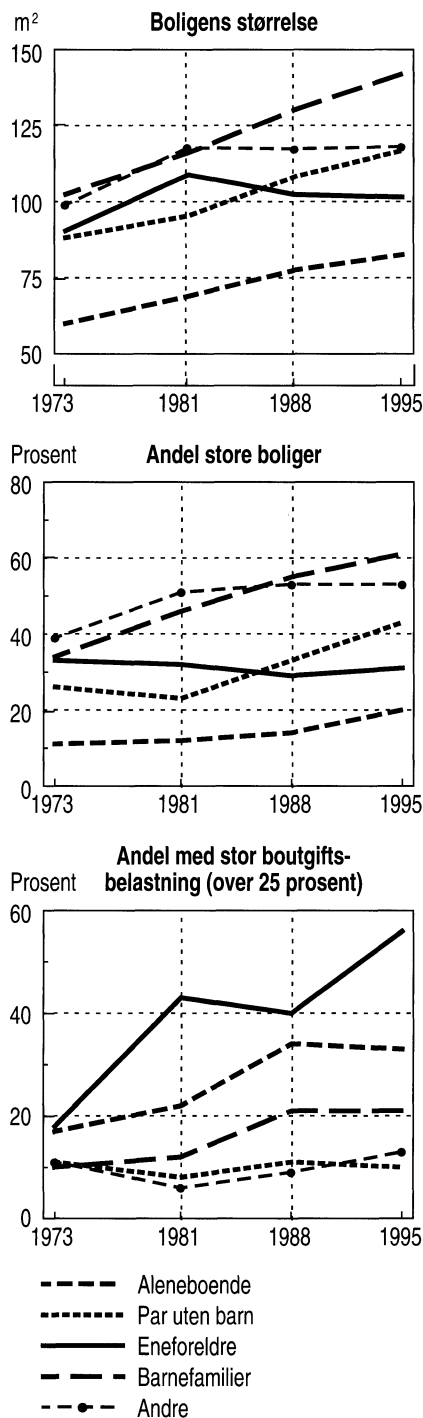
De nevnte undersøkelsene viser at boligstandarden, spesielt i form av arealer og plass, har blitt kraftig øket. De boligøkonomiske forhold er på sin side mer kompliserte. Alle våre data viser til tidspunktene for undersøkelsene. Vi har ikke opplysninger om de intervjuedes tidligere økonomi eller forventninger om fremtiden. Det kan være viktig når det gjelder økonomiske forhold.

De siste 25 årene har i boligsammenheng uten tvil vært svært turbulente og fortjener nærmere oppmerksomhet og analyse. Overvåking av boforholdene er stadig nødvendig selv om markedet i dag er mettet.

Norske boliger er store

I internasjonale sammenligninger av boforhold merker Norge seg ut med store og rommelige boliger. I 1973 var gjennomsnittet for alle boliger 88 m². Det var den gang relativt høyt,

Figur 1: Endringer i boligstørrelse og boutgiftsbelastning over tid for fem husholdningstyper

Kilde: Boforholdsundersøkelsene 1973, 1981, 1988 og 1995

og i dag er gjennomsnittet på hele 112 m². En fjerdedel av boligene i 1973 var små og bestod av bare ett eller to rom. Ca. halvparten av alle hadde tre og fire rom, mens vel en fjerdedel hadde fem rom eller flere.

På 1970-tallet var det uttrykt offisiell politikk at ettromsboliger ikke mer skulle bygges. Dette og andre forhold har resultert i at det i 1995 finnes ca. 26 000 færre småboliger i absolutt forstand. Andelen småboliger (ett og to rom) er nå sunket til 17 prosent av boligmassen. På den annen side har antallet store boliger, fem rom eller flere, blitt doblet, og andelen av så store boliger er i 1995 hele 40 prosent.

Boligstandarden i form av plass og arealer har med andre ord vist en klar forbedring, og vi skal i det følgende vise hvem dette har kommet til gode, og om det er noen som ikke har fulgt med på denne utviklingen.

Norske boliger har høye boutgifter

Denne påstanden er både riktig og gal, avhengig av hvem vi sammenligner med. I internasjonal sammenheng er nok ikke dette riktig. Det er mange land som vi ofte sammenligner oss med som har atskillig høyere boutgifter, når vi ser på disse utgifterne i forhold til husholdningenes inntekter.

I boforholdsundersøkelsene teller vi sammen følgende utgifter: husleie, fellesutgifter, festeavgift, lys og brensel, vedlikehold, kommunale avgifter, eiendomsskatt og boligforsikringer. Vi tar også med renter og avdrag på boliglån. Dette settes i forhold til brutto samlede inntekter for husholdningene, og blir til et uttrykk som vi kaller "boutgiftsbelastning". I 1973 var gjennomsnittet for husholdningenes boutgiftsbelastning 13 prosent og i 1995 var dette øket til 19 prosent.

Variasjonen omkring gjennomsnittene kan ofte være stor, og situasjonen beskrives bedre om vi ser på andelen med store belastninger. Det er her problemene ligger. På 1970-tallet var det for øvrig en uttalt offentlig norm som sa at boutgiftene ikke burde overskride 20 prosent av inntektene. Denne normen ble i det følgende tiåret oppgitt. Det var åpenbart et mål som en ikke kunne nå.

I 1973 var det 12 prosent av alle husholdningene som hadde en boutgiftsbelastning større enn 25 prosent. I 1995 var den andelen fordoblet, slik at det i 1995 var 24 prosent som hadde så stor eller større boutgiftsbelastning.

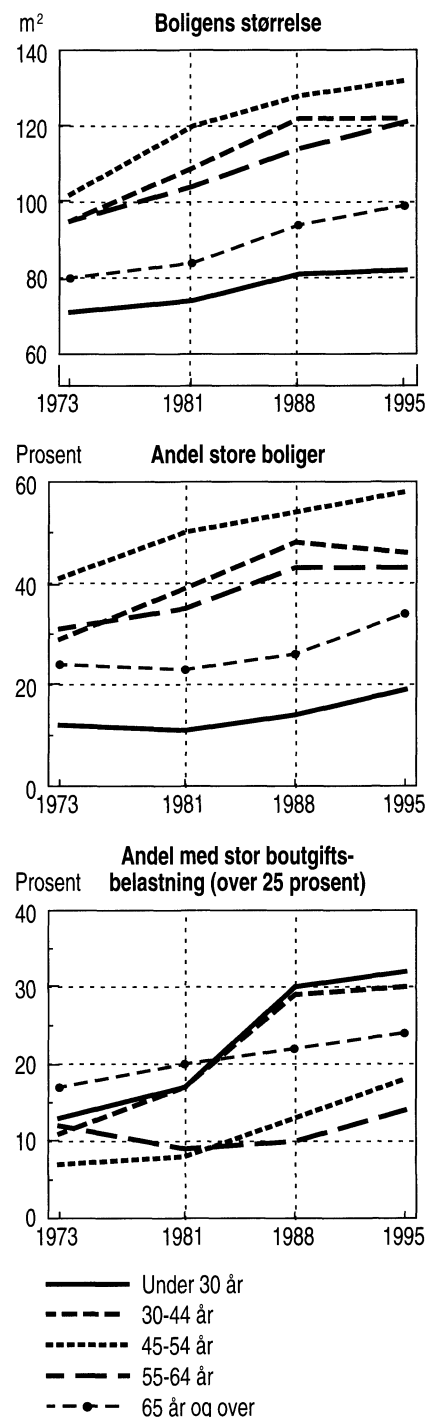
Hvem er vinnerne og hvem er taperne?

En fullstendig analyse og et uttømmende svar på spørsmålet om hvem det er som har vunnet, og hvem det er som har tapt, kan ikke gis her. Vi skal imidlertid gi noen foreløpige svar ved å gruppere husholdningene på fire måter.

For det første spør vi: Er det noen forskjell å spore mellom ulike husholdningstyper? Hvordan er for eksempel utviklingen for aleneboerne til forskjell fra barnefamiliene og andre husholdninger? For det andre spør vi: Hva med de yngste til forskjell fra de eldre og de aller eldste? For det tredje: Spiller det noen rolle hvor en bor? Er det forskjell på utviklingen i byene til forskjell fra landsbygda? Endelig: Er det noen forskjell på rike og fattige husholdninger?

Det er selvfølgelig en viss sammenheng mellom disse grupperingene. Inntektene er livsfasebetinget, og husholdningenes sammensetning undergår stadig visse endringer. Dette kan vi ikke gå inn på her, og i analysen som følger er de fire inndelingene behandlet hver for seg. Det vil

Figur 2: Endringer i boligstørrelse og boutgiftsbelastning over tid for grupper av husholdninger, etter hovedpersonens alder

Kilde: Boforholdsundersøkelsene 1973, 1981, 1988 og 1995

kunne vise hovedtrekkene i utviklingen over tid, mens det å fastslå utslagene størrelse krever nærmere og mer kompliserte fremgangsmåter. Vi er i første rekke opptatt av å se om vi har oppnådd en større utjevning av boforholdene over tid, eller om det har skjedd en polarisering. Det vil si om forskjellene mellom befolkningsgruppene har blitt større.

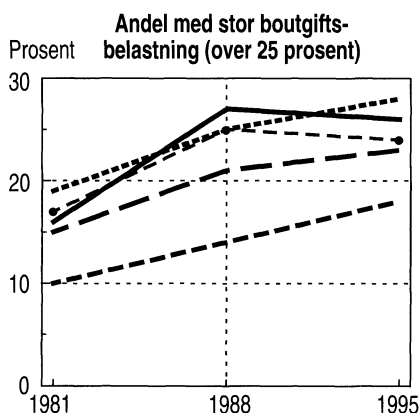
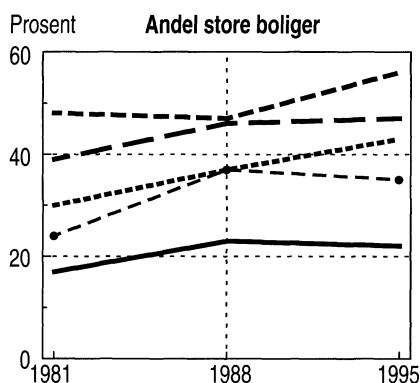
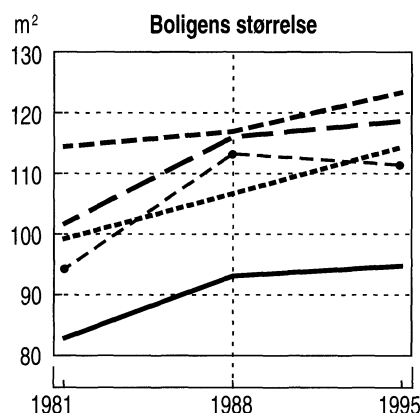
Fire typer husholdninger

Husholdningenes sammensetning er basert på slektskap og ekteskap. I disse undersøkelsene regner vi samboerskap på linje med ekteskap. Det er fire hovedtyper: (1) Aleneboende, (2) Par uten barn, (3) Eneforeldre, og (4) Barnefamilier. Alle disse kan ha "inneboende" personer i tillegg, og alle husholdningene som har dette er gruppert sammen som (5) Andre. I

figur 1 viser vi forskjeller mellom disse fem gruppene over tid.

Det er lett å peke ut taperne blant husholdningstypene når det gjelder økningen av arealstandarden over tid. Det er eneforeldrene. Disse personene, som i hovedsak er kvinner med små barn, har i gjennomsnitt ikke mer plass i boligene nå enn tidligere. Dette er slående på bakgrunn av at

Figur 3: Endringer i boligstørrelse og boutgiftsbelastning over tid for husholdninger i fem bostedstyper

--- Landsbygda
 --- Småsteder
 --- Små tettsteder
 --- Mindre byer
 --- Storbyer

Kilde: Boforholdsundersøkelsene 1981, 1988 og 1995

alle de andre husholdningstypene i gjennomsnitt har fått mer plass å områ seg på. Forskjellene i gjennomsnittlig boutgiftsbelastning er likeledes markante. Mer enn halvparten av alle eneforeldrene har belastninger større enn 25 prosent av inntektene.

Vinnerne blant husholdningstypene er barnefamiliene. Disse husholdningene har boliger som i dag i gjennomsnitt er over 140 m², og ca. 60 prosent av alle har fem eller flere rom i boligen. Med den klare forbedringen i plass i boligen har deres boutgifter steget, og andelen med høy boutgiftsbelastning har også gått opp. Gjennomsnittlig boutgiftsbelastning for barnefamiliene er imidlertid bare ca. 20 prosent.

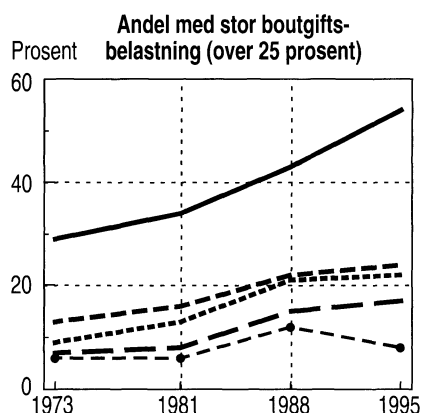
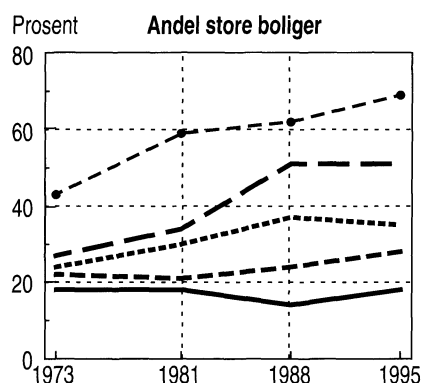
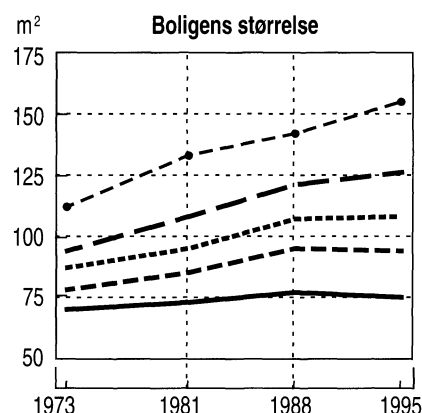
Unge, voksne og eldre personer

Boforholdsundersøkelsen er en husholdningsundersøkelse. I figur 2 er det derfor "hovedpersonen" og hans alder det vises til her. Hovedpersonen er den person i husholdningen som har den største inntekten.

Når det gjelder gjennomsnittlig størrelse av boligene i m², eller målt som andel av store boliger med mange rom, har alle husholdningene gruppert etter hovedpersonens alder fått øket plass i boligene. Det er imidlertid en tendens til polarisering på den måten at forskjellen mellom gruppene i 1995 er blitt en tanke større enn ved tidsperiodens begynnelse.

Det er imidlertid når det gjelder boutgiftsbelastningene at vi finner gruppeforskjeller. Husholdninger med hovedpersoner under 45 år, altså både den yngste gruppen og den nest yngste, har i 1980- og 1990-årene fått boutgiftsbelastninger som er langt høyere enn hva de hadde før, og langt høyere enn for de som er eldre. Vi vil anta at de nybygde

Figur 4: Endringer i boligstørrelse og boutgiftsbelastning over tid for fem grupper av husholdninger, etter samlet bruttoinntekt

— Laveste 20 prosent
 --- 21-40 prosent
 --- 41-60 prosent
 --- 61-80 prosent
 --- Høyeste 20 prosent

Kilde: Boforholdsundersøkelsene 1973, 1981, 1988 og 1995

boligene på 1980-tallet ofte har blitt anskaffet av husholdninger med relativt unge hovedpersoner. Boligprisene steg jevnt i løpet av 1980-tallet, og vi må derfor regne med at boligkjøpere på den tiden nok vil få høyere boutgifter enn andre.

By og land

Datasettene for de enkelte boforholdsundersøkelsene er stort sett like, men når det gjelder inndelingen av bostedene i by eller land, så ble dette gjort annerledes i 1973 enn i de senere undersøkelsene. Kurvene i diagrammene i figur 3 har derfor bare tre punkter.

Det er, og har tidligere vært, forskjell på boligene i byene og på landsbygda. Særlig gjelder dette når det er spørsmål om boligstørrelse. Våningshusene på gård er typisk ganske store, mens mange av boligene i storbyene (Oslo, Bergen og Trondheim) er svært små. Gjennomsnittlig boligstørrelse for storbyene i 1995 er som før, nemlig under 100 m².

Kurvene for gjennomsnittlig boligstørrelse og andelen av store boliger, viser ellers for hele studieperioden stort sett det samme forløpet uansett om det er byer eller landdistrikter. Det er riktignok en svak tendens til utjevning i løpet av 1970-årene og en differensiering i tiden etterpå, men dette er så vidt små utslag at vi ikke kan tillegge det vekt. Det er ingen klare vinnere eller tapere her.

Det er ellers verd å merke seg at boutgiftsbelastningen er klart mindre på landsbygda enn i andre typer bosteder.

Fattig og rik

I alle boforholdsundersøkelsene har vi oppgaver om de enkelte personenes brutto årsinntekter. For hver husholdning er personenes inntekter summert, og husholdningene er der-

etter inndelt i fem like store grupper etter størrelsen på husholdningenes samlede årsinntekt.

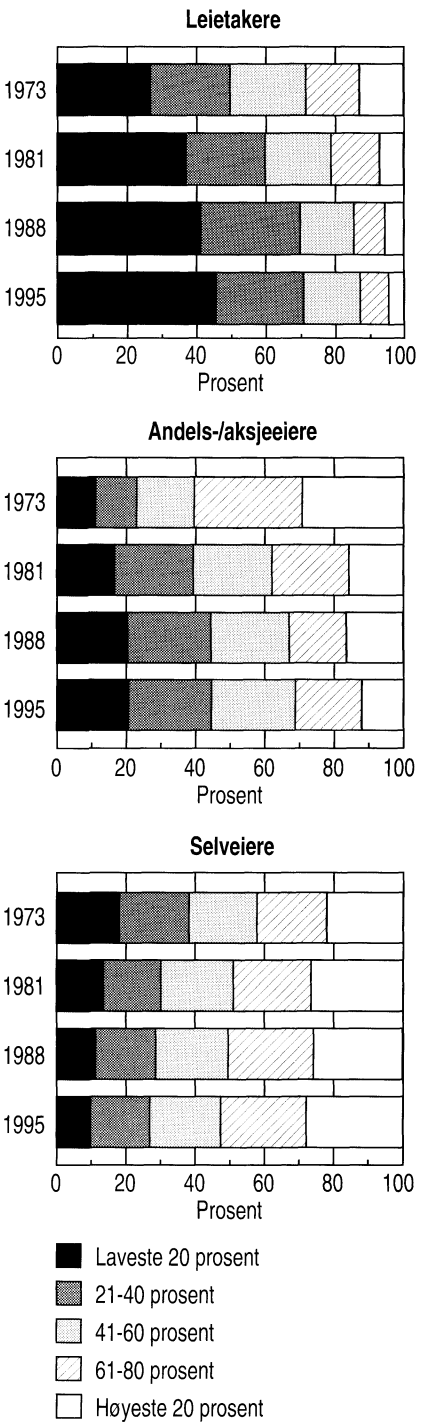
I alle tre diagrammene i figur 4 hvor vi viser endringer for inntektsgruppene, finner vi den samme rekkefølgen av inntektsgruppene på alle tidspunktene. Dette måtte forventes. Vi ser imidlertid at når det gjelder boligenes størrelse, oppviser husholdningene med de laveste inntektene ingen forbedringer i løpet av hele tidsperioden. Samtidig ser vi at jo større inntekt, jo større økning i arealer og rommelighet over tid. Det har foregått en klar polarisering her, forskjellene mellom fattige og rike husholdninger har altså blitt atskillig større over tid.

Målt i boutgiftsbelastninger har det også foregått en polarisering og forsterkning av forskjellene mellom inntektsgruppene. I det tredje diagrammet ser vi at boutgiftsbelastningen for den femtedelen som har de laveste inntektene merker seg klart ut. Disse husholdningene har fått en langt vanskeligere økonomisk situasjon enn tidligere. Mer enn halvparten av alle har nå årlige boutgifter større enn 25 prosent.

Å eie eller leie sin bolig

Det gir ikke særlig god mening å se standardøkningen med hensyn til arealer, samt boutgiftsbelastningen i forhold til den eie- og leieform som husholdningene har, på samme måte som ovenfor. Det viser seg nemlig at de tre gruppene med ulik disposisjonsform har skiftet karakter på en slik måte at endringene ikke uten videre kan fortolkes. Sammensetningen av gruppene med hensyn til inntektsforholdene har endret seg så mye at både selveierne, andels- og aksjeeierne og leietakerne i 1995 er annerledes enn i 1973.

Figur 5: Endringer i husholdningenes sammensetning etter inntekt

Kilde: Boforholdsundersøkelsene 1973, 1981, 1988 og 1995

Selveierne bestod i 1973 av omtrent like store antall husholdninger fra alle inntektsgruppene. I 1995 består eierne i langt større grad av husholdninger med store inntekter, mens husholdninger med lave inntekter er blitt relativt færre.

For leietakerne har det funnet sted en lignende prosess, bare med "motsatt fortegn". I utgangspunktet, i 1973, var lavinntektsgruppene sterkest representert. Denne forskjellen er blitt forsterket. Blant leietakerne er det nå stadig lavinntektsgruppene som er sterkest representert, mens høyinntektsgruppene nesten ikke lenger finnes blant leietakerne.

Når det gjelder andels- og aksjeeierne har det skjedd endringer av en annen og mer dramatisk karakter. I 1973 var høyinntektsgruppene sterkest representert, mens situasjonen i 1995 er snudd rundt. Nå er det lavinntektsgruppene som er de dominerende. Sammensetningen av husholdningene med hensyn til inntekt betyr at andels- og aksjeeiere nå i gjennomsnitt har langt lavere ressursnivå enn tidligere.

Forskjeller som består

I den statlige velferdspolitikken i Norge slik den er formulert i ulike offentlige dokumenter i etterkrigstiden står bolig og boforhold sentralt. Staten tok et klart ansvar for gjenoppbyggingen av landet, og bolig for alle var et prioritert velferds mål. Tiltakene var mange i boligsektoren, med for eksempel opprettelsen av Husbanken som et viktig instrument. Likheter og utjevning av forskjeller mellom befolkningsgrupper har likeledes vært et viktig mål å strebe etter. Dette hensyn har ligget under mange av regulerings- og kontrolltiltakene i boligsektoren opp gjennom hele etterkrigstiden.

De mange dereguleringstiltakene som ble gjennomført i 1981 har av mange blitt sett på som et vendepunkt i norsk boligpolitikk. Noen har også stilt spørsmålet om bolig fortsatt er med som et element i velferdspolitikken. Er utjevning av boforholdene mellom befolkningsgruppene nå lenger noe mål som myndighetene søker å nå?

Våre forsøk på å avdekke endringstendenser i boforhold i de senere tiårene har ikke vist noen tegn på utjevning av forskjeller. Tvert imot kan vi vise tendenser til polarisering og differensiering. Samtidig kan vi ikke se at 1981 danner noe vendepunkt i utviklingen, men at tendenser til større gruppeforskjeller har et utgangspunkt som ligger lenger tilbake i tid. Et unntak er riktignok den yngre del av befolkningen som etter 1981 har fått en kraftig økning av boligbelastingen.

Dagfinn Ås er forsker ved Norges byggforskningsinstitutt, boligforskningsavdelingen.

Boliger belånes til pipa

Fire av ti selveiere som flyttet inn mellom 1992 og 1995, lånte 100 prosent eller mer av kjøpesummen. En må anta at det i vesentlig omfang ble stilt sikkerhet for lånene i annen fast eiendom. Kredittinstitusjonene har trolig også basert kredittgivningen på at boligprisene var på vei oppover og at gjeldsbetjeningserven¹ var god. Med stigende boligpriser de siste årene, er det i 1996 bare 2 prosent av disse selveierne som ikke har positiv egenkapital i boligen. Men hva hvis denne utlånspraksisen fortsetter, etterfulgt av en periode med stigende renter og synkende boligpriser?

Rolf Barlindhaug

Utlånspolitikken fra private kredittinstitusjoner ble gjenstand for kraftig kritikk under konjunkturoppgangen midt på 1980-tallet. I kjølvannet av kredittmarkedets deregulering, førte konkurransen institusjonene imellom til en aggressiv markedsføring og en intensivert kamp om lånekundene (NOU 1992:30). Låntakerne kunne nærmest uten kredittvurderinger fullfinansiere sine boligkjøp med lånt kapital. Takstene ble ofte satt med utgangspunkt i hva tilsvarende eiendommer nylig hadde blitt omsatt for. Selve prisstigningen gav grunnlag for en utlånsøkning innenfor de reglene som allerede gjaldt for sikkerhetsstillelse (Skånland 1996). Manglende kredittvurderinger og høye låneandeler førte til et stort tapspotensial da boligprisene begynte å falle, arbeidsledigheten økte, skattesystemet ble omlagt og folks inntektsforventninger ble justert ned.

Husholdningenes betalingsproblemer ble dels møtt med offentlige tiltak som etableringslån til refinansiering av dyre topplån, en gjeldsordningslov for husholdninger med virkelig store problemer, og dels med individuelle løsninger direkte mellom kredittinstitusjon og kunder i form av rentened-

settelse, nedskriving av gjeld osv. (Barlindhaug 1994, Gulbrandsen 1994). Bankenes tapsavsetninger til boligformål var uansett beskjedne (NOU 1992:30).

Gjennomgangen av erfaringer fra bankkrisen førte til en konstatering av at utlånspolitikken måtte endres. Det ble truffet tiltak for å skjerpe lånerutinene (NOU 1992:30). Krav til egenkapital på rundt 20 prosent måtte bli en selvfølge. Sidesikkerhet skulle stilles ved fravikelse av slike krav. Også Kredittilsynet var opptatt av at utlånspolitikken ble lagt om, og fikk bekreftet dette i en undersøkelse av kredittinstitusjonenes utlånspraksis (Kredittilsynet 1996).

I denne artikkelen benyttes data fra Boforholdsundersøkelsen 1995 og Norsk Gallup 1995 for å studere hvordan boliglånenes andel av kjøpesummen har variert med innflyttingsår over en tiårsperiode. Resultatene vil bli tolket i lys av den generelle økonomiske utviklingen og utviklingen på boligmarkedet spesielt. Kredittinstitusjonenes utlånspraksis vil bli kommentert og vurdert i forhold til låneandel og den andelen boliggjelden i dag utgjør av boligverdien.

Datakilder

Boforholdsundersøkelsen 1995 er foretatt av Statistisk sentralbyrå i samarbeid med Norges byggforskningsinstitutt og Kommunal- og arbeidsdepartementet. Undersøkelsen i 1995 er en landsomfattende utvalgsundersøkelse basert på intervju av 4 453 personer. Dataene er vektet slik at de er representative for husholdninger i Norge. Undersøkelsen tar sikte på å belyse boforholdene for ulike befolkningsgrupper. Videre gir den opplysninger om aktuelle boligproblemer, og hvordan boforholdene har endret seg over tid. Kartleggingen av boforholdene legger særlig vekt på boligstandard, disposisjonsforhold, boligøkonomi og boligmiljø.

Norsk Gallup 1995 er en landsomfattende utvalgsundersøkelse om husholdningenes økonomi, basert på intervju av 3 005 personer som er oppsøkt på sine adresser. Undersøkelsen er utarbeidet av NOVA (Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring) i samarbeid med Norges byggforskningsinstitutt.

Den høye lånegraden har inntil videre kunnet forsvares med lave renter og stigende boligpriser. Men hva hvis den "rause" kredittgivingen fortsetter, for så å bli etterfulgt av et marked der boligprisene synker, rentene stiger, og arbeidsmarkedet blir mer usikkert?

Store svingninger på boligmarkedet

Realprisen på boliger falt 33 prosent i perioden 1988 til 1993 og lå da 29 prosent under nivået fra 1980.² Nordvik (1995) fant at bare 12 prosent av boligene som ble bygget i 1993 og finansiert med husbanklån, hadde en markedsverdi som oversteg 95 prosent av anleggskostnadene. I 1993 lå boligprisene derfor langt under hva det kostet å bygge tilsvarende nye boliger, og at det kunne forventes en betydelig prisoppgang på brukte boliger. Renteforhold og andre etterspørselsstimulerende faktorer ville bestemme tidsforløpet. Prisnedgangen førte også til at den oppsparte egenkapitalen i bolig for mange husholdninger ble borte, og vel så det. Husholdninger som var i en fase der de ønsket en større bolig, manglet egenkapital, men hadde samtidig fått en betydelig økning i gjeldsbetjenings- evnen etter rentefallet. Med strenge krav til egenkapital ville de vært "innelåst" i boligmarkedet.

Mest som følge av en kraftig rentenedgang, steg boligprisene nominelt med 30 prosent fra 1. kvartal 1993 til 2. kvartal 1995 (Statistisk sentralbyrå 1996A). Omsetning av boligeiendommer i fritt salg økte med 57 prosent fra 1992 til 1995 (Statistisk sentralbyrå 1996A), mens de samlede utlån til boligformål økte med 6,1 prosent fra 1. kvartal 1993 til 1. kvartal 1995 (Statistisk sentralbyrå 1996B). Utlånsveksten kan være et resultat av flere faktorer; finansiering av nye boliger, enkelthusholdningers nedbetaling av boliglån, opplåning på eksiste-

rende bolig og opplåning ved eierskifte (Barlindhaug 1995). Forholdsvis svak økning i utlånsvolumet kan fremkomme selv med stor opplåning ved eierskifte, dersom mange husholdninger samtidig betaler ned boliggjeld. Både innløsning av husbanklån uten refinansiering og nedbetalingsprofilen på allerede gitte lån, har bidratt til nedbetaling av gjeld.

Lavere renter, økt sysselsetting og forventning om høyere boligpriser gir grunnlag for høyere låneandeler fra kredittinstitusjonenes side. Det har også vært viktig for kredittinstitusjonene å gå inn i boligmarkedet for å spre risiko, selv om rentemarginen har vært lav og fortsatt er synkende. Erfaringene fra bankkrisen og myndighetenes understrekning av en mer ansvarlig utlånspolitikk vil trekke i retning av lavere låneandeler enn tidligere, spesielt når det ikke kan stilles sidesikkerhet.

Låneandelene har økt de siste årene

Boforholdsundersøkelsen 1995 (BU95) gir opplysninger om hva hus-

holdningene betalte for sin nåværende bolig, innflyttingsår, hvor mye de lånte og hva de trodde boligen kunne bli solgt for på undersøkelsestidspunktet. Det ble ikke spurt om hvem som hadde gitt lånet, og hvordan lånet eventuelt var sikret. På samme tidspunkt ble det imidlertid gjennomført en større surveyundersøkelse av Norsk Gallup³. Her ble det i tillegg til spørsmålene ovenfor også spurt om kredittinstitusjon og sikkerhet.

Begge undersøkelsene viser at låneandelen er større jo kortere botiden er. En må ta i betraktning at mange av dem som hadde høy låneandel i 1986-1988 var unge under etablering. Dersom disse har flyttet senere, vil husholdninger med innflyttingsår 1986-1988 i BU95 i stor grad være etablerte husholdninger som kanskje hadde lave låneandeler den gang som et resultat av tidligere boligkariere. Boforholdsundersøkelsen fra 1988 viser imidlertid at låneandelen for selveiere som flyttet inn i 1986-1988, var på 71 prosent (Barlindhaug og Skogstad 1990), mens den i BU95

Tabell 1: Selveiere innflyttet i 1983 eller senere. Prosentvis fordeling av husholdninger etter størrelse på låneandel og innflyttingsår. Gjennomsnittlig låneandel

Innflyttingsår	Låneandel (i prosent av kostnad/kjøpesum)						Gjennomsnittlig låneandel	N=Antall husholdninger
	Sum	0-39	40-59	60-79	80-99	100 +		
Boforholdsundersøkelsen 1995								
1983-1985	99	9	17	26	22	25	75	211
1986-1988	99	7	15	29	22	27	78	230
1989-1991	100	11	16	24	21	28	76	261
1992-1995	99	5	11	18	23	42	84	368
Norsk Gallup 1995								
1983-1985	99	16	13	30	28	12	67	106
1986-1988	100	16	12	29	27	16	68	144
1989-1991	100	13	16	26	21	24	70	172
1992-1995	101	16	8	19	21	37	74	303

Kilde: Boforholdsundersøkelsen 1995 (BU95) og Norsk Gallup 1995 (NG95). I BU95 ble det spurt om hvor mye en lånte, i NG95 om hvor stor egenkapitalen var. NG95 gir derfor ikke høyere låneandeler enn 100. Dette kan bidra til å forklare forskjellen i gjennomsnittlig låneandel mellom undersøkelsene

var 78 prosent for dem som fortsatt bodde i disse boligene. Dette kan tyde på at det er de som har hatt mest egenkapital som har flyttet videre, og at husholdninger med høy låneandel, og som dermed tapte all egenkapital under boligprisfallet etterpå, ikke har hatt mulighet eller ønske om å flytte.

Begge undersøkelsene viser at andelen som har lånt 100 prosent av kjøpesummen eller mer, var større jo senere innflytting. Ifølge Boforholdsundersøkelsen 1995 økte andelen uten egenkapital fra mellom 25 og 28 prosent i perioden 1983-1991 til 42 prosent i perioden 1992-1995. Dataene fra Norsk Gallup bekrefter denne økningen, dog viser disse dataene en jevnere økning gjennom hele perioden. Husholdninger med fullfinansiering i perioden 1992-1995 var overrepresentert i spredtbygde strøk og i tettsteder under 2 000 innbyggere, samt i aldersgruppen under 30 år. Hele 60 prosent av dem kom fra et tidligere leieforhold, men også blant dem som flyttet fra en selveid bolig, var det 29 prosent som fullfinansierte. De hadde i gjennomsnitt en bolig gjeld i begynnelsen av 1995 på 572 000 kroner, 1,7 ganger husholdningens samlede brutto årsinntekt i 1994 (BU95). Dette skulle tilsi at gjeldsbetjeningsvnen var svært god. Boligundersøkelsen 1995 viser kun små endringer i låneandel gjennom perioden 1992-1995, en periode med stigende boligpriser. Låneandelen var høyest i 1994.

En kan spørre hvilken utlånspraksis i kredittinstitusjonene som lå bak en utvikling der hele 4 av 10 husholdninger som flyttet inn i årene 1992-1995, lånte hele kjøpesummen eller mer.

Kredittilsynet undersøkte kredittinstitusjonenes utlånspraksis i oktober 1995 gjennom en spørreundersøkelse til et utvalg av institusjoner (Kreditttil-

synet 1996). Normal belåningsgrad var 80 prosent av verdigrunnlaget (takst, kjøpesum eller skjønnsmessig fastsettelse). Mange banker opplyste at de gikk over denne grensen dersom kunden hadde god tilbakebetalingsevne eller kunne stille sidesikkerhet. Enkelte institusjoner kunne ikke gi opplysninger om sammensetningen av låneporteføljen etter sikkerhet, andre bare etter grove kategorier. Undersøkelsen konkluderte med

at det fra 3. kvartal 1994 ikke så ut til generelt å ha vært noen økning i andelen av institusjonenes boliglånspor-
teføljer som lå over 80 prosent av verdigrunnlaget. Videre opplyste noen få institusjoner at de hadde skjerpet inn retningslinjene for kundens tilbakebetalingsevne.

En mulig delforklaring på den høye utlånsandelen kan være at de som har taksert boligene i mindre grad

har brukt faktisk markedsverdi som referanse, men i stedet har tatt utgangspunkt i normale byggekostnader. I så fall ville verdigrunnlaget være større enn salgsprisen, og dermed minske behovet for egenkapital.

Gjeldsbetjeningsevnen har forbedret seg kraftig fra 1988 og frem til 1995 (Johansen 1996). Personer i aldersgruppene 25-34 år og 35-44 år har hele tiden hatt den dårligste gjeldsbetjeningsevnen, men også her har det skjedd en markert forbedring. Dette taler for at langt flere nå slipper gjennom bankenes krav til tilbakebetalingsevne.

Problemer knyttet til betaling av renter og avdrag på lån var større for de med låneandeler over 80 prosent enn for samtlige eiere, men forskjellen var liten. Mens 6 prosent av alle eiere som flyttet inn etter 1985, hadde slike problemer, gjaldt dette 8 prosent av dem som hadde høye låneandeler (Norsk Gallup 1995). Problemene varierte ikke med innflyttingsår etter 1986, men var betydelig lavere for dem som flyttet inn før 1986.

Forretnings- og sparebanker dominerer boligfinansieringen

Sparebankene hadde størst markedsandel av boliglån gitt i perioden 1986-1995, målt i antall lån. Underlagsmaterialet viser at dette gjelder både 1. og 2. prioritetslån. Forretningsbankene økte sin andel av 1. prioritetslånene under lavkonjunkturen, mens sparebankene reduserte sin. De siste årene er markedsandelene både til forretnings- og sparebankene tilbake der de var i 1986-1988. Økningen i Husbankens andel har skjedd på bekostning av gruppen "andre".

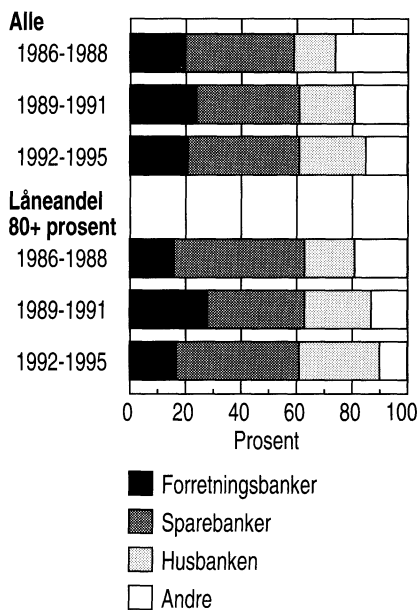
De fleste av 2. prioritetslånene i kategorien husbank-/etableringslån er etableringslån gjennom kommunene. Det ble gitt relativt mange etable-

ringslån i perioden 1989-1991. Antall totalt gitte etableringslån holdt seg oppe, selv om totalt antall omsetninger gikk ned i takt med nedgangen i boligprisene (Barlindhaug 1994).

Ser vi kun på dem som har en gjeldsandel på 80 prosent eller mer, er mønsteret svært likt. Både sparebankene og Husbanken har større andeler av 1. prioritetslån blant disse låntakerne, spesielt på bekostning av gruppen "andre".

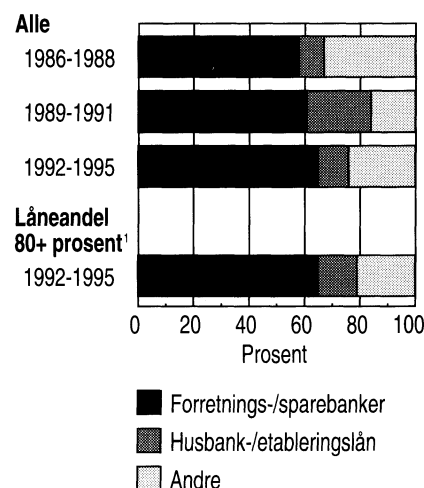
Når det gjelder beholdning av boliglån som et resultat av nye utlån, refinansiering og nedbetaling av gjeld, har forretnings- og sparebankene økt sin andel de siste årene på bekostning av alle andre institusjoner, med relativt størst nedgang for kredittforetakene. Dataene fra Norsk Gallup viser at det er nesten like mange som har

Figur 1: Husholdninger i 1995 fordelt på låneinstitusjon og innflyttingsår. Alle selveiere og selveiere som har lånt 80 prosent eller mer av kjøpesummen ved innflytting. 1. prioritetslån

Kilde: Norsk Gallup 1995

Figur 2: Husholdninger i 1995 fordelt på låneinstitusjon og innflyttingsår. Alle selveiere og selveiere som har lånt 80 prosent eller mer av kjøpesummen ved innflytting. 2. prioritetslån

¹ Andelen for innflyttingsperiodene 1986-1988 og 1989-1991 er utelatt pga. for få observasjoner

Kilde: Norsk Gallup 1995

innfridd husbanklånet uten å refinansiere, som det er husbankkunder som har refinansiert lånet. Av dem som refinansierte husbanklånet enten i 1994 eller i 1995, tok 58 prosent opp et nytt lån i en sparebank og 31 prosent et nytt lån i en forretningsbank eller Postbanken.

Sikkerhet for lån gir adgang til egenkapitaloppbygging

Analysen av utviklingen i låneandeler tyder på at de som kjøpte boliger mens prisene var på bunnen, var husholdninger med et mindre lånebehov. De som hadde mistet sin egenkapital under boligprisfallet, synes å ha vært lite mobile i den perioden. For mange med negativ egenkapital i bolig, ville det da ha vært økonomisk gunstig å være netto kjøper av bolig. Både finansieringsproblemer og mangelen vilje til å kjøpe noe dyrere med negativ egenkapital, kan ha vært ut-

Tabell 3: Prosent av husholdningene med sikkerhet i bolig eller fast eiendom, etter type lån og innflyttingsår. Alle selveiere og selveiere som har lånt 80 prosent eller mer av kjøpesummen ved innflytting

Type lån	Alle			Låneandel 80 prosent +		
	1986-1988	1989-1991	1992-1995	1986-1988	1989-1991	1992-1995
Boliglån 1	94	91	90	95	93	87
Boliglån 2	90	83	79	86	87	78
Boliglån 3	-	-	75	-	-	-

Kilde: Norsk Gallup 1995. - for få observasjoner

slagsgivende for mange. Selv om boligprisene var lave, kan bankenes utlånspolitikk ha vært påvirket av fortsatt høy arbeidsledighet, høye renter og usikkerhet omkring tidspunktet for et konjunkturomslag.

Å gå inn i boligmarkedet på riktig tidspunkt, dvs. være nettkjøper av bolig når prisene er lave, vil kunne være avgjørende for fremtidig oppbygging av egenkapital i bolig. Særlig unge leietakere, men også eiere som gjennom et prisfall har tapt all egenkapital, vil kunne oppleve finansieringsvansker. Det vil derfor være de som har mulighet for sidesikkerhet og kausjon som får fullfinansiering og adgang til egenkapitaloppbygging. Sannsynligheten for at denne adgangen er skjevt fordelt vil være stor.

Ved låneandeler utover 80 prosent krever kredittinstitusjonene vanligvis sidesikkerhet i annen eiendom eller kausjon. I Norsk Gallup ble det spurt om type sikkerhet. Et av svaralternativene var "pant i bolig/fast eiendom", et annet alternativ "kausjon". Pant i bolig/fast eiendom inkluderte også pant i annen eiendom enn den husholdningen kjøper. Sikkerheten kunne derfor være god, selv om kunden hadde fullfinansiert kjøpet.

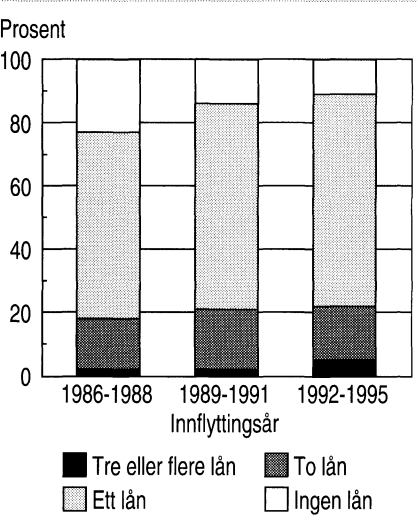
Et stort antall husholdninger oppgir sikkerhet i bolig/fast eiendom for alle boliglån. Andelen lån med sikkerhet i bolig/fast eiendom er lavere for 2. prioritetslån enn for 1. prioritets-

lån. Det er også en tendens til at andelen med sikkerhet i bolig/fast eiendom har sunket noe over tid, mens andelen kausjoner har økt. Alle kausjonene gjelder de som har en gjeldsandel på 80 prosent eller mer.

Stigende boligpriser - økende egenkapital i bolig

Bankenes utlånspraksis med høye låneandeler de siste årene kan forklares av konjunkturomslaget, økt selssetting, rentefall og boligpriser som lå betydelig under hva det kostet å bygge nytt. Selv en belåningsgrad på 100 prosent ville innebære liten

Figur 3: Selveiere innflyttet 1986 og senere. Prosentvis fordeling av husholdninger på antall boliglån i 1995, etter innflyttingsår

Kilde: Norsk Gallup 1995

panterisiko. Prisene kunne ikke falle mer, bare stige. Med den lave renten ville sannsynligheten for at husholdninger skulle komme i betalingsproblemer være liten.

Et stort flertall av selveierne hadde kun ett boliglån i 1995. Det var svært få som hadde tre eller flere lån.

Det har også blitt mer vanlig at banker gir ett lån innenfor 80 prosent av lånetakst i stedet for å splitte lånet i ett 1. og ett 2. prioritetslån med ulike rentesatser. I 1995 var det ifølge Norsk Gallup 23 prosent av dem som flyttet inn i sin nåværende bolig i 1986-1988 som ikke hadde boliggjeld. Denne andelen var på 11 prosent for innflyttere i perioden 1992-1995. Et tilsvarende mønster fins i BU95, men andelen uten boliggjeld var der hhv. 15 og 7 prosent.

Prisstigningen de siste tre årene har redusert gjeldsandelen betydelig for dem som har flyttet inn mens prisene var på bunn og i perioden deretter. Også gjeldsandelen for dem som flyttet inn i perioden 1986-1988 har falt betydelig, selv om prisnivået i 1995 ikke var så forskjellig fra prisnivået i 1986-1988. Dette innebærer at mange av disse i løpet av ca. åtte år har foretatt en betydelig nedbetaling av boliglån.

Boligprisene har steget med 15 prosent fra 1. kvartal 1995 til 2. kvartal 1996 (Statistisk sentralbyrå 1996A). Når denne prisstigningen anvendes på alle anslåtte omsetningspriser i BU95, og nedbetaling av boliglån antas å ha vært på 5 prosent i perioden, reduseres andelen selveiere med negativ egenkapital i bolig fra 10 til 2 prosent for dem som flyttet inn i årene 1992-1995. Til tross for at fire av ti innflyttere fra denne perioden lånefinansierte hele boligkjøpet, er det midt i 1996 kun 2 prosent som ikke har bygget opp egenkapital i bolig.

Tabell 4: Selveiere innflyttet i 1983 eller senere. Prosentvis fordeling av husholdninger, etter størrelse på LTV¹-rate og innflyttingsår. Gjennomsnittlig LTV-rate

Innflyttingsår	LTV - Boliglån i prosent av antatt salgspris						Gjennom- snittlig LTV	N=Antall hushold- ninger
	Sum	0-39	40-59	60-79	80-99	100 +		
BU-95								
1983-85	100	60	24	10	4	2	32	135
1986-88	99	35	24	18	13	9	53	155
1989-91	100	34	21	23	12	10	54	197
1992-95	100	20	18	23	29	10	66	329

¹ LTV: Loan to value, dvs boliglån som andel av antatt salgspris. Kun boliger der antatt salgsverdi gjelder 1 bolig i huset
Kilde: Boforholdsundersøkelsen 1995.

Konklusjoner

Det sterke boligprisfallet i perioden 1988-1993 reduserte husholdningens egenkapital i bolig betydelig. Rentenedgangen som startet i 1993 fikk boligprisene til å øke igjen fra 2. kvartal 1993. Mange av dem som flyttet etter dette, hadde derfor et stort lånebehov. Både Boforholdsundersøkelsen 1995 og Norsk Gallup 1995 viser at andelen husholdninger som lånte 100 prosent eller mer av kjøpesummen, var høy for dem som flyttet inn i perioden 1992-1995, sammenlignet med husholdninger med tidligere innflyttingsår. Omfanget av kausjon på boliglån var ubetydelig, men vi kan ikke skille ut omfanget av sikkerhet i annen eiendom enn egen bolig. Kredittinstitusjonene skjerpet sin utlånspraksis etter bankkrisen på slutten av 1980-tallet og begynnelsen av 1990-tallet, men har likevel i stort omfang fullfinansiert husholdningenes boligkjøp. En må anta at det i betydelig omfang er stilt sikkerhet i annen eiendom. Det har vært et ønske fra kredittinstitusjonene om å ha en betydelig boliglånsportefølje, samtidig som konkurransen om lånekundene har vært stor. Dessuten har tapene på utlån til boligformål vært små. Kredittinstitusjonene har trolig også basert kredittgivingen på at boligprisene var på vei oppover, og at avstanden til et normalt prisleie var stor. I tillegg førte den lave renten til

at gjeldsbetjeningsevnen hos husholdningene økte. Nedbetaling av boliglån og fortsatt prisstigning etter innflytting, har gjort at andelen selveiere innflyttet i perioden 1992-1995, med negativ egenkapital i bolig, ble redusert fra 42 prosent på innflyttingstidspunktet til 2 prosent midt i 1996.

Selv om prisene fortsatt skulle stige noe, var boligmarkedet i 1996 mer i balanse enn tidligere, og sannsynligheten for et fall i boligprisene som følge av en renteoppgang, absolutt til stede. Lav inflasjon fører til at en reell boligprisedgang også kan føre til en nominell nedgang. Lånetaksten bør derfor fastsettes med utgangspunkt i et normalprisnivå, ikke i en verditakst basert på omsettinger av lignende eiendommer. Samtidig har boligmasseens verdiøkning gjort det lettere for husholdninger å stille med egenkapital, noe som vil bidra til reduserte låneandeler de kommende årene.

1. Definert som gjeldsrenter i forhold til kontantoverskudd, der kontantoverskuddet er lik yrkesinntekt, renteinntekter pluss overføringer minus skatter.
2. Prisutviklingen baseres på materiale fra Norges byggforskningsinstitutt og Norges eiendomsmeglerforbund fra 1980-1991, og på tall fra Statistisk sentralbyrå fra 1992.

3. Undersøkelsen ble foretatt i samarbeid med NOVA og Norges byggforskningsinstitutt.

Litteratur

Barlindhaug, Rolf og Hans Petter Skogstad (1990): *Boligøkonomi på 80-tallet. En rapport fra Boforholdsundersøkelsen 1988*. Prosjektrapport 66. Norges byggforskningsinstitutt.

Barlindhaug, Rolf (1994): *Kommuners bruk av etableringslån*. Prosjektrapport 151. Norges byggforskningsinstitutt.

Barlindhaug, Rolf (1995): *Kan eldres boligformue redde velferdsstaten? Mulige virkninger av å omgjøre bundet kapital i boliger til kontanter*. Prosjektrapport 186. Norges byggforskningsinstitutt.

Gulbrandsen, Lars (1994): Bankene hjelper gjeldsofrene, *Økonomisk revy* nr. 1/94. Den Norske Bankforening.

Johansen, Harald (1996): Gjeldsbetjeningsevnen i husholdningssektoren. *Penger og kreditt* nr. 2 1996. Norges Bank.

Kredittilsynet (1996): "Oppsummering av boliglånsundersøkelsen oktober 1995." Kredittilsynet, januar 1996.

Nordvik, Viggo (1995): *Husbankens virkemidler. Hvordan virker de?* Prosjektrapport nr. 187, Norges byggforskningsinstitutt.

NOU 1992:30: Bankkrisen. Finans- og tolldepartementet, Oslo, Akademika.

Skånland, Hermod (1996): "Kriser i eiendomsmarkedet". I *Marked, konkurranse og politikk*. Festtidsskrift til Egil Bakke. Fagbokforlaget.

Statistisk sentralbyrå (1996A): Bygginform. 10/96 og nr. 10/94.

Statistisk sentralbyrå (1996B): Statistisk månedshefte nr. 3/96 og nr. 8/95.

Rolf Barlindhaug er forsker ved Norges byggforskningsinstitutt, Boligforskningsavdelingen.

Mot et mer ustabilt leie- marked?

Utleieboliger har lenge utgjort en synkende del av boligmassen. Det kan synes som om denne tendensen har snudd på 1990-tallet. Når sammensetningen av leiesektoren betraktes, ser vi at vi har fått et klart større innslag av tilfeldig utleie enn tidligere. Omfanget av det som kan kalles for profesjonell utleie er blitt mer enn halvert siden 1973.

Viggo Nordvik

En periode med store endringer

Fra 1973 til 1995 steg folketallet i Norge med 10 prosent, mens antall bebodde boliger i samme periode økte med nær 40 prosent. I 1973 var store deler av bolig- og kredittmarkedet regulert på ulike måter. Gjennom byfornyelsesaktivitet, først og fremst på 1980-tallet, ble tidligere leiegårder omdannet til borettslag. I 1983 fikk vi loven om eierseksjoner, som åpnet for en storstilt endring av disposisjonsforholdene i den eksisterende massen av boliger i blokk. Både frittstående borettslag og tidligere leiegårder ble omdannet til sameier. For nybygde boliger i blokk fikk også selveierformen en meget sterk posisjon.

Denne artikkelen tar for seg de faktorene som har påvirket boligmassen og de måter som boliger disponeres på her i landet. Spesielt fokuseres det på hvordan størrelsen på leiesektoren har utviklet seg.

Det er tre hovedgrupper av disposisjonsforhold til boliger i Norge: Selveiere, borettsshavere og beboere i aksjeboliger og leietakere. Tabellene 1 til 4 viser hvordan norske hushold fordelte seg på disse disposisjonsforholdene i årene 1973, 1981, 1988 og 1995. Vi har valgt å ta med kårboliger som en egen kategori, da disse ikke faller naturlig inn under noen av de andre gruppene. Vi skal blant annet vise hvordan sammenhengen mellom disposisjonsform og hustype har utviklet seg over tid¹.

Et av siktemålene med artikkelen er å demonstrere hvilke store endringer som har skjedd med vår måte å disponere den eksisterende boligmassen. Derfor har vi valgt å presentere anslag for de ulike delene av boligmassen målt i 1 000 boligenheter, heller enn å se på andelene som disponeres på ulik måte. Når disse an-

slagene er laget, har vi brukt boforholdsundersøkelsene som er utvalgsundersøkelser. Til disse utvalgsundersøkelsene er det utarbeidet et vekt-
ingssystem som kan brukes til å lage anslag for størrelsen på den samlede boligmassen.

Når et slikt vektsystem brukes til å gi anslag for hele boligmassen, får vi selvfølgelig anslag som er usikre. Det kommer av at vi bruker et utvalg til å si noe om hele boligmassen. Et problem med bruk av beregnede totaltall, er at de gir inntrykk av større presisjon enn det i realiteten er grunnlag for.

Leie- og andels-/aksjeboliger var helt dominerende blant blokkboligene i 1973. På tross av dette lå over 60 prosent av de leide boligene i småhus. Selveierandelen var samlet sett på 58 prosent, mens den for småhus var 70 prosent og for blokk bare om lag 2 prosent. Forskjellen mellom boligtypene blir noe mindre om vi ser på eierandelen definert som andelen som enten er selveiere eller eiere av andels- eller aksjebolig. Samlet eierandel var da 69 prosent, og for småhus og blokk var eierandelene henholdsvis 75 prosent og 49 prosent.

Borettslagsboligenes vekstperiode

Fra 1973 til 1981 økte det beregnede antall borettslagsboliger i blokk med over 60 000. Dette er litt mer enn ny-

Tabell 1: Boligmasse i 1973 fordelt etter disposisjonsform og hustype (1 000 boliger)			
	Sum	Småhus	Blokk
Sum	1 380	1 100	241
Selveide boliger	796	778	6
Andels-/aksjeboliger	157	46	111
Leide boliger	402	253	123
Kårboliger	24	24	-

Datagrunnlag

Boforholdsundersøkelsen 1995 er foretatt av Statistisk sentralbyrå i samarbeid med Norges byggforskningsinstitutt og Kommunal- og arbeidsdepartementet. Undersøkelsen i 1995 er en landsomfattende utvalgsundersøkelse basert på intervju av 4 453 personer. Dataene er vektet slik at de er representative for husholdninger i Norge. Undersøkelsen tar sikte på å belyse boforholdene for ulike befolkningsgrupper. Videre gir den opplysninger om aktuelle boligproblemer, og hvordan boforholdene har endret seg over tid. Kartleggingen av boforholdene legger særlig vekt på boligstandard, disposisjonsforhold, boligøkonomi og boligmiljø.

byggingen av blokkboliger i perioden 1973-1981. Tar vi hensyn til at noe av nybyggingen var leieboliger (anslagsvis 4 000-5 000 offentlige utleieboliger), og noe avgang f.eks. som følge av sammenslåinger, kan tallene tyde på at massen av andelsboliger i blokk har vokst noe som følge av at boliger har endret disposisjonsform i tillegg til vekst gjennom nybygging. Ettersom det så å si bare fantes andels-/aksje- og leieboliger i blokk i 1973, må altså konverteringene ha skjedd fra leiebolig til borettslagsbolig. Det som skjedde av slik konverteringsvirksomhet var knyttet til byfornyelse, og til at beboere overtok leiegården de bodde i og dannet borettslag. Antall leieboliger i blokk falt med nesten 20 prosent.

Også i småhus har antall leide boliger gått ned med om lag 20 000 boliger. Samlet gir dette en reduksjon på 40 000 leieboliger fra 1973 til 1981. Andelen norske hushold som bodde i

leid bolig falt fra 29 prosent i 1973 til 24 prosent i 1981, både fordi det absolute antallet leieboere sank, og fordi det samlede antallet boliger økte.

Sammenslåinger og seksjonering

Selv om det ble bygd nesten 20 000 boliger i blokk i perioden mellom boforholdsundersøkelsene fra 1981 og 1988, indikerer undersøkelsene at antall boliger i blokk faktisk falt svakt i perioden. Dette har sammenheng med den omfattende sammenslåingsaktiviteten i blokkboligmassen i perioden. Vi kan f.eks. merke oss at det beregnede antallet boliger i bygårder bygd før krigen, gikk ned med nesten 15 000 enheter fra 1981 til 1988, om lag 10 000 av de boligene som forsvant, hadde bare ett eller to rom.

Det var ikke bare den fysiske utformingen av blokkboligene som endret seg gjennom 1980-tallet, det var også betydelige endringer i disposisjonsforholdene. I denne perioden vokste

det fram et nytt segment i boligsektoren, nemlig sameier i blokk. Selve framveksten av denne selveierleilighetssektoren er beskrevet og analysert i Wessel (1996). Antallet selveide boliger i blokk utgjorde i 1988 17 prosent av blokkboligene. Framveksten av de selveide boligene i blokk kom hovedsakelig ved endringer av disposisjonsformen i den eksisterende boligmassen. Bare 10 prosent av de selveide boligene i blokk var bygd på 1980-tallet. Både antallet leieboliger og andels-/aksjeboliger i blokk sank gjennom perioden 1981-1988.

Det samlede antallet leieboliger fortsatte å falle fram til 1988, og var da 50 000 lavere enn i 1981. Leieandelen var redusert til noe under 19 prosent i 1988.

Flere leide boliger

Antall selveide boliger i blokk fortsatte å stige fram til 1995, da de utgjorde vel 20 prosent av blokkboligene. En tredjedel av veksten kan tilbakeføres til nybygging. Konverteringer av disposisjonsform i den eksisterende boligmassen spilte altså i perioden mellom 1988 og 1995 en viktig rolle i selveierleilighetenes vekst. Likevel viser en sammenligning av tabell 3 og 4 at antall leide boliger og andels-/aksjeboliger også vokste gjennom perioden.

Vi har altså fått vel 30 000 flere leide boliger i blokk fra 1988 til 1995. Det samme trekket, men enda mer mar-

Tabell 2: Boligmasse i 1981 fordelt etter disposisjonsform og hustype (1 000 boliger)

	Sum	Småhus	Blokk
Sum	1 480	1 163	284
Selveide boliger	860	840	10 ¹
Andels-/aksjeboliger	247	74	172
Leide boliger	359	235	101
Kårboliger	14	14	-

¹ Det er spesielt stor relativ usikkerhet knyttet til så lave tall

Tabell 3: Boligmasse i 1988 fordelt etter disposisjonsform og hustype (1 000 boliger)

	Sum	Småhus	Blokk
Sum	1 646	1 342	276
Selveide boliger	1 048	990	47
Andels-/aksjeboliger	247	92	155
Leide boliger	307	216	74
Kårboliger	43	43	-

Tabell 4: Boligmasse i 1995 fordelt etter disposisjonsform og hustype (1 000 boliger)

	Sum	Småhus	Blokk
Sum	1 895	1 514	350
Selveide boliger	1 168	1 086	74
Andels-/aksjeboliger	266	95	169
Leide boliger	418	290	107
Kårboliger	43	43	-

kert, finner vi for småhusene. Her har antallet leieboliger steget med 75 000 boliger. Antall hushold som leier bolig har altså steget med 35 prosent til 418 000 fra 1988 til 1995. I 1995 var dermed leieandelen 22 prosent. Men deler av økningen i antall leide boliger fra 1988 til 1995 henger sammen med endringer i utvalgsprosedyrene².

Leiesektoren har endret karakter

Tabell 5 gir oss et bilde av den absolutte utviklingen i antallet av ulike typer av leieboliger.

Tallet på leide boliger lå i 1995 på om lag samme nivå som i 1973. Antall bebodde boliger har gjennom disse vel 20 årene steget med 37 prosent, slik at leieandelen har falt med hele 7 prosentpoeng. Både antall leide boliger og leieandelen var i 1988 lavere enn i 1995. Ut fra tabellene som viser hvordan disposisjonsforholdene i den norske boligmassen har utviklet seg gjennom de siste 20 årene, kan det se ut som om vi har hatt en nedadgående trend i størrelsen på leiesektoren. Men de siste årene kan det se ut som om trenden har

snudd eller er i ferd med å stabilisere seg på et nivå rundt 400 000 leieboliger. Vi skal se på en slik stabiliseringshypotese ved å se på utviklingen i sammensetningen av leiesektoren.

I tabell 5 ser vi en kraftig økning i antallet utleide ekstraboliger fra 1988 og fram til i dag. Som leietakere i "Annen ekstraboli eid av private hushold", regner vi bolig som ikke er tjenestebolig eller sokkelleilighet og som ligger i et hus som eies av borettslag, sameie, boligaksjeselskap, slektning eller annen privat person. Dette vil dreie seg om ekstraboliger som et hushold eier og som de leier ut enten varig eller midlertidig. At et hushold eier en ekstraboli kan være et resultat av arv, pardannelse eller midlertidig fravær. Det kan jo selv sagt også være at noen hushold har kjøpt en ekstraboli som en formueplassering. Årene med til dels kraftig fall i nominelle boligpriser, har gitt en ny gruppe av hushold som leier ut en ekstraboli. Leies en bolig ut i mer enn ett år, blir nominell salgsgevinst skattepliktig, mens tap går i fradrag fra netto skattbar inntekt. For hushold som flytter fra en bolig med en markedspris som ligger lavere enn det de betalte for boligen, vil utleie gi en betydelig skattefordel. Dette, sammen med at mange vil ha en viss motvilje mot å realisere nominelle tap, har nok ført til at en del fraflyttede boliger har blitt leid ut midlertidig i stedet for å selges.

Nesten halvparten av veksten i leiesektoren kan tilbakeføres til økt utleie av ekstraboliger. I undersøkelsen fra 1995 hadde 31 prosent av leietakerne i utleide ekstraboliger flyttet inn året før undersøkelsen, mens 19 prosent hadde flyttet inn to år før undersøkelsen. I boforholdsundersøkelsen fra 1988 var de tilsvarende tallene henholdsvis 19 og 10 prosent. Det ser altså ut som om det er ekstraordinært mange tilfeller av utleie av en ekstra

bolig som har kommet i stand de siste årene.

Ettersom vi mener at det er ekstraordinære årsaker til at dette tilbudet av leieboliger er såpass høyt, regner vi det som ganske sannsynlig at denne delen av leietilbudet vil bli redusert gjennom de neste to til fem årene. Det presset en observerer i leiemarkedene i 1996, kan også tyde på at en slik reduksjon allerede er kommet.

Den andre kilden til veksten i utleie fra 1988 til 1995 er sokkelboligene. Vi finner dobbelt så mange utleide sokkelboliger i 1995 i forhold til 1988. Økt utleie av sokkelboliger i småhus bygd mellom 1988 og 1995 kan delvis forklare denne veksten. Den viktigste forklaringen ligger imidlertid i utnyttelsen av småhusmassen som er bygd tidligere. I 1988 var det f.eks. en utleid sokkelbolig i 2,5 prosent av de småhusene som var bygd i perioden 1971-1975, i 1995 hadde mer enn hvert tiende småhus fra denne årgangen "leieboere i kjelleren". Betrakter vi de boligene som ble bygd i siste halvdel av 1970-tallet, hadde 4,5 prosent leid ut sokkelbolig i 1988, andelen som leide ut sokkel i disse boligene hadde i 1995 steget til 8 prosent. Samlet sett fant vi sokkelbeboere i 3,5 prosent av alle småhus i 1988, mens det tilsvarende tallet i 1995 hadde steget til over 7 prosent.

I en kort oversiktsartikkel som dette er det ikke mulig å gå inn på noen utfyllende diskusjon av årsakene til økningen, eller noen tilsvarende vurderinger av hvorvidt det er grunn til å tro at vi skal få endringer av betydning i tilbudet av slike leieboliger. Om en leter etter årsaken til økningen, eller prøver å framskrive tilbudet av sokkelboliger, er det to faktorer en bør vurdere: Har store deler av småhusboligmassen skiftet eier til så høye priser at det er nødvendig å leie ut sokkelen for å dekke de løpende ut-

Tabell 5: Sammensetningen av leiesektoren (1 000 boliger)

	1973	1981	1988	1995
Antall	402	359	307	418
Sokkelbolig	68	54	45	109
Ekstra bolig inne i annen bolig	17	16	13	14
Annen ekstraboli eid av private hushold	88	116	116	163
Privateid personalbolig	61	35	14	11
Offentlig eid personalbolig	25	16	17	22
Sosial utleie	33	42	51	56
Profesjonell utleie	104	67	45	41
Annet	6	4	6	1

giftene? Eller er tilbudsøkningen etterspørselsgenerert?

Kategorien Ekstra bolig inne i annen bolig i tabell 5, inkluderer dem som leier en hybel uten egen inngang, og dem som leier en del av en annen bolig som ikke er fysisk avgrenset fra denne andre boligen. Det vil kunne være en flytende overgang mellom det å leie en Ekstra bolig inne i annen bolig, og det å være inneboende i en annens bolig. Som tabell 5 viser, er dette en liten del av leiemarkedet. For de fleste vil det å leie en Ekstra bolig inne i annen bolig være en lite tilfredsstillende bosituasjon. Når en slik situasjon velges, har det nok sammenheng med meget svak økonomi eller sterk boligmangel. Vi tror f.eks. at denne formen for leie av bolig var betydelig mer utbredt i perioden med boligmangel etter krigen enn det den er i dag, og vel også vil bli i overskuelig framtid.

Det har vært en kontinuerlig reduksjon fra 1973 og fram til i dag i omfanget av leie av bolig fra arbeidsgiver. Dette gjelder først og fremst private arbeidsgivere, men tallet på offentlig eide personalboliger har også falt. Vi tror at dereguleringen på boligmarkedet, og den økte skattleggingen av andre fordeler enn direkte lønn, har gjort det mindre attraktivt for arbeidsgivere og -takere å koble et arbeidsforhold opp mot et leieforhold. Heller ikke her er det noen grunn til å tro at trenden skal reverseres, slik at leiesektoren sannsynligvis ikke vil vokse som følge av at vi får flere personalboliger. På den annen side har det nå blitt så få personalboliger at vi heller ikke ser for oss noen betydelig reduksjon av deres antall.

Det siste trekket vi skal peke på i utviklingen av leiesektoren, er den monotone nedgangen i profesjonell utleie. Det vi har definert som profesjo-

nell utleie er utleie av boliger som ligger i hus som eies av privat gård-eier/firma eller i hus med blandet eierform, og som ikke faller inn under noen av de andre kategoriene. Seksjonering og omdanning av tidligere leiegårder til borettslag, har ført til et omfang av profesjonell utleie som i 1995 lå på bare 39 prosent av nivået i 1973.

Mot en ny ustabilitet i leiesektoren

En del trekk peker i retning av en økt etterspørsel etter leieboliger i årene som kommer. De trekkene vi tenker på, er først og fremst svingninger i boligpriser, som gjør boligkjøp risikofylt, og økt mobilitet. Den økte etterspørselen ser i liten grad ut til å ha ført til økt profesjonell utleie. Om lag 4 000 av de boligene vi har klassifisert som beregnet for profesjonell utleie, er bygd etter 1985. Vi kan imidlertid merke oss at nesten ingen av de profesjonelle leieboligene er bygd på 1970-tallet. En kan altså si at vi ser "spor av" økt profesjonell utleie, men foreløpig er dette meget lite. Det er vanskelig å si om vi kan vente mer av profesjonell utleie. En form for "profesjonell" utleie som vi ikke har fått med oss i vår definisjon, er privatpersoner som har investert i et lite antall boliger, typisk i sameier, og som de har planer om å leie ut over en lengre periode. Dette er imidlertid boliger som lett kan trekkes ut fra leiemarkedet og selges til selveiere.

Gjennomgangen av utviklingen av ulike typer leieforhold viser at det ikke er riktig å si at leiesektoren i dag ligner på den leiesektoren vi hadde i 1973. Vi kan si at det viktigste utviklingstrekket fra 1973 og fram til i dag, er at leieboligene har forsvunnet ut fra leiesektoren. Vi står igjen med en leiesektor som består av boliger som, av forskjellige grunner, er utleid i øyeblikket. De delene av leiesektoren som har vokst, er de som er mest

ustabile i den forstand at boligene kan flyttes mellom leie- og eiesektorene uten særlige vansker.

Som en kommentar til en lignende utvikling i Canada, skriver Steele (1993) at det er et paradoks at mens en i Canada har hatt en utvikling av lovverket i retning av økte rettigheter og sikkerhet for leietakere, så har den faktiske utviklingen gått kraftig i motsatt retning. Dette har skjedd ved at den mest regulerte delen av leiemarkedet har skrumpet inn, mens den minst regulerte delen av markedet har vokst.

1. En kan merke seg at både i tabell 1 og de andre tabellene hvor vi splitter opp boligmassen etter hustype, så er kategorien "Alle" større enn summen av antall boliger i blokk og småhus. Årsaken til dette er at vi har en kategori av "Kombinerte hus og midlertidige boliger" som ikke er tatt med i tabellene. Antall boliger i denne kategorien var nesten 40 000 i 1973 og om lag 25 000 i 1995.

2. 1988, og i de tidligere undersøkelsene, ble det trukket adresser, og eventuelt midlertidig fraværende ble regnet å høre til på den adressen de var registrert bosatt på. I 1995 ble det trukket personer, og hvis denne personen var midlertidig bosatt på annen adresse, ble de oppsøkt og intervjuet på denne adressen. Dette innebar f.eks. at studenter og andre midlertidig bosatte ble intervjuet på sin midlertidige adresse. Denne var ofte en leid bolig.

Litteratur

Steele, Marion (1993): *Conversions, Condominiums and Capital Gains: The Transformation of the Ontario Rental Housing Market* *Urban Studies* Vol. 30, No. 1 1993 103-126.

Wessel, Terje (1996): *Eierleiligheter, Framveksten av en ny boligsektor i Oslo, Bergen og Trondheim*, Dr.philos-avhandling Institutt for statsvitenskap, Universitetet i Oslo, Pensumtjenesten.

Viggo Nordvik er sosialøkonom og forsker ved Norges byggforskningsinstitutt, Boligforskningsavdelingen.

Norske boliger:

Hver femte bolig er tilgjengelig for funksjonshemmede

Dette er en forbedring fra 1988 da Boforholdsundersøkelsen viste at bare 16 prosent av boligene hadde både indre og ytre tilgjengelighet for bevegelseshemmede. Boforholdsundersøkelsen 1995 viste dessuten at ytterligere tre av ti boliger hadde gode muligheter til å kunne tilpasses bevegelseshemmedes behov. Noen av de tilgjengelige boligene er imidlertid svært små.

Ole Gulbrandsen

Hensikten med denne artikkelen er å nyansere bildet av hvor brukbare norske boliger er ut fra de krav som må stilles for at bevegelseshemmede skal kunne komme inn i og bevege seg i boligen. Et nyansert bilde av forholdene er viktig for et målrettet arbeid for å bedre tilgjengeligheten ved tilpasning av boligene. En av anbefalingene fra FNs standardregler (Sosial- og helsedepartementet 1995) for like muligheter for mennesker med funksjonshemminger, er at statene bør iverksette tiltak for å fjerne barrierer som hindrer funksjonshemmede adgang til det fysiske miljøet. Fjerning av barrierer kan innebære både bygging av livløpsboliger, tilpasninger av den eksisterende boligmassen, og å etterstrebe større boliger. Det vil i praksis si boliger på minst 60 m².

Tilgjengelighet i et livsperspektiv

Hvor mange utestenges fra boligene ved at de ikke er tilgjengelige? Her kan en anlegge to innfallsvinkler. Den ene legger vekt på antallet bevegelseshemmede til enhver tid, mens den andre legger vekt på hvor mange som i løpet av levetiden vil oppleve varig nedsatt bevegelse som krever vel-

tilpasset bolig. Det sier seg selv at den andre innfallsvinkelen vil gi et langt større omfang av personer og boliger som berøres. Videre kan en utvide perspektivet ved å legge vekt på at det også skal være mulig for bevegelseshemmede å *besøke* boliger, uansett om der bor personer med nedsatt bevegelse i forveien. Manglende tilgjengelighet setter store begrensninger i bevegelseshemmedes muligheter til sosial omgang med familie og venner.

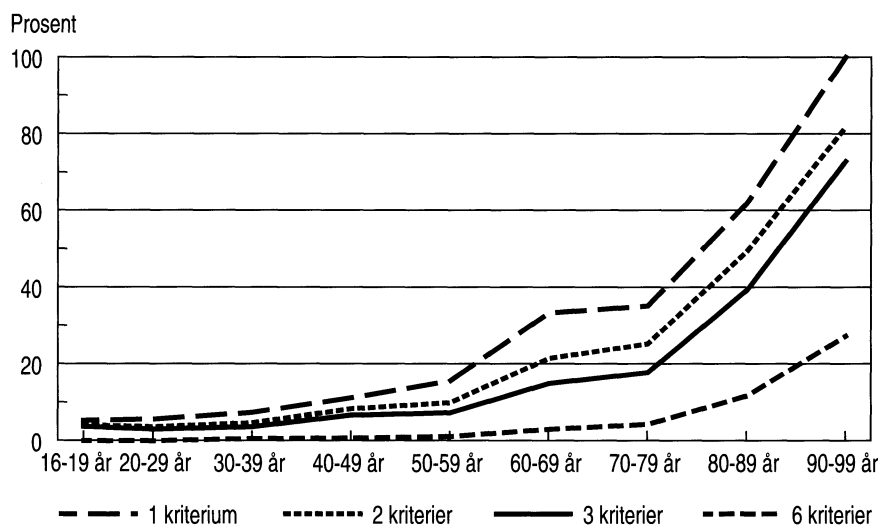
Antall husholdninger med en eller flere som er funksjonshemmede ved at en selv har oppgitt det i Boforholdsundersøkelsen 1995¹, var knapt 280 000 (Gulbrandsen 1996). Antallet personer med funksjonshemming var noe høyere: 308 000. Hvem og hvor mange personer som var *bevegelseshemmede* er mulig å utlede fra Levekårsundersøkelsen 1995². Den gir flere muligheter til å nyansere bildet av vanskene med å bevege seg, mens Boforholdsundersøkelsen 1995 gir de beste mulighetene for å beskrive boligene. Levekårsundersøkelsen 1995 viser hvor mange av personene som hadde vansker med en eller flere av følgende seks oppgaver: Å bevege seg rundt i og bruke boligen, bevege

Datagrunnlag

Levekårsundersøkelsen 1995 er en representativ utvalgsundersøkelse blant personer 16 år og eldre, gjennomført av Statistisk sentralbyrå. Det ble oppnådd intervju av 3 720 personer i januar/februar 1995. Svarprosenten var på 75 prosent av bruttoutvalget. Datamaterialet er lagt til rette for analyse av Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste.

Boforholdsundersøkelsen 1995 er foretatt av Statistisk sentralbyrå i samarbeid med Norges byggforskningsinstitutt og Kommunal- og arbeidsdepartementet. Undersøkelsen i 1995 er en landsomfattende utvalgsundersøkelse basert på intervju av 4 453 personer. Dataene er vektet slik at de er representative for husholdninger i Norge. Undersøkelsen tar sikte på å belyse boforholdene for ulike befolkningsgrupper. Videre gir den opplysninger om aktuelle boligproblemer, og hvordan boforholdene har endret seg over tid. Kartleggingen av boforholdene legger særlig vekt på boligstandard, disposisjonsforhold, boligøkonomi og boligmiljø.

Figur 1: Andelen av personer som har nedsatt bevegelighet, etter minst ett kriterium, alternativt to, tre eller alle seks kriterier og etter alder

Kilde: Levekårsundersøkelsen 1995

seg ut av boligen, bruke offentlige transportmidler, å gå trapper uten besvær, gå en kort tur, eller bære fem kilo en kort strekning. Vanskene med å gjøre noe av dette øker med alderen og gjelder over halvparten av dem som har passert 75-80 år. Blant unge er det 5-10 prosent som har slike problemer. Siden de fleste vil oppleve å bli pensjonister, vil også tilgjengeligheten i boligene generelt berøre de fleste før eller senere.

Figuren viser at en eller annen form for nedsatt bevegelighet vil angå de fleste personene med alderen. Når det kreves oppfylt minst tre kriterier, er andelen med bevegelseshemminger omtrent halvparten av andelen med nedsettelse etter ett kriterium. Tre kriterier tilsvarer for eksempel at en ikke greier å gå trapper uten besvær, heller ikke gå en kort tur, og heller ikke bære fem kilo en kort strekning. I alt hadde 8,2 prosent av alle over 15 år vansker med minst tre kriterier ifølge Levekårsundersøkelsen 1995, dette utgjør i alt 280 000

personer. Tar vi med alle seks kriteriene utgjorde de 1,5 prosent av alle, tilsvarende 50 000 personer. Disse var særlig sterkt bevegelseshemmet.

Ifølge Helseundersøkelsen 1985 var vel 8 prosent av befolkningen bevegelseshemmet (Barth 1987).³ Dette var da beregnet til å være 350 000 personer og inkluderer personer under 16 år. Det kan se ut som at dette er sammenlignbart med en mellomting mellom nedsatt bevegelse etter minst to eller minst tre kriterier i Levekårsundersøkelsen 1995. Antallet barn under 16 år med nedsettelse er lite. Det er også klart at antallet personer med nedsatt bevegelsesevne er høyere enn det antallet som selv oppfatter seg som funksjonshemmet, slik dette går fram av Boforholdsundersøkelsen 1995.

Mange hindringer i boligene

Boligene har store variasjoner etter hvor tilgjengelige disse er. For at boligene skal være fullt tilgjengelige har en gjerne brukt framkommelighet

med rullestol som kriterium. I boforholdsundersøkelsene har en spurt om det er trappetrinn fra bakkeplanet til inngangsdøra, og om boligen er på bare ett plan. Hvis boligen er på flere plan, har en spurt om de viktigste rommene (stue, kjøkken, soverom og bad) er på samme plan som inngangsdøra.

Inngangsdøra kan eventuelt også ligge over bakkeplanet, kanskje flere etasjer over hvis boligen har heis, og likevel ofte være tilgjengelig. Det kan være et problem i slike tilfeller at det kan være trappetrinn mellom ytterdør og inngangen til heisen. Dette gir ikke undersøkelsen svar på.

I noen tilfeller kan boligen ligge på bakkeplan, men ha trappetrinn mellom bakken og inngangsdøra. I slike tilfeller er ikke boligen tilgjengelig for rullestolbrukere, men kan ofte være mulig å tilpasse til slik bruk med forholdsvis mindre endringer i form av en rampe. Muligheten for å montere rampe begrenses imidlertid av høyden på trappen eller antallet trinn. Er høyden stor, kan rampe være upraktisk eller umulig.

Uansett tilgjengelighet ved inngangen, og om de nødvendige rommene finnes, har rommenes *dimensjoner* også betydning for boligens brukbarhet for personer med bevegelsesvaner. Dette innebærer at en må gå forholdsvis detaljert til verks for å få full klarhet i hvor godt en bolig kvalifiserer til å ha livsløpsstandard. Med optimal planløsning av rommene kan nedre arealgrense settes til 55 m², mens tidligere anbefalinger ble satt til 60-70 m² (Christoffersen og Ringnes 1991, Lange og Ringnes 1985). I tabell 1 har vi vist de mer generelle trekkene ved boliger med hensyn til egnethet for personer med bevegelsesvaner.

Tabell 1: Boliger etter egnethet for personer med nedsatt bevegelighet

Karakteristikk av boligen	Prosent	Antall boliger
Sum	100	1 896 000
Er ikke egnet for bevegelseshemmede	52	980 000
Inngang på bakkeplan, ingen trinn ved døra, boligen på ett plan	13 ¹	243 000
Inngang på bakkeplan, ingen trinn ved døra, stue, kjøkken, soverom og bad på inngangsplan	7 ¹	139 000
Boligen i 2. etasje eller høyere med heis ² , boligen på ett plan	3	61 000
I 1. etasje, men med trinn foran inngangsdøra, alle rom på ett plan	13,5	257 000
I 1. etasje, men med trinn foran inngangsdøra, stue, kjøkken, soverom og bad på inngangsplan	11,5	216 000

¹ Noen av disse boligene er svært små
² Det kan forekomme trinn mellom inngangsdør og heis
Kilde: Boforholdsundersøkelsen 1995

Nær halvparten av boligmassen kan gjøres bedre tilgjengelig

Tabell 1 viser at i alt 916 000 boliger, tilsvarende 48 prosent av alle boligene, var enten fullt tilgjengelig for bevegelseshemmede, eller hadde mindre hindringer som sannsynligvis kan utbedres slik at en får full tilgjengelighet. På den andre siden hadde 980 000 boliger, tilsvarende vel halvparten av alle boliger, betydelige hindringer. De hadde enten trappe-trinn ved inngangen eller i boligen, ofte var de bygget over flere etasjer, og de hadde betydelige hindringer, og hadde heller ikke alltid de viktigste rommene på inngangsplanet.

De to første kategoriene av tilgjengelige boliger utgjorde til sammen 20 prosent av alle boligene. Bortsett fra at ikke alle disse boligene hadde tilstrekkelig størrelse, var de tilgjengelige

for rullestolbrukere. Når alle viktige rom er på samme plan og er store nok, og boligen er uten hindringer ved inngangen, sier vi at boligen har livsløpsstandard. Det kan da være mulig å bo i den hele livet, selv om en får så nedsatt bevegelighet at en må bruke rullestol. I 1988 hadde bare 16 prosent av boligene slik indre og ytre tilgjengelighet for bevegelseshemmede. Tilgjengeligheten i boligmassen er altså noe bedret i løpet av de siste syv årene.

Bedringen kan synes beskjedent ut fra målsettingen om bedret tilgjengelighet i Regjeringens handlingsplan for funksjonshemmede 1994-1997. Her nevnes bygging av flere boliger med livsløpsstandard som et virkemiddel for å bedre tilgjengeligheten i boligmassen. Vi vil poengtere betydningen av forbedringer av de eksisterende boligene, i og med at hele 25 prosent av alle boliger har viktige betingelser for å kunne være tilgjengelige. Årlig fornyes boligmassen med ca. 20 000 boliger, noe som utgjør bare 1 promille av totalen. De to årene før Boforholdsundersøkelsen 1995 ble foretatt, ble hele 108 000 boliger ombygd eller modernisert. Økt oppmerksomhet omkring forbedring av tilgjengeligheten ved ombygginger vil kunne gi raskere resultater enn forbedring ved nybygging.

Boligstørrelse

Innledningsvis pekte vi på at boliger under en viss størrelse er vanskelige å

få tilgjengelige for personer med nedsatt bevegelsesevne. Dette gjelder ikke minst dersom en forutsetter bruk av rullestol. Stolene krever et visst minimumsareal for å kunne snu, samt brede dører. Undersøkelsen gir ikke opplysninger om dørbredde, men boligstørrelse er det tall for. Av de ca. 380 000 boligene som var fullt tilgjengelige, var 73 000 boliger på under 60 m². Av de 61 000 boligene som var mulig tilgjengelige, var 22 000 under 60 m². Få av disse fortjener karakteristikken livsløpsboliger, siden en anbefaler minimum 60 m² bruksareal for en livsløpsbolig (Lange og Ringnes 1985). Med andre ord reduseres antallet med ca. 95 000 boliger, og vi står igjen med i underkant av 350 000 boliger med sannsynlig god tilgjengelighet (382 000 + 61 000 ÷ 95 000). Dette reduserer også andelen av den totale boligmassen med sannsynlig god tilgjengelighet fra 23 prosent til 18,5 prosent.

Tabell 2a viser ellers at det er størst andel boliger med trinnfri atkomst i størrelseskategorien 50-59 m². Samtidig er det flest av de største boligene som mangler ytre tilgjengelighet, eller som ikke har alle nødvendige rom på inngangsplanet. Nærmere analyser av boligtypene viser at dette skyldes at småboligene forholdsvis ofte er leiligheter i blokker eller forretningsgårder (med heis), og at de store oftest er frittliggende eneboliger.

Tabell 2a: Boliger av ulik størrelse, etter egnethet for personer med nedsatt bevegelighet. Prosent

	Totalt	Under 50 m²	50-59 m²	60-99 m²	100-199 m²	200 m² eller mer
Sum	100	100	100	100	100	100
Ikke tilgjengelig	52	42	30	49	56	60
Fullt tilgjengelig	20	27	39	21	17	16
Mulig tilgjengelig	3	11	8	5	1	1
Kan lett tilpasses	25	20	23	25	26	23

Kilde: Boforholdsundersøkelsen 1995

Tabell 2b: Boliger av ulik størrelse, etter egnethet for personer med nedsatt bevegelighet. Beregnet antall boliger i 1 000

	Totalt	Under 50 m²	50-59 m²	60-99 m²	100-199 m²	200 m² eller mer
Sum	1 861 ¹	123	104	650	841	143
Ikke tilgjengelig	963	52	31	321	473	86
Fullt tilgjengelig	375	33	40	138	141	23
Mulig tilgjengelig	61	13	9	32	6	1
Kan lett tilpasses	461	25	24	159	221	33

¹ Uoppgitt størrelse: 35 000 boliger
Kilde: Boforholdsundersøkelsen 1995

Boliger i byer eller på landet

De fire største byene hadde de laveste andelen med tilgjengelige boliger. Det samme gjelder de store byene ellers, men der var en større andel med boliger som er forholdsvis lette å tilpasse, idet de hadde trinn ved inngangsdøra, men ikke nødvendigvis mange trinn. Små tettsteder med under 2 000 innbyggere hadde den største andelen med tilgjengelige boliger. En fjerdedel av boligene der var fullt tilgjengelige, og ytterligere 30-31 prosent er sannsynligvis forholdsvis lette å tilpasse. Men også der var likevel hele 44 prosent av boligene langt fra tilgjengelige for bevegelseshemmede. (Se tabell 3.)

Konklusjon

Omkring hver femte bolig var i 1995 tilgjengelig for bevegelseshemmede ved at de hadde boligens rom på bakkeplanet. Dette er en økning fra

1988 da 16 prosent hadde tilsvarende tilgjengelighet. Men en del av disse boligene i 1995 var små, og derfor dårlig egnet for rullestolbrukere. Boforholdsundersøkelsen 1995 viser imidlertid at tre av ti boliger hadde gode muligheter til å kunne tilpasses bevegelseshemmedes behov. En økt vekt på bygging av boliger med livsløpsstandard, som innbefatter at boligene må ha stort nok bruksareal, samt forbedringer av de eksisterende boligene, gir muligheter til at opp mot halvparten av boligene kan bli gjort tilgjengelige for bevegelseshemmede. De raskeste resultatene vil sannsynligvis kunne oppnås ved ombygginger og forbedringer.

1. Boforholdsundersøkelsen 1995, spørsmål 148: "Er det noen i husholdningen som er funksjonshemmet på grunn av varig sykdom eller alder, som har nedsatt førlighet eller er funksjonshemmet på andre måter?"
Svaralternativer: JA/NEI.

Tabell 3: Boliger i ulike boligstrøk, etter egnethet for personer med nedsatt bevegelighet. Prosent

	Totalt	Spredtbygd strøk	Tettbygd. Bosatte			
			Under 2 000	2 000-19 999	20 000-99 999	100 000 eller mer
Sum	100	100	100	100	100	100
Ikke tilgjengelig	52	49	44	51	55	58
Fullt tilgjengelig	20	21	25	23	16	16
Mulig tilgjengelig	3	0	1	1	4	9
Kan lett tilpasses	25	30	30	25	25	17

Kilde: Boforholdsundersøkelsen 1995

2. I rapporten fra Levekårsundersøkelsen 1995 (NOS C 301) er *nedsatt bevegelseevne* definert som at en enten ikke uten vansker kan gå i trapper eller at man ikke uten vansker kan "gå en fem minutters tur i noenlunde raskt tempo". Forbigående vansker på grunn av f.eks. en forstuet fot eller beinbrudd regnes ikke med. I denne artikkelen bruker vi en noe videre operasjonalisering. - I Boforholdsundersøkelsen 1995 har en også spurt om en kan bevege seg i boligen, gå trapper eller ut av boligen, men dette spørsmålet er ikke stilt i de husholdningene hvor noen er funksjonshemmet.

3. Bevegelseshemmede er her definert som de som ikke kan løpe en kortere strekning og ikke kan gå en fem minutters tur eller gå i trapper uten vansker (Barth 1987, side 31).

Litteratur

Barth, Erling (1987): *Funksjonshemmede i Norge. En analyse av antall, helse og levekår på grunnlag av Helseundersøkelsen 1985*. Rapport nr. 6/87. Statens institutt for folkehelse og Funksjonshemmedes Fellesorganisasjon.

Christophersen, Jon og Claus Ringnes (1991): *Livsløpsboliger*. Planløsningsblad A 330.211 i Byggforskeren. Norges byggforskningsinstitutt.

Gulbrandsen, Ole (1996): *Eldre og funksjonshemmede. I Boforholdsundersøkelsen 1995. Noen første resultater*. En foreløpig rapport fra Norges byggforskningsinstitutt til Kommunal- og arbeidsdepartementet, februar 1996.

Lange, Tore og Claus Ringnes (1985): *Livsløpsboliger*. Planløsningsblad A 330.211 i Byggforskeren. Norges byggforskningsinstitutt.

Regjeringens handlingsplan for funksjonshemmede 1994-1997. I-0721 B 1993.

Sosial- og helsedepartementet (1995): *Standardregler for like muligheter for mennesker med funksjonshemming*, fra De forente nasjoner.

Statistisk sentralbyrå (1996): *Levekårsundersøkelsen 1995*. NOS C 301.

Ole Gulbrandsen er forsker ved Boligforskningsavdelingen ved Norges byggforskningsinstitutt.

Storbyenes boligmarked:

Økende sosial sortering?

Levekårsvariasjoner i storbyene er ikke bare et spørsmål om hvor folk bor, men også om hvilken posisjon de har i boligmarkedet. På 1980-tallet fikk eierformene en mer lik fordeling av sosiale og demografiske grupper. Etter 1988 har utviklingen snudd. Målt etter inntekt var det en like sterk skjevfordeling i 1995 som i 1981. Samtidig har ulike bygningsmiljøer fått en mer variert sammensetning. Noen av disse utviklingstrekk kan tilbakeføres til boligpolitikk, andre er vanskelige å forklare.

Terje Wessel

Siden 1970-tallet har det vært et viktig boligpolitisk mål å redusere geografiske variasjoner i levekår innenfor storbyene. Sterk segregasjon, for eksempel ved at arbeidere bor på østkanten mens middelklassen bor i vestlige strøk, betraktes av flere grunner som en ulempe (se egen ramme for nærmere presentasjon av artikkellens sentrale begreper). Blant annet vet en at kontaktmønstrene påvirkes av geografiske barrierer. Det er også belegg for å anta at økonomiske forskjeller forsterkes gjennom bosettingsmønsteret. Utjevning og blanding kan derfor et stykke på vei oppfattes som én og samme sak.

De fleste tiltak på dette feltet retter seg mot fysiske avstander. Dels ønsker man å bryte ned eksisterende skillelinjer, dels å unngå at nye boligområder får den samme ensformige karakter som drabantbyene på 1950- og 1960-tallet. Andre variasjoner i boligmarkedet er mindre påaktet, for eksempel ulikheter på tvers av boligtyper, eier-/disposisjonsformer og boligstørrelser. I boligforskningen har slike fenomener fått betegnelsen segmentering (Lindberg og Lindén 1986, se også egen ramme for sentrale begreper). Hvis det er slik at romslige

selveierboliger er forbeholdt øvre middelklasse, mens utleieboliger i hovedsak bebos av aleneforeldre med skral økonomi, så er dette et eksempel på en situasjon med en høy grad av segmentering.

Tanken er at rettslige og økonomiske relasjoner til boligen mer og mer danner en løsevev, separat sorteringsprosess i boligmarkedet. Tidligere hadde boligproduksjonen primært en geografisk passform; man bygget ut område for område uten å tilstrebe noen større blanding av blokker og småhus, eierboliger og leieboliger etc. I en slik situasjon vil høy segregasjon alltid innebære høy segmentering. I dag er samvariasjonen svakere rett og slett fordi boligtype og juridisk organisering brukes som konstruktive virkemidler i byutviklingen.

Data og målemetode

Her skal vi ved hjelp av boforholdsundersøkelsen se på utviklingen i sosiale og demografiske forskjeller mellom ulike markedssegment i perioden 1981-1995. Boligvariablene som brukes er eierform og boligtype (tabell 1), mens variasjonsmønsteret måles ved grove oppdelinger i alder, husholdningstype og inntektsnivå. Av

Sentrale begreper

Segregasjon brukes i denne artikkelen om skjevheter i bosettingsmønsteret innenfor en by, det vil si at ulike grupper bor i ulike deler av byen. I andre sammenhenger refererer begrepet til skjeve fordelinger i arbeidsmarkedet, utdanningssystemet, helsevesenet eller sosialsektoren.

Segmentering defineres som en ulik fordeling av ulike befolkningsgrupper mellom eierformer, disposisjonsformer og boligtyper (Lindberg og Lindén 1986, s. 236). Siktemålet er å fange opp variasjoner i rettslige og økonomiske aspekter ved bosituasjonen. Sett av kriterier bør derfor kunne utvides.

Integrasjon henspiller på en sammenføyning av grupper eller ulike arenaer/delsystemer (arbeidsmarkedet, boligmarkedet, utdanningssystemet osv.). Det første kalles sosial integrasjon, det andre systemintegrasjon. Vår bruk av begrepet i denne artikkelen er ikke så vid. Meningen er kun at en gruppe mennesker som befinner seg i samme markedsposisjon rekrutteres fra et bredt befolkningsgrunnlag.

datatekniske grunner er presentasjonen begrenset til Oslo, Bergen og Trondheim. Alle byene behandles under ett.

Vi har valgt å vise segmenteringen ved en indeks som varierer mellom 0 og 100, hvor 0 innebærer maksimal blanding og 100 total segmentering. Alle verdier angir hvor mange prosent som må flytte for å oppheve segmenteringen. Beregningsteknikken har tidligere vært anvendt i en svensk undersøkelse.¹

Ettersom det dreier seg om en utvalgsundersøkelse, bør vi være forsiktige med å tolke prosentvis utslag for de minste enkeltgruppene. Den veide gjennomsnittsindeksen bygger imidlertid på såvidt mange observasjoner at vi fester stor tiltro til hovedtendensene.

Flere selveiere

Utgangspunktet for storbybeboernes boligtilpasninger endret seg formida-

Boforholdsundersøkelsen 1995 er foretatt av Statistisk sentralbyrå i samarbeid med Norges byggforskningsinstitutt og Kommunal- og arbeidsdepartementet. Undersøkelsen i 1995 er en landsomfattende utvalgsundersøkelse basert på intervju av 4 453 personer. Dataene er vektet slik at de er representative for husholdninger i Norge. Undersøkelsen tar sikte på å belyse boforholdene for ulike befolkningsgrupper. Videre gir den opplysninger om aktuelle boligproblemer, og hvordan boforholdene har endret seg over tid. Kartleggingen av boforholdene legger særlig vekt på boligstandard, disposisjonsforhold, boligøkonomi og boligmiljø.

belt i løpet av 1980-tallet. Framfor alt ekspanderte eierleilighetssektoren på bekostning av leiesektoren. I Oslo pågikk en liknende prosess i andelssektoren (Wessel 1996a), men her bidrog nybyggingen til en viss stabilisering av markedsstrukturen.

I storbyene økte andelen selveiere fra 27 prosent i 1981 til 39 prosent i 1988. Deretter flatet veksten ut, det vil si at tendensen er litt annerledes enn på nasjonsnivå. I hele landet sank andelen individuelle eiere med 2 prosentpoeng i den siste perioden.

Ved inngangen til 1980-tallet skjedde det også en nedgang i produksjonen av blokkleiligheter. Over tid er fordelingen på boligtyper blitt noe mer variert enn før, men lav tilvekst fører til at strukturendringen går relativt langsomt. Sett under ett er det grunn til å forvente størst endringer i segmenteringen på tvers av eierformer.

Økende overrepresentasjon av unge i leiesektoren

Et gjennomgående trekk både i by og bygd er at leieandelen i ungdomsgruppene ligger skyhøyt over alle andre alderskohorter. Det er også langt flere leietakere blant enslige og enslige forsørgere, enn blant par med og uten barn. Flere aleneboende 40-åringer (Gulbrandsen 1992) vil dermed bidra til at ungdomspreget i denne del av boligmarkedet svekkes. Men samtidig er det et faktum at den eldre leiegårdsgenerasjon i byene er i ferd med å skrumpe inn. En tredje betydningsfull faktor er mangelen på stabilitet i eiermarkedet. Svingningene i priser og lånevilkår kan ha ført til at mange unge vegrer seg mot risikoen ved å eie. Andre igjen møter kanskje en lukket dør i lånemarkedet. Til sist, og kanskje viktigst, må vi regne med at innslusingen av unge i utdanningssystemet påvirker boligønskene. De fleste studenter vil av naturlige

Tabell 1: Fordeling på eierform og boligtype. Prosent. Oslo, Bergen og Trondheim. 1981, 1988 og 1995

	1981	1988	1995
Eierform			
Sum	100	101	100
Selveierboliger	27	39	40
Andelsboliger	38	37	35
Leieboliger	35	25	25
Boligtype			
Sum	100	100	100
Eneboliger og våningshus	18	18	20
Tomannsboliger, rekkehus og andre småhus	23	29	26
Frittliggende blokker	35	36	33
Bygårder og andre storbyhus	21	16	20
Andre	3	1	1

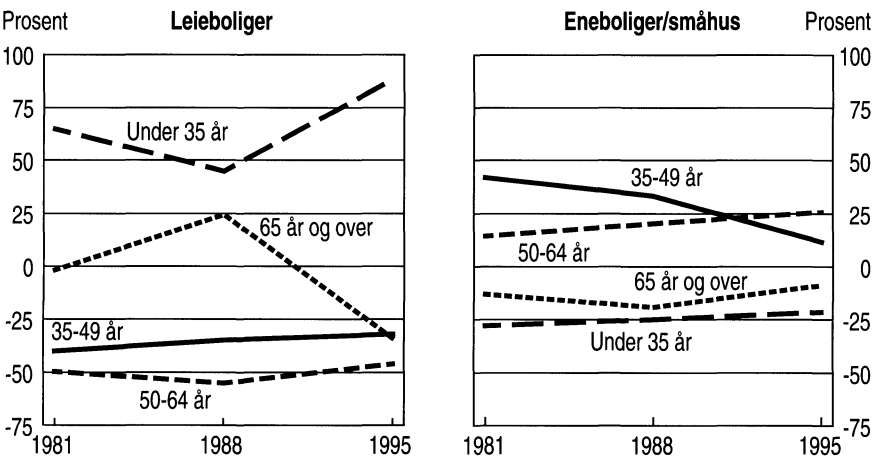
Kilde: Boforholdsundersøkelsene 1981, 1988 og 1995

Tabell 2: Indeks for segmentering av aldersgrupper (referansepersoner) i forhold til eierform og boligtype. Oslo, Bergen og Trondheim. 1981, 1988 og 1995

	Under 35 år	35-49 år	50-64 år	65 år og over	Veid indeks
Eierform					
1981	33,9	17,7	23,6	0,8	20,6
1988	21,9	16,8	17,9	8,0	16,3
1995	31,3	11,4	18,5	11,0	18,4
Boligtype					
1981	17,5	21,8	11,3	7,6	14,6
1988	16,9	20,9	11,7	12,8	15,9
1995	14,0	8,3	14,3	10,4	11,5

Kilde: Boforholdsundersøkelsene 1981, 1988 og 1995

Figur 1: Prosentvis under- og overrepresentasjon i leieboliger og eneboliger/småhus, etter aldersgrupper. Oslo, Bergen og Trondheim. 1981, 1988 og 1995

Kilde: Boforholdsundersøkelsene 1981, 1988 og 1995

grunner utsette kjøp av egen bolig. Dette gjelder desto mer ettersom leietilbudet økte i flere år på rad (anslagsvis 1991-1993).

I sum er det derfor ikke overraskende at integrasjonen av aldersgruppene danner et tvetydig bilde. På den ene siden kan vi registrere en økende markedsintegrasjon på tvers av eierformer i den første sjuårsperioden. I 1981 måtte 33,9 prosent av de yngste (under 35 år) flytte over i en annen eierform for å oppnå maksimal blanding. Samme andel var i 1988 sunket til 21,9 prosent (tabell 2). Forbedringen skyldtes, statistisk sett, at flere unge etablerte seg som eiere (figur 1). Det hadde også en viss betydning at gruppen mellom 50 og 64 år mistet hele sin overrepresentasjon i den kooperative sektor. Begge disse endringer samsvarer i grove trekk med tendensene på nasjonssnivå (Gulbrandsen 1993, s. 25).

På den andre siden førte ikke eieretableringen til noen større spredning på boligtyper. Ungdommenes massive kjøpelyst viste seg dessuten å avta etter sammenbruddet i boligmarke-

det på slutten av 1980-tallet. Ved fjorårets måling var overrepresentasjonen i leiesektoren sterkere enn i 1981. En motsatt segmentering er under langsom utvikling i den eldste aldersgruppen. Her er det et forutsigelig tilsig av selveiere og andelseiere.

Sterk sortering etter livsfase, sivilstatus og familieorientering

Fra gammelt av har det vært et nært samsvar mellom kjøp av bolig og etablering av parforhold. I storbyene er det i tillegg en nedarvet skjevfor-

deling av små og store boliger, leieboliger og eierboliger. Hovedmønsteret er at små leieboliger er konsentrert i sentrum og store eneboliger i forstedene. Derfor er det også en klar segregasjon i flyttebevegelsene: Enslige søker seg mot den sentrale gårdsbebyggelsen, og barnefamiliene mot småhus, eneboliger og store blokkleiligheter i forstedene.

En vanskelig del av antisegregasjonspolitikken går ut på å skape nye lokaliseringsmuligheter for mennesker i ulike livsfaser. Ikke minst er dette et viktig mål i byfornyelsen. Utbedring av boliger, miljøforbedringer og sammenslåing av leiligheter kan betraktes som ingredienser i et langsiktig integrasjonsprogram. Utbyggingspolitikken inneholder tilsvarende framstøt, selv om de ikke er like spesifikke.

Segmenteringsanalysen bekrefter til gagns at dette er en vrien oppgave. Selv om leilighetsfordelingen endres, vil bygningsmiljøene ha en sterk effekt på husholdningenes lokaliseringsvalg. Høye og stabile indeksverdier (tabell 3) er et ubestridelig uttrykk for at mye av det skisserte flyttemønsteret opprettholdes. Denne konklusjonen svekkes på ingen måte ved en fordypning i underlagsmaterialet. Vi kan nevne at enslige var nesten like sterkt overrepresentert i

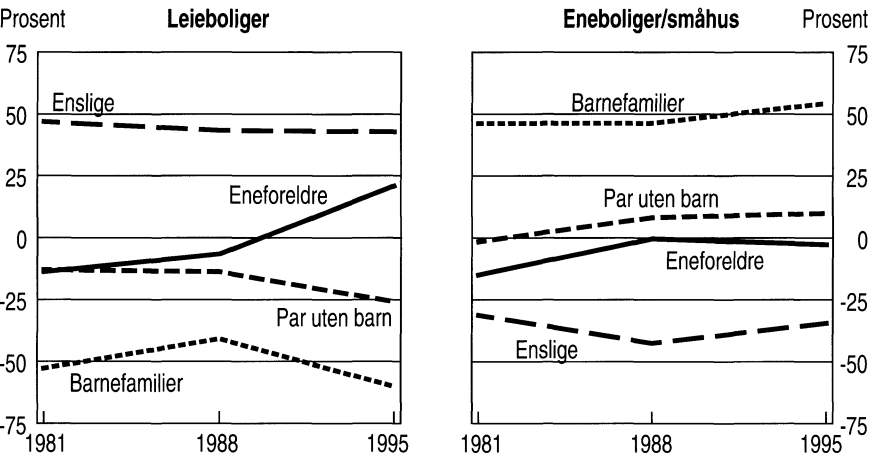
Tabell 3: Indeks for segmentering av husholdningsgrupper i forhold til eierform og boligtype. Oslo, Bergen og Trondheim. 1981, 1988 og 1995

	Enslige	Eneforeldre	Barnefamilier	Par uten barn	Veid indeks
Eierform					
1981	28,8	13,0	27,1	6,8	22,7
1988	26,4	3,7	22,3	8,6	19,0
1995	22,4	13,9	23,9	12,0	19,7
Boligtype					
1981	22,1	13,8	27,3	5,2	19,7
1988	31,9	10,8	30,9	6,8	23,5
1995	28,4	12,4	32,5	6,1	23,0

Kilde: Boforholdsundersøkelsene 1981, 1988 og 1995

Figur 2: Prosentvis under- og overrepresentasjon i leieboliger og eneboliger/småhus, etter husholdningsgrupper. Oslo, Bergen og Trondheim. 1981, 1988 og 1995

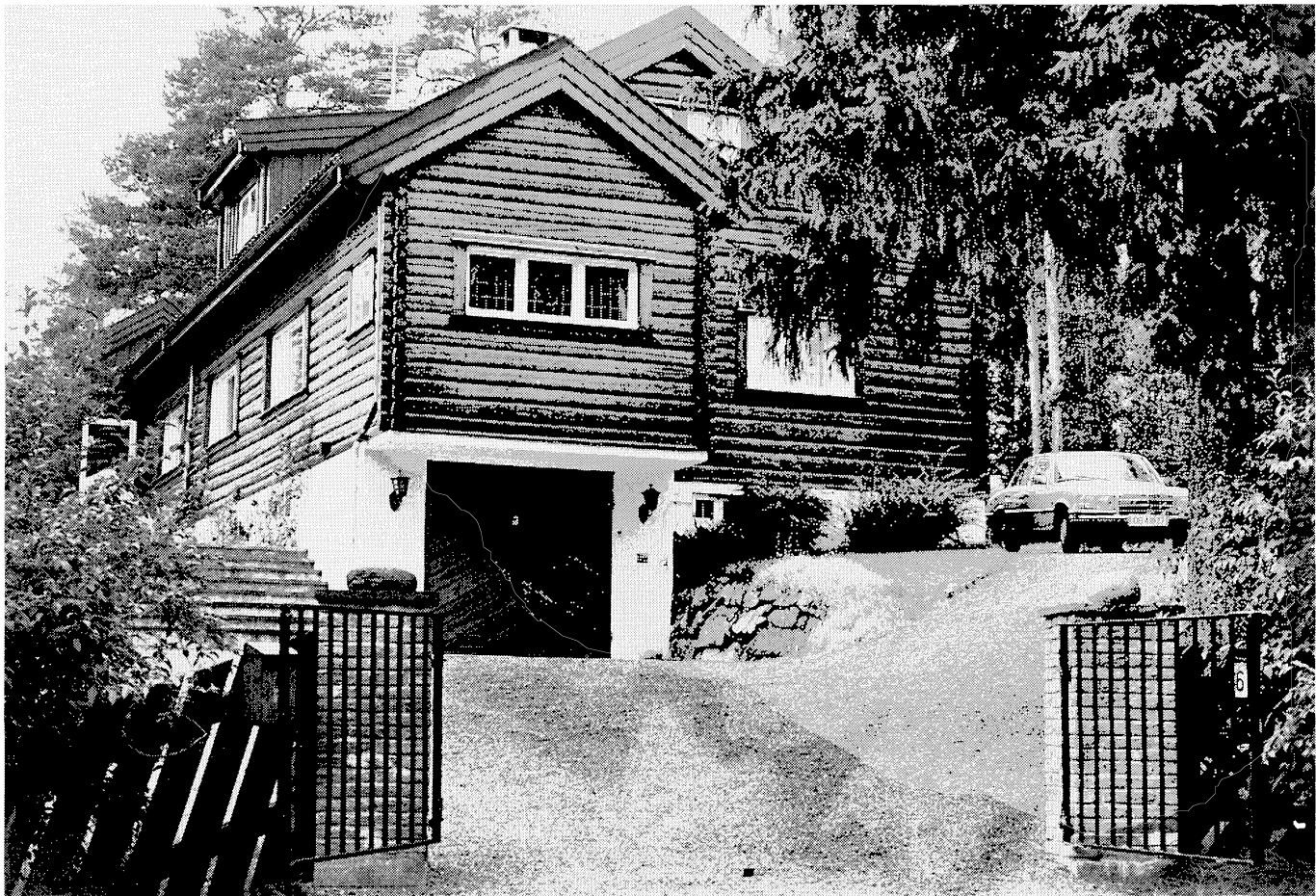

Kilde: Boforholdsundersøkelsene 1981, 1988 og 1995

bygårder/storbyhus i 1995 som i 1981. Videre hadde barnefamiliene økt sitt innslag i småhus i forhold til andre husholdningsgrupper.

Både sivilstatus og anskaffelse av barn samvarierer nøye med alder. Likevel er det markante forskjeller i verdifordelingen på den ene boligvariabelen: De fire aldersgruppene er mye jevnere fordelt på boligtype enn barnefamilier og enslige. Vi kan også legge merke til at forskjellene var langt mindre for 15 år siden.

Forklaringen må opplagt ligge i at forholdet mellom boligkonsum og livsløp er mindre stabilt og mer oppsplittet enn tidligere. Ifølge klassisk teori vil størstedelen av befolkningen skifte lokalisering når det inntreffer vik-

Tabell 4: Indeks for segmentering av inntektsgrupper (pensjonsgivende inntekt) i forhold til eierform og boligtype. Oslo, Bergen og Trondheim¹. 1981, 1988 og 1995

	1. kvartil	2. kvartil	3. kvartil	4. kvartil	Veid indeks
Eierform					
1981	29,2	13,2	8,5	37,8	22,2
1988	24,9	8,9	10,0	29,3	18,2
1995	31,9	9,3	13,5	35,0	22,4
Boligtype					
1981	15,9	22,2	12,9	24,1	18,7
1988	24,5	9,2	4,6	26,3	16,2
1995	15,4	12,3	5,4	26,5	14,9

¹ Målingen gjelder hovedperson i husholdningen
Kilde: Boforholdsundersøkelsene 1981, 1988 og 1995

tige endringer i familieforholdene. Den mest kjente modellen opererer med seks stadier, som alle antas å utløse et flyttebehov (Rossi 1955). Med

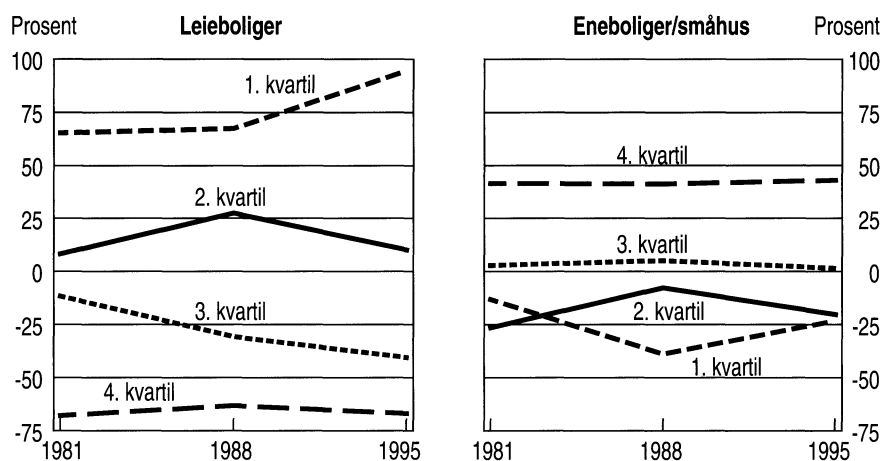
høyere giftemålsalder, utsatte barnefødsler, flere utearbeidende kvinner og høy skilsmisrate, brytes mye av denne systematikken. Noen hopper

over antatte mellomstadier i boligkarrieren, andre gjør retrett tilbake til utgangspunktet. Disse tilpasningene er i noen grad uavhengig av boligens eierform.

Større skjevfordeling etter inntekt fra 1988 til 1995

Endringene i boligsystemet på 1980-tallet påvirket ikke bare eierandelen, men også den sosiale profil i ulike delmarkeder. Man fikk en større blanding av eiere på ulike inntektsnivåer og i ulike yrker. Forhåpningene om en slik spredning var også et kjernepunkt i boligpolitikken som ble innledet ved regjeringsskiftet i 1981. Blant annet het det at man ønsket å "spre eiendomsretten" (Innst. O. nr. 36 1982-83, s. 9).

Figur 3: Prosentvis under- og overrepresentasjon i leieboliger og eneboliger/småhus, etter inntektsgrupper. Oslo, Bergen og Trondheim. 1981, 1988 og 1995

Kilde: Boforholdsundersøkelsene 1981, 1988 og 1995

Seinere tok utviklingen en annen kurs. Målt etter inntektskvartiler² er segmenteringen av selveiere, andelseiere og leietakere tilbake på 1981-nivå (tabell 4). Tendensen er stort sett den samme uansett hvilken bakgrunnsvariabel som brukes; inntekt, utdanningsnivå eller yrke. Vi har også funnet en liknende økning i totalindeksen på nasjonsnivå - fra 13,8 i 1988 til 18,4 i 1995. La oss gjenta tolkningen: 18,4 prosent i landet som helhet og 22,4 prosent i storbyene må flytte over i en annen eierform for at alle fire inntektskvartiler skal være jevnfordelt i eie-, andels- og leie-sektorene.

Fordelingen på boligtyper endrer seg mer langsomt - og hele tiden i positiv retning. Personer med middels inntekt synes i dag å ha lettere tilgang til eneboliger og småhus enn i 1981. Dette slår ut i en lavere segmenteringsindeks både for de to midterste kvartilene og totalt. Noe av forklaringen, men neppe hele, ligger nok i at flere enn tidligere leier en kjellerleilighet. Disse registreres som beboere i eneboliger og småhus.

Effekter av boligpolitikken?

Resultatene i analysen kan sammenfattes i tre punkter:

- Markedsintegrasjonen på tvers av eierformer danner en U-kurve, med økende blanding på 1980-tallet og økende segmentering på 1990-tallet. Tendensen gjelder både alder og sosial bakgrunn.
- Den sosiale avstand mellom storbyboere i bygårder, blokk, eneboliger og småhus har avtatt over lengre tid. Utjevningen går imidlertid meget langsomt.
- Husholdningene velger boform i overensstemmelse med sivilstatus og familieorientering. Dette sorteringsgrunnlaget virker mer urokkelig enn alder og sosial bakgrunn.

Å påvise hvilke krefter og mekanismer som ligger bak mønstrene, er ingen lett sak. Kan vi - for eksempel - bruke boligpolitikken som forklaring på markedsintegrasjonen fra 1981 til 1988? Er det i så fall andre- og

tredjerundevirkninger av den samme politikken vi opplever på 1990-tallet?

Et slikt perspektiv er besnærende fordi det er enkelt, men også fordi det finnes noen underbyggende momenter: Endringene i eierstrukturen i det foregående tiår skapte utvilsomt en større variasjon i eiertilbudet. Den kjøpende del av boligsøkerne fikk bedre muligheter til å velge mellom ulike boligtyper og ulike bosteder. Gjennom dereguleringer skjedde det også en utlikning av finansielle forskjeller mellom andelsformen og selveierformen. Leieformen gjennomgikk mindre endringer, men det hører med i bildet at flere og flere utleiere kunne operere utenfor husleieregulerings strengeste rammer. Siden alle disse prosessene ble påskyndet gjennom politiske grep, er det nærliggende å strekke forklaringsrekken et stykke lenger; å anta at minkende forskjeller på tilbudssiden skapte integrasjon på etterspørselsiden.

Her er det to åpne ender. For det første har det avgjort betydning hvilke forhold som i sin tur påvirket boligpolitikken. For det andre virker det søkt å utelate parallelle endringer som over tid virket inn på husholdningenes markedsposisjoner. Det interessante er hvilken effekt som gjenstod på lengre sikt; etter at prisforhold og kredittbetingelser hadde skapt trangere rammebetingelser for marginale eiergrupper. Ved å utvide tidshorisonten får man med flere relevante faktorer, men samtidig glipper taket på problemene. Vi har ikke tilstrekkelig kunnskap til å skille mellom senvirkninger av boligpolitiske tiltak, og endringer i andre deler av samfunnslivet. Det er jo også et spørsmål hvordan boligpolitikken skal defineres. Med tanke på etterspørernes handlingsbetingelser, bør nok boligpolitikken og kredittpolitik-

ken betraktes som integrerte deler av samme liberaliseringsprogram.

Tendensen til økende integrasjon mellom ulike boligtyper har liknende komplikasjoner. Vi tenker da dels på kontrollproblemet (boligpolitikk kontra andre faktorer), dels på husholdningenes avveining av sentrale boligegenskaper. Fremdeles vil nok de fleste boligsøkerne vurdere eierform, boligtype, størrelse og lokalisering som et sammenfiltret produkt. Poenget er at det nå finnes åpninger for mer komplekse søkeprosesser. Lave og høye hus er ikke like grovsortert som på 1960-tallet.

Er høy segmentering problematisk?

Velferdsmålene i boligpolitikken berører fire delkvaliteter; fysisk boligstandard (inkludert størrelse), boligøkonomi, det ytre bomiljøet og befolkningsvariasjon/geografisk variasjon. Alt dette er i økonomisk forstand underlagt utjevning målsetningen. Her heter det at "... boligfordelingen skal være bedre enn den inntekts- og formuesfordelingen alene ville gitt" (St.meld. nr. 34 1988-89, s. 10).

Vi kan derfor slå fast at høy segmentering er et politisk problem dersom denne tilstanden gjenspeiler eller forsterker økonomiske ulikheter av et visst omfang. Det mest nærliggende eksempel er en markedssituasjon hvor husholdningene sorteres etter økonomi inn i fordelaktige og ufordelaktige eier-/disposisjonsformer. Delvis av samme grunn vil det også være uønsket at personer mot sin vilje må skifte eierrettslig status på grunn av funksjonsproblemer, endring i plassbehovet eller manglende ansiennitet. Derimot er det helt naturlig at alder og livssituasjon påvirker boligønskene (jf. tabell 3). For egen del vil vi betrakte det som et positivt trekk at de yngste gruppene

er sterkt overrepresentert i leiesektoren. Gitt deltakelsen i utdanningssystemet, ville det vært betenkelig om tendensen fra 1980-tallet hadde fortsatt. Vurderingen er selvfølgelig annerledes for ungdom som ikke når opp i konkurransen om utdanning og arbeid. Her aner vi at boligsituasjonen er en formidabel tilleggsbyrde.

Hva så med forholdet mellom segregasjon og segmentering? Er det tegn på svekket samvariasjon?

Svaret er ja. For Oslos del foreligger det dokumentasjon på at segregasjonen av sosiale grupper viser stor stabilitet. Ved bruk av enkelte mål er det endog snakk om en nedgang (Wessel 1996b). Som vi har sett, er ikke utviklingen i boligmarkedet like positiv.³ Dette innbyr til en gjennomtenkning av mål og midler i boligpolitikken: Er det tilstrekkelig at segregasjonen reduseres uten noen omfordeling mellom rettighetsposisjoner i boligmarkedet?

1. Indeksen bygger på samme prinsipp som Duncan og Duncans ulikhetsindeks. En stegvis forklaring av framgangsmåten er gitt av Lindberg og Lindén (1989, s. 24). På et mer avansert plan er det mulig å kontrollere for boligmarkedetsstrukturen. Dette bør gjøres dersom metoden skal brukes til en sammenlikning av segmenteringen i ulike kommunetypen. I de tre storbyene var det ikke så store endringer i den statistiske balansen mellom boligkategoriene at dette forkludrer resultatene i analysen. For å kunne oppnå ett mål pr. variabel, har vi beregnet en veid gjennomsnittsverdi for alle enkeltverdiene. Veiingen tar utgangspunkt i gruppenes størrelse.

2. Ved bruk av inntektskvartiler ordner vi først inntektstakerne etter stigende inntekt. Deretter finner vi fram til den fjerdedelen som har lavest inntekt (1. kvartil), den fjerdedelen som har nest lavest inntekt (2. kvartil) osv. Skillene settes med andre ord ved 25, 50 og 75 prosent av fordelingen.

3. Forskjellene kan ikke forklares med at segmenteringsanalysen inkluderer tre byer. Kontrollberegninger for Oslo alene viser samme tendens.

Litteratur

Gulbrandsen, O. (1992): Å bo alene. *Samfunnsspeilet* nr. 2/92, Statistisk Sentralbyrå.

Gulbrandsen, L. (1993): Boligkonsum og livsløp. *INAS-notat* nr. 6.

Innst. O. nr. 36 1982-83: *Innstilling fra kommunal- og miljøvernkomiteen om lov om eierseksjoner.*

Lindberg, G. og A-L. Lindén (1986): Housing Market Segmentation in Swedish Local Authorities - Immigrants and Swedes; Young and Old. *Scandinavian Housing and Planning Research* 3:233-248.

Lindberg, G. og A-L. Lindén (1989): Social segmentation på den svenska bostadsmarknaden. Rapport från forskargruppen Boende och bebyggelse, Sociologiska institutionen, Lund universitet.

Rossi, P. (1955): Why families move? Glencoe Free Press.

St.meld. nr. 34 (1988-89): *Boligpolitikk for 1990-årene.*

Wessel, T. (1996a): *Eierleiligheter. Framveksten av en ny boligsektor i Oslo, Bergen og Trondheim.* Dr. philos.-avhandling ved Universitet i Oslo. Pensumforlaget, Oslo.

Wessel, T. (1996b): "Segregasjon og desintegrasjon. Nye geografiske mønstre eller ny velferdspolitik." *Plan* nr. 3, 1996. Universitetsforlaget i Oslo.

Terje Wessel er forsker ved Norges byggforskningsinstitutt. Han arbeider særlig med emner som boligsegregasjon, bolig og levekår og boligpolitikk.

Mange har fått det bedre på 1990-tallet

30

I løpet av de siste to til fem årene har mange levekårsindikatorer gitt signaler om bedre kår for mange: Eksempelvis synker arbeidsledigheten, levealdere stiger, stadig færre tar sitt eget liv, aborttallene synker og det er sterk vekst i den disponible inntekten. Noen av disse utviklingstrekkene har vært stabile helt siden begynnelsen av 1980-årene. Andre positive utviklingstrekk på 1990-tallet innebærer et brudd med en negativ utvikling på slutten av 1980-tallet. Negative trekk finnes også, samtidig som vi må huske på at dette er gjennomsnittstall som skjuler at ikke alle befolkningsgrupper nyter godt av forbedringene.

Store sosiale endringer på 1980-tallet

Indikatoroversikten gir på flere områder inntrykk av at dette var et turbulent tiår, med til dels store sosiale endringer. 1980-tallet var for eksempel tiåret med betydelige endringer i familiemønsteret med en sterk økning i antall skilsmisser og samboerforhold. Endringene på arbeidsmarkedet var også betydelige, vi fikk blant annet nesten 50 prosent flere småbarnsmødre i arbeidsstyrken. Økningen i andelen av ungdomskullene som var under utdanning, kunne også karakteriseres som eksplosiv.

Har de negative trendene snudd?

Over midtveis på 1990-tallet gir et tilbakeblikk grunn til en viss optimisme. Levekårsutredningen (NOU 1993:17) framhevet økonomiske og sosiale virkninger av problemene på arbeidsmarkedet som de viktigste negative trekk ved utviklingen i levekårene i 1980-årene. På dette feltet har det skjedd positive endringer: Fra 1993 til 1994 økte sysselsettingen for første gang på sju år, og fram til 1995 har økningen blitt enda sterkere. Veksten i folks disponible inntekt har vært sterk de siste fire årene. De bedre tidene på arbeidsmarkedet viser seg også som en reduksjon i arbeidsledigheten, særlig slår dette ut fra 1994 til 1995.

Andelen av vårt forbruk som går til boliger, har avtatt etter en lang periode med vekst, mens utgiftene til bil igjen har begynt å øke. Selvmord har vist nedgang for kvinner helt siden 1988, mens selvmord blant menn har vært avtakende fra 1991. Antallet sosialhjelpstilfeller ble tredoblet fra 1980 til 1987, fortsatte å øke fram mot 1991, men har siden holdt seg relativt stabilt.

Nye utviklingstendenser

Mange av utviklingstendensene fra 1980-årene har fortsatt et stykke inn i 1990-årene, for så å ta en ny retning. Et eksempel er den vedvarende økningen i antallet utenlandske statsborgere, som nå har stabilisert seg. Videre fortsatte skilsmisene å øke fram til 1994, mens vi nå ser en svak reduksjon. Alkoholforbuket økte svakt fram til 1987, for så å synke fram til 1993. Deretter har vi sett en ny svak økning i konsumet. Flere var kulturelt og fysisk aktive på begynnelsen av 1990-tallet, for eksempel var antallet besøkende i teater og opera i 1993 det høyeste noensinne. Etter dette har vi sett synkende besøkstall for teater og opera.

Noen tendenser fra 1980-tallet har vedvart: Tallet på barn med barnehaageplass har fortsatt å øke. Dette har skjedd i takt med en vedvarende, men dog mindre nå enn før, økning i yrkesaktivitet blant kvinner med små

Sosiale indikatorer

Sosiale indikatorer har som mål å tallfeste utviklingen ved ulike sider av befolkningens levekår og livsstil. Ideelt sett skal de gi en samlet og konsentrert oversikt over samfunnsutviklingen. Statistikk av denne typen kan ikke fange opp alt, og representerer nødvendigvis et utvalg som framhever visse sider ved samfunnsutviklingen på bekostning av andre. På noen felter er også indikatorenes utsagnskraft begrenset på grunn av mørketall og feilkilder, vi tenker her særlig på kriminalstatistikken. Det har vært en målsetting å dekke flest mulige samfunnsområder, selv om utvalget er begrenset til om lag 40 indikatorer. Et annet viktig kriterium for valg har vært at indikatorene finnes for flere tidspunkter.

barn. Det årlige antallet nye kreftpasienter ser ut til å forbli økende. Levealderen har fortsatt å stige. Menn røyker stadig mindre. En sterkt økende andel av ungdomskullene får anledning til å ta høyere utdanning, selv om en del av økningen sannsynligvis har et oppbevaringspreg.

Hvor mye øker egentlig kriminaliteten?

Den gjennomgående tendens for hele den siste 15-årsperioden er at den politiregistrerte kriminaliteten øker. Utviklingen har vært særlig alarmende for den grove voldskriminaliteten, her har vi imidlertid sett en nedgang de aller siste årene. Levekårsundersøkelsene viser på den andre siden ingen klar økning i andelen som blir ofre for vold. Mørketallene er imidlertid store, mye kriminalitet blir aldri registrert, og levekårsundersøkelsene når ikke samfunnets mest utsatte.

Gjennomsnittstallene skjuler også store ulikheter. Unge menn, langtidsarbeidsledige og sosialhjelpsklienter er relativt hyppige voldsofre, mens en høy andel kvinner, og eldre kvinner spesielt, sliter med stor engstelse for å bli utsatt for lovbrudd.

Mer likestilling på godt og vondt

Bruk av gjennomsnittstall for hele befolkningen kan åpenbart være misvisende, siden et mindretall av befolkningen utmerket godt kan ha en negativ levekårsutvikling, mens det store flertall får det bedre. Det er lagt liten vekt på ulikhet i de sosiale indikatorene som presenteres nedenfor, med unntak av målet for inntektsulikhet. Sosialt utsyn (Statistisk sentralbyrå 1993) og Levekårsutvalget (NOU 1993:17) analyserer utviklingen for ulike grupper. Levekårsutvalget pekte blant annet på at noen ungdomsgrupper har hatt en mer negativ levekårsutvikling enn gjennomsnittet,

spesielt unge med lav utdanning. Økningen i andelen som mottar sosialhjelp, har for eksempel vært klart sterkere i aldersgruppen 20-24 år enn i den øvrige befolkning.

Et gjennomgående trekk ved utviklingen på 1980-tallet var mindre forskjeller mellom menn og kvinner på viktige samfunnsområder. Spesielt gjelder dette på arbeidsmarkedet, hvor kjønnsforskjellene i sysselsetting og arbeidstid har blitt vesentlig mindre. Kvinnene gjør seg også sterkt gjeldende i utdanningssystemet. Delvis som en konsekvens av dette, har utviklingen vært noe mer negativ for kvinner på andre områder. Kvinners helsevaner (røyking, alkoholbruk) er blitt mer lik menns, og den forventede levealder har utviklet seg mer positivt for menn enn kvinner. Økningen i andelen uførepensjonerte har vært langt sterkere blant kvinner enn blant menn.

Aleneforeldre er en gruppe som skårer lavt på mange levekårsvariabler, og dette er en gruppe hvor kvinnene dominerer fullstendig. Vi ser også at de siste par årenes reduksjon i arbeidsledigheten ikke har kommet kvinner til gode i samme grad som menn.

BEFOLKNINGSUTVIKLINGEN

Det er ikke store sprang i befolkningsutviklingen fra ett år til det neste. Faktorer som påvirker fruktbarhet og dødelighet har med grunnleggende forhold i samfunnet å gjøre, og endres langsomt. Det store flertallet av dem som bor i landet ved ett årsskifte, bor her også ved det neste med ett år høyere alder. Å snu befolkningsutviklingen er som å snu en supertanker, det tar lang tid fra en impuls for endring gis til kursen er forandret. I løpet av året vil om lag 1 prosent av befolkningen dø, og 0,4 prosent flytte ut. Av dem som bodde i

landet ved utgangen av 1995, var 1,4 prosent født i løpet av året og 0,6 prosent hadde flyttet inn.

Økende befolkning....

Ved utgangen av 1995 hadde Norge 4,37 millioner innbyggere. Folketallet hadde økt med 21 500 personer. Det var noe mindre enn de nærmest foregående årene. Sammenliknet med foregående år var tallet på innvandring litt lavere og antall døde litt høyere. Antallet fødte og utvandring holdt seg på samme nivå som året før.

Befolkningstilveksten på 0,5 prosent er relativt sterk sett i forhold til årlig gjennomsnitt i perioden 1980-1990 (0,4 prosent), men lavere enn i perioden 1990-1993 (0,6 prosent). Den høye tilveksten etter 1990 skyldes både relativt stor naturlig tilvekst og høy nettoinnvandring fra utlandet.

..... og stabil fruktbarhet?

Samlet fruktbarhetstall (SFT) i 1995 var 1,87, det samme som i foregående år. Laveste tall som noen gang er registrert, er fra 1983 hvor samlet fruktbarhetstall kom ned i 1,66. Samlet fruktbarhetstall betegner det gjennomsnittlige barnetall en kvinne vil ha ved slutten av sin fødedyktige periode, om hun gjennomlever hele denne perioden med de aldersspesifikke fødselssannsynligheter fra et gitt år. På 1990-tallet har SFT ligget rundt 1,9. Det er nedgang i fødselshyppigheten for kvinner som er yngre enn 30 år, og oppgang blant dem som er eldre.

Helt siden tidlig på 1960-tallet har en stadig økende andel av fødslene skjedd utenfor ekteskap (48 prosent i 1995). Fire femdel av barn født utenfor ekteskap har foreldre som lever i samboerskap, mens en femdel er barn født av enslige mødre.

Tegn til oppgang i giftermålshyppigheten

Giftermålshyppigheten er fortsatt svært mye lavere enn for 10-20 år siden. Fra og med 1994 har det imidlertid vært tegn til oppgang i alle vanlige ekteskapsaldre med unntak av de yngste. Under 25 år er det fortsatt nedgang i giftermålshyppigheten.

Tallet på inngåtte ekteskap har variert noe fra år til annet etter at den langsiktige nedgangen stoppet opp tidlig på 1980-tallet. I 1995 ble det inngått 21 677 ekteskap, en økning på nærmere 1 100 fra foregående år. Det var oppgang både i førstegangs-giftermål og i ekteskap hvor minst én av partene hadde vært gift tidligere. I 1995 ble det registrert 98 nye partnerskap. To av tre av de inngåtte partnerskapene var mellom menn.

Tallet på samboere og aleneboere øker

Flere og flere velger å leve i samboerforhold uten å inngå formelt ekteskap, men oppgangen i ugift samliv er ikke stor nok til å kompensere for hele nedgangen i giftermålshyppigheten. I 1995 var det minst 200 000 samboerpar i Norge, hvorav om lag hvert tredje par hadde felles barn. Det er imidlertid fortsatt bare i de aller yngste aldersgruppene (under 25 år for kvinner og under 30 år for menn) at samboerskap er mer utbredt enn ekteskap.

Det årlige antall skilsmisser har vært i kontinuerlig vekst, men på 1990-tallet har tallene vært relativt stabile. I 1995 ble det registrert 10 360 skilsmisser, nærmere 600 færre enn i 1994. Det er en svak nedgang også sett i forhold til antall bestående ekteskap. Dersom skilsmissehyppigheten fra 1995 holder seg, vil 46 prosent av ekteskapene som inngås nå, oppløses på lang sikt. Mønsteret i 1980 pekte mot 30 prosent.

Andelen som lever alene, øker blant unge voksne fordi ekteskapene utsettes uten å erstattes fullt ut av samboerforhold, og blant middelaldrende fordi samliv oppløses oftere enn før.

Innenlandske flyttinger øker igjen

Under nedgangskonjunkturerne 1988-1992 sank antallet innenlandske flyttinger med nesten 15 prosent. Tallet for 1995 ligger 13 prosent over bunnivået, og er trolig en følge av at etterspørselen etter arbeidskraft igjen er økende. I 1995 var det 182 200 som fikk registrert skifte av bosted mellom to kommuner. I forhold til folketall og aldersstruktur er dette fortsatt markert lavere enn i perioden 1950-1990.

Færre innvandrere fra den tredje verden

Variasjonen i befolkningstilveksten de siste årene har særlig hatt sammenheng med endringer i flyttingene til og fra utlandet. For nordmenn og andre vest-europeere har flyttingene sammenheng med arbeidsmarkedet hos oss og i nabolandene, mens det for øvrige lands statsborgere er politiske forhold i hjemlandet, og hvordan vår innvandringspolitikk praktiseres som er avgjørende.

Vi hadde en nettoinnvandring fra utlandet på 6 400 personer i 1995, 1 000 færre enn året før. Om vi bare ser på norske statsborgere, var det nettoutvandring på i alt 1 100 personer, litt flere enn i foregående år.

Innflyttingsoverskuddet fra land i den tredje verden gikk opp for første gang siden slutten av 1980-tallet. Med en nettoinnvandring på 3 100 personer i 1995, var innflyttingsoverskuddet fra land i den tredje verden fortsatt langt lavere enn toppnivået på 10 000 personer i 1987 og 1988.

Skifte til norsk statsborgerskap var rekordstort, 11 800 personer ble

norske statsborgere i 1995 mot 8 800 foregående år. Utenlandske statsborgere utgjør nå 3,7 prosent av folketallet.

Flere av de aller eldste og flere små barn

Aldersstrukturen i befolkningen endrer seg langsomt. I 1995 var det ingen økning i antall personer 67 år og eldre, men antall personer 80 år og over økte med 3 000. En tilsvarende utvikling forventes i de nærmeste årene, det vil si at antallet pensjonister ikke endres nevneverdig, men at det blir flere av de aller eldste. Det siste året med økning i andelen eldre over 66 år var 1992.

Som i 1994 var det en økning i antallet små barn (0-6 år), men økningen var vesentlig mindre enn foregående år, 3 000 mot 6 000. Barn 0-6 år utgjorde 9,7 prosent av totalbefolkningen i 1995, mens gruppen 80 år og over tilsvarte 4,0 prosent av befolkningen. Sammenliknet med 1994 var det for begge aldersgruppene en økning på 0,1 prosentpoeng.

Samboerpar med felles barn – den familietyper som øker raskest

Ved inngangen til 1995 var det 2 019 388 millioner familier i Norge inkludert enslige personer. Samboerpar med felles barn er den familieformen som for tiden øker raskest. Fra 1993 til 1995 var økningen nær 22 prosent.

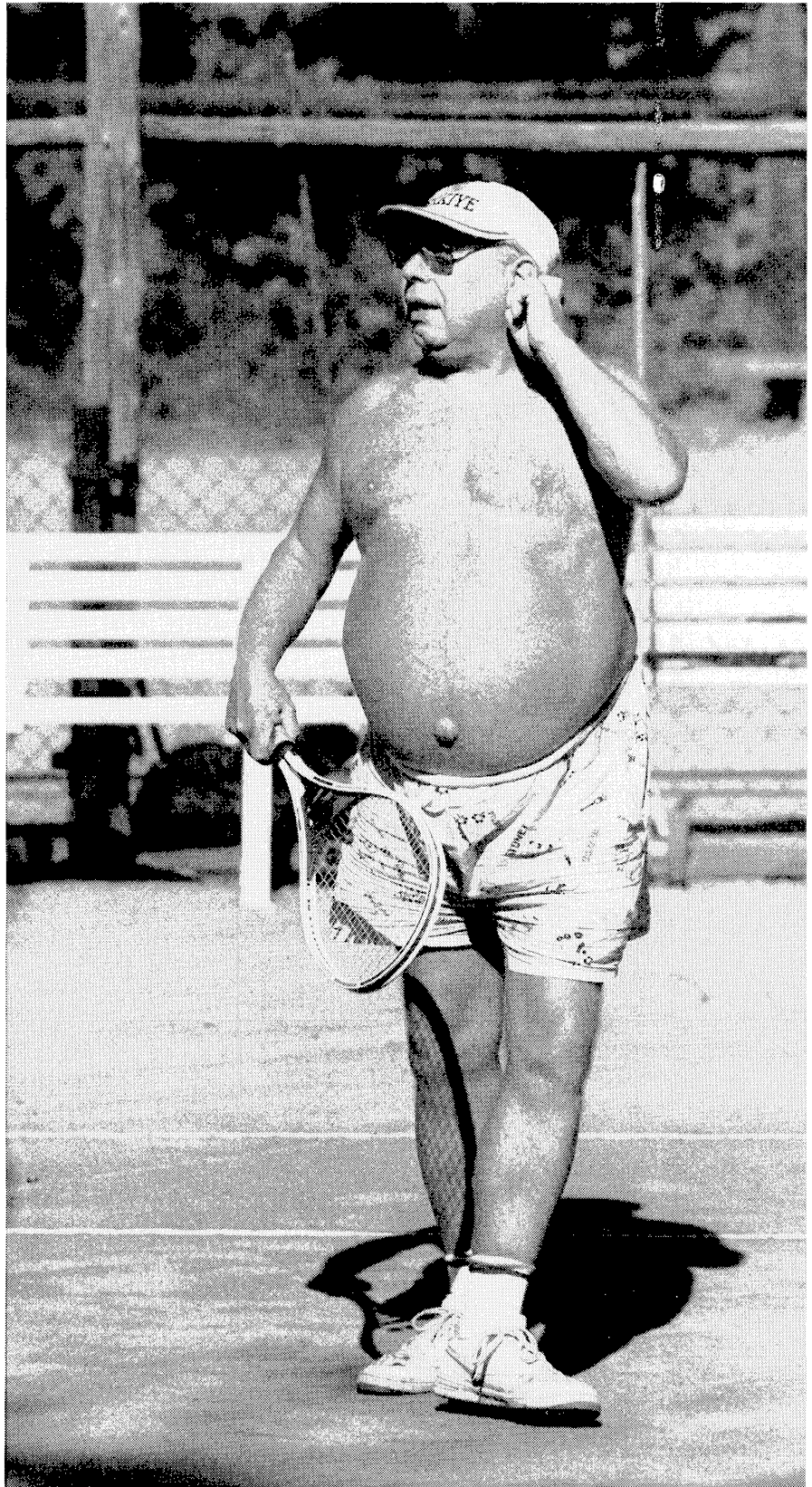
41,8 prosent av familiene bestod av ektepar med eller uten hjemmeboende barn, 3,7 prosent var samboere med felles barn og 7,9 prosent og 1,5 prosent henholdsvis mor eller far med hjemmeboende barn. De enslige utgjorde 45,2 prosent av familiene, men i denne gruppen vil det være en del som er samboere uten barn. Familiestatistikken omfatter bare samboere med felles barn.

HELSE**Økende levealder, særlig for menn**

Målt som bedring i forventet levealder, er helsetilstanden utvilsomt blitt bedre de siste 15 årene. Forventet levealder er et uttrykk for nåtidens dødelighet, et hypotetisk mål som uttrykker hvor lenge en nyfødt kan forventes å leve, gitt de aldersspesifikke dødelighetsratene som gjelder i fødselsåret. Fra 1980 til 1987 var det nesten ingen endring i den forventede levealderen. I den neste sjuårsperioden, fra 1988 til 1995, økte levealderen med 1,7 år blant menn og 1,2 år blant kvinner. Den forventede levealderen for et nyfødt guttebarn i 1995 var 74,8 år, for et nyfødt jentebarn 80,8 år. Økningen i forventet levealder har blant annet sammenheng med at risikoen for en svært tidlig død er blitt klart mindre. Etter en nokså stabil spedbarnsdødelighet på 1980-tallet (i gjennomsnitt 8,1 dødsfall pr. 1 000 levendefødte), ble spedbarnsdødeligheten betydelig redusert på 1990-tallet. I 1995 var spedbarnsdødeligheten 4,0 pr. 1 000 levendefødte, halvparten av gjennomsnittet i 1980-årene. Dødeligheten i andre aldersgrupper under 65 år har også gått ned. Nedgangen har vært særlig markert etter 1987. Fra 1987 til 1995 ble dødeligheten blant menn i aldersgruppen 1-64 år redusert med 20 prosent, blant kvinner var reduksjonen 10 prosent.

Flere selvmord på 1980-tallet, færre på 1990-tallet

Økningen i selvmordsdødeligheten på 1980-tallet vakte stor bekymring. Etter 1988 har det imidlertid vært en klar nedgang i selvmordstallene. I 1994 ble det registrert om lag 180 færre selvmord enn i toppåret 1988. Vi må tilbake til 1970-tallet for å finne en lavere selvmordsrate blant menn enn den som ble registrert i 1994.

Mindre sykkelighet?

Dødeligheten er blitt en stadig mindre treffende indikator på utviklingen i helsetilstanden i moderne samfunn. De mest utbredte sykdommene (som muskel- og skjelettlidelser) har lav dødelighet, de er kroniske sykdommer en dør med, og ikke av. Helse- og levekårsundersøkelsene tyder på at andelen av befolkningen med ulike sykdommer har endret seg lite de siste 10-15 årene. Det samme gjelder andelen med ulike former for funksjonsproblemer. Visse helseproblemer er imidlertid økende. Selv når vi tar hensyn til økningen i antallet eldre, har det vært en forholdsvis jevn økning i tallet på nye krefttilfeller for begge kjønn. Deler av økningen kan skyldes bedre diagnostikk og økt diagnostisk utredning blant eldre personer. Helse- og levekårsundersøkelsene kan også tyde på en viss økning i forekomsten av hudlidelser blant begge kjønn, og av muskel- og skjelettlidelser blant kvinner.

Mindre bruk av tobakk og alkohol?

Bruk av alkohol og tobakk er to av de viktigste risikofaktorene for utvikling av helseproblemer. Om lag en tredel av den voksne befolkningen var dagligrøykere i 1995, 33 prosent av mennene og 32 prosent av kvinnene. Etter 1988 er det blitt mindre vanlig å være dagligrøyker blant menn, mens det blant kvinner er like vanlig å røyke i dag som på begynnelsen av 1980-tallet. Det registrerte alkoholforbruket gikk kraftig ned på begynnelsen av 1980-tallet. Etter en svak økning fram til 1987, viste alkoholforbruket en synkende tendens fram til 1993. Fra 1993 til 1995 er det igjen registrert en svak økning i forbruket, som nå nærmer seg nivået fra første halvdel av 1980-tallet. Det registrerte alkoholforbruket omfatter imidlertid ikke alkohol som går utenom de vanlige, "offisielle" omsetningskanaler. Det er derfor usikkert hvor

reell nedgangen er. Intervjuundersøkelser, hvor en spør folk om hvor mye de drikker, tyder på en faktisk reduksjon i alkoholforbruket på 1980-tallet.

Færre aborter på 1990-tallet

Tendensen til økning i aborttallene fra 1983 til 1989 ble snudd til en markert reduksjon på begynnelsen av 1990-tallet. Antallet aborter pr. 1 000 kvinner i aldersgruppen 15-49 år var i 1995 det laveste som er registrert siden loven om selvbestemt abort trådte i kraft i 1979.

UTDANNING

1994 - utdanningsreformenes år

1994 var året for iverksettelsen av flere større reformer av det norske utdanningssystemet. Vi har hatt en omfattende omorganisering av den statlige høgskolestrukturen, og gjennomført den såkalte reform -94 på videregående nivå.

Foreløpig gir ikke disse endringene seg nevneverdige utslag i statistikken. Det eneste man kan se er at gjennomsnittsalderen for elever i den videregående skolen har gått noe ned. Dette skyldes at de yngre elevene prioriteres framfor de eldre rett etter endt grunnskole i kraft av sin lovbestemte rett til treårig videregående utdanning.

Utdanningsøkningen fortsetter

Den plutselige utdanningsøkningen i 1970-årene, den såkalte utdannings-eksplosjonen, har fortsatt gjennom hele 1980-tallet og inn i 1990-årene. Mens det i 1980 fremdeles var om lag en tredel av 16-18-åringene som ikke gikk i videregående skole, var andelen redusert til en tidel i 1994.

Andelen 19-24-åringene som studerer ved universiteter og høyskoler, ble nesten tredoblet for kvinner og nær

fordoblet for menn i samme tidsrom. Særlig har økningen av andelen høgskole- og universitetsstudenter skutt fart siden 1985. Nesten en firedel av alle unge i denne aldersgruppen studerte i 1994.

Flest kvinner under høyere utdanning

Gjennom hele 1980-tallet var det flere av jentene enn guttene som tok videregående utdanning. Mesteparten av denne forskjellen har jevnet seg ut de siste seks-sju årene. Guttene tok igjen jentene i 1991, et lite forsprang de stort sett har holdt siden da.

Noen tendens til utjevning mellom kjønnene finner vi derimot ikke når vi går et trinn høyere i utdanningssystemet - til høgskole- og universitetsnivå. Utjevningen stoppet i 1981, da andelen av 19-24-årige kvinner som tok høyere utdanning, passerte andelen mannlige studenter i samme aldersgruppe. Siden har økningen i studentandelen vært langt sterkere blant kvinnene enn blant mennene. Kvinnene gikk forbi mennene allerede i 1981. I motsetning til i 1980, var det i 1994 flere jenter (26,4 prosent) enn gutter (20,7 prosent) som studerte i aldersgruppen 19-24 år.

ARBEID

Perioden fra begynnelsen av 1980-årene og fram til i dag er preget av sterke svingninger på arbeidsmarkedet. Tydeligst kan vi se dette i statistikken over endringer i arbeidsløshet. Men de vekslende konjunkturerne i perioden har også medført store endringer i sysselsetting, arbeidstid og uførepensjonering.

Sysselsettingsnedgangen blant menn har snudd

Fram til 1984 var det samlede antall sysselsatte tilnærmet stabilt, mens det i perioden 1984-1987 økte med om

lag 160 000 personer. Deretter sank sysselsettingen fram til 1993, da den lå på samme nivå som i 1985. Fra 1993 til 1994 økte sysselsettingen igjen, for første gang på sju år, og fram til 1995 har denne økningen blitt sterkere.

Utviklingen har vært ulik for kvinner og menn i perioden som helhet. En svak nedgang i andelen sysselsatte blant menn i årene 1980-1983 ble avløst av en fireårsperiode med stabil sysselsetting, hvorefter vi igjen fikk en periode med relativt kraftig nedgang. Fra 1993 til 1995 har vi imidlertid sett en økning i sysselsettingen blant menn (med 40 000), og for første gang i perioden har menn hatt en bedre sysselsettingsutvikling enn kvinner. Nedgangen i sysselsettingen blant menn har totalt sett vært langt svakere hittil på 1990-tallet enn på 1980-tallet, med en gjennomsnittlig årlig nedgang i sysselsettingsandelen i alderen 25-66 år på henholdsvis 0,1 og 0,6 prosentpoeng.

Blant kvinner økte sysselsettingen helt fram til 1987/1988, for deretter å synke og stabilisere seg på 1986-nivå fram til 1993. Fra 1993 til 1995 økte også kvinnesysselsettingen (med 35 000), men altså noe svakere enn blant menn. Økningen i kvinners sysselsetting har totalt sett vært langt svakere hittil på 1990-tallet enn på 1980-tallet, med en gjennomsnittlig årlig økning i sysselsettingsandelen i alderen 25-66 år på henholdsvis 0,4 og 0,9 prosentpoeng. Mens forskjellen i andelen sysselsatte kvinner og menn var på drøye 28 prosentpoeng i 1980, var den i 1995 redusert til knapt 11 prosentpoeng.

Økt likhet i arbeidstid mellom kvinner og menn

De sysselsatte mennene arbeider noe mindre i 1995 enn i 1980. I første halvdel av 1980-tallet jobbet sysselsatte menn ca. 41 timer pr. uke i

gjennomsnitt. I årene 1985-1986, en periode da sysselsettingsnivået blant menn var høyt og stabilt, økte arbeidstiden til henholdsvis 41,5 og 41,9 timer. I 1987 innførte vi arbeidstidsreformen som innebar en generell nedsettelse av arbeidstiden til 37,5 timer, noe som bidrog til at gjennomsnittlig arbeidstid sank fra 41,9 til 41 timer pr. uke for menn. På grunn av brudd i tidsserien er tallene før og etter 1988 ikke helt sammenliknbare. Det samme gjelder tallene for 1995 i forhold til de øvrige. Vi ser imidlertid en klar nedgang i arbeidstiden fra 1988 og fram til 1992, og tilnærmet stabilitet fram til 1995.

For kvinner har arbeidstiden økt siden 1980. Sysselsatte kvinner har i gjennomsnitt drøyt én time lengre arbeidsuke i 1995 enn i 1980, med forbehold om noe usikkerhet på grunn av brudd i tidsserien. Forskjellen i arbeidstid mellom sysselsatte kvinner og menn har dermed blitt redusert med to og en halv time i perioden.

Første halvdel av 1990-årene: Ny økning i småbarnsmødres yrkesdeltaking

Den gruppen som framfor noen har økt yrkesdeltakingen de siste 15 årene, er mødre med små barn. Fra 1980 til 1987 økte yrkesprosenten (andelen i arbeidsstyrken) blant småbarnsmødre fra 53 til 72. Fra 1987 til 1991 var nivået stabilt. Fra 1991 til 1995 økte yrkesprosenten igjen, til 76 prosent. I 1995 ligger småbarnsmødres yrkesprosent 23 prosentpoeng høyere enn i 1980, og er i dag (1995) litt høyere enn for alle menn (75 prosent) og langt høyere enn for alle kvinner (64 prosent). Tallene er fra arbeidskraftundersøkelsene og gjelder personer i alderen 16-74 år.

47 000 langtidsledige

Fra slutten av 1980-årene og fram til 1993 var vi vitne til en økning i ar-

beidsløsheten som er helt enestående i etterkrigstiden. Bortsett fra lavkonjunkturen i 1983-1984, da arbeidsløsheten lå på ca. 3 prosent, har andelen arbeidsløse stort sett utgjort under 2 prosent av arbeidsstyrken. Arbeidsløsheten har tradisjonelt vært markert høyere for kvinner enn for menn. Da arbeidsløsheten steg på 1980-tallet, jevnet kjønnsforskjellene seg ut, og etter 1988 har menn hatt høyere arbeidsløshet enn kvinner. I 1993 var 6,6 prosent av den mannlige og 5,2 prosent av den kvinnelige arbeidsstyrken uten arbeid. Hovedårsaken til forskjellene mellom kvinner og menn, er at det i første rekke var mannsdominerte næringer som ble rammet av lavkonjunktorene rundt 1983 og etter 1987. Kvinner er langt oftere sysselsatt i offentlig sektor; arbeidsplasser som tradisjonelt har vært bedre skjermet mot dårlige tider. Økningen i arbeidsløshet var svakere fra 1992 til 1993 enn den årlige økningen i den foregående femårsperioden, og fra 1993 til 1994 gikk arbeidsløsheten ned for første gang siden 1986. Denne nedgangen er blitt ytterligere forsterket det siste året (1994-1995). "De gode tidene" på arbeidsmarkedet de senere årene har først og fremst slått ut for menn med en nedgang i arbeidsløshet fra 6,6 til 5,1 prosent, men også for kvinner med en nedgang fra 5,2 til 4,6 prosent.

Samtidig med den relativt høye ledigheten i 1983 og 1984 og etter 1988 har andelen langtidsledige, det vil si personer som har vært sammenhengende uten arbeid mer enn 26 uker, vært høy. Fra 1988 til 1993 økte antall arbeidsledige fra 69 000 til 127 000, mens antallet langtidsledige økte fra 11 000 til 55 000. Økt sysselsetting og nedgang i arbeidsløsheten har ennå ikke (1995) medført at andelen langtidsledige har gått ned. I 1995 var antallet arbeidsløse 107 000. De utgjorde 4,9 prosent av

arbeidsstyrken. Samtidig har 47 000 personer vært uten arbeid i mer enn et halvt år.

Nedgangen i antall uførepensjonister har stoppet opp

De økte problemene på arbeidsmarkedet mot slutten av 1980-årene avspeiles også i tallet på uførepensjonister. Fra 1980 til 1991 steg andelen av menn 16-66 år som var uførepensjonert, fra 5,8 til 7,5 prosent. Blant kvinner økte andelen fra 6,4 til 9,7 prosent. I 1991 utgjorde dette 106 000 menn og 133 000 kvinner. Antallet kvinner har i hele perioden vært høyere enn antallet menn. Dette har for en stor del sammenheng med at kvinner gjennomgående uførepensjoneres tidligere i livsløpet enn menn og dermed forblir "lenger i systemet" før overgang til alderspensjon. I perioden 1991-1993 sank antallet nye uførepensjonister relativt kraftig, noe som bidrog til en nedgang i antallet uførepensjonister til 232 000 i 1993. Utviklingen i antall uførepensjonister i disse årene må først og fremst ses i lys av innstramminger i regelverket for tildeling av pensjon. Antall nye uførepensjonister har imidlertid økt igjen etter 1993, for både kvinner og menn, og nedgangen i andelen uførepensjonister i befolkningen har stoppet opp. Blant kvinner økte andelen igjen fra 1994 til 1995. I 1995 er drøyt 103 000 menn og knapt 133 000 kvinner uførepensjonister.

INNTEKT OG FORBRUK

Sterk vekst i disponibel inntekt

Disponibel inntekt var ifølge det nye nasjonalregnskapsopplegget vel 116 000 kroner pr. innbygger i 1995. Siden 1991 har den disponible inntekten pr. innbygger økt med 8 prosent. Veksten var litt større fra 1992 til 1993, men har ellers vært forholdsvis jevn i denne perioden.

Disponibel inntekt pr. innbygger har økt gjennom så godt som hele perioden 1980-1994. Ifølge det gamle nasjonalregnskapsopplegget var veksten i disponibel inntekt pr. innbygger snaut 23 prosent i perioden 1980-1994. Veksten har vært særlig sterk i årene 1983-1986 og etter 1991. Veksten i den samlede inntekten var enda sterkere enn veksten i disponibel inntekt fram til 1986-1987, men en samtidig sterk vekst i gjeldsrenter bidrog til en mer moderat vekst i disponibel inntekt. Veksten i disponibel inntekt fra 1989 skyldes først og fremst vekst i inntekt, men etter 1992 har også nedgangen i renteutgifter bidratt vesentlig.

Disponibel inntekt er den samlede inntekten av arbeid, kapital og overføringer til husholdningene, fratrullet direkte skatter og trygdeavgifter og renter på gjeld. I vurderingen av økningen i disponibel inntekt pr. innbygger, bør en trekke inn at det har vært en betydelig økning i antallet enpersonhusholdninger. Det betyr at færre nyter godt av stordriftsfordelene som knytter seg til flerpersonehusholdninger.

Mot økt ulikhet i inntekt?

Figuren med disponibel husholdningsinntekt i laveste og høyeste desil skal vise hvordan ulikheten i fordelingen av husholdningsinntekten har utviklet seg. Husholdningene er rangert etter disponibel inntekt pr. forbruksenhet, det vil si at en har forsøkt å korrigere husholdningsinntekten for forskjeller i husholdningenes størrelse og sammensetning. Det er viktig å være oppmerksom på at sosialhjelp ikke inngår i disponibel inntekt. En har deretter regnet ut hvor stor del av den samlede disponible inntekten til husholdningene som tilfaller den tidelen av husholdningene som har lavest inntekt, og tilsvarende hvor stor del av den samlede inntekten som tilfaller tidelen med høyest

inntekt. I 1994 hadde tidelen med lavest disponibel inntekt pr. forbruksenhet 2,6 prosent av den samlede inntekten, mens tidelen med høyest inntekt hadde 21,8 prosent av den samlede inntekten.

Hovedinntrykket for perioden er forholdsvis stor stabilitet i ulikheten slik den måles her. Det var en svak utvikling mot mindre ulikhet fra 1982 fram til 1988. Fra 1988 til 1989 økte ulikheten klart, men holdt seg omtrent på dette nivået fram til 1993. Fra 1993 til 1994 økte ulikheten igjen. Det gjenstår å se hvor stabil denne økningen vil være. Reduksjonen i ulikhet fram til 1988 skjedde i en periode med vekst i sysselsettingen, mens økningen i ulikhet fra 1988 til 1989 faller sammen med en økning i arbeidsløshet. Selv om ulikheten i disponibel inntekt har vært forholdsvis stabil i perioden, gjelder det samme ikke for ulikheten i formue. Her ser en nå tendenser til økende ulikhet.

Antallet sosialhjelpsklienter stagnerer

Til tross for nokså små endringer i inntektsulikheten har antallet sosialhjelpsklienter økt gjennom det meste av perioden. Antallet stønadstilfeller pr. 1 000 innbyggere var i 1995 mer enn 2,5 ganger antallet i 1980. I 1995 var det 39 tilfeller pr. 1 000 innbyggere, sammenliknet med 15 i 1980. Veksten i antallet sosialhjelpstilfeller var særlig sterk på begynnelsen av 1980-tallet og i årene 1987-1989. Fra 1989 til 1995 har veksten i antall tilfeller vært på bare 6 prosent og veksten i antallet tilfeller pr. innbygger har vært enda lavere. Dette til tross for at store deler av perioden har vært kjennetegnet ved betydelige økonomiske problemer for husholdningene, både på grunn av stor arbeidsløshet, fallende boligpriser og store renteutgifter.

Utgiftene til sosialhjelp har økt langt sterkere, utgiftene var om lag syv ganger høyere i 1995 enn i 1980. Vel 4 milliarder kroner ble utbetalt som økonomisk sosialhjelp i 1995. Det er et komplisert årsaksmønster bak denne økningen. Det synes imidlertid klart at det er en mer langsiktig trend, den økte arbeidsløsheten på slutten av tiåret er på ingen måte den eneste forklaringen på det som har skjedd. Av mer strukturelle årsaker tror vi det er viktig å peke på økningen i antallet enslige og enslige forsørgere.

Forbruk: Mindre til bolig og mat på 1990-tallet

I 1995 brukte husholdningene i gjennomsnitt 207 000 kroner til forbruk. Forbruket har ikke bare økt siden 1980, sammensetningen av forbruket har også endret seg ganske betydelig, særlig fram til slutten av 1980-tallet. Andelen av forbruket som gikk til mat, gikk ned fra vel 20 prosent i 1982 til 15 prosent i 1987, der den stabiliserte seg. Etter 1991 har andelen til mat imidlertid gått ytterligere ned til under 14 prosent. Reduksjon i matvareandelen har vært typisk for hele den perioden vi har registrert husholdningenes forbruk. Det er først og fremst et uttrykk for velstandsvekst, og ikke for at vi forbruker mindre mat. Nedgangen i matvareandelen må også ses i sammenheng med at husholdningene er blitt mindre.

En annen langsiktig trend som fortsatte inn i 1980-tallet var økningen i utgifter til bolig, lys og brensel (avdrag på boliglån inngår ikke som boligutgift). Andelen av forbruket som gikk til bolig, økte fram til 1988, den var da 26 prosent. Etter 1992 har boutgiftenes andel gått ned 4 prosentpoeng til 22 prosent i 1995. I 1995 brukte husholdningene i gjennomsnitt snaut 46 000 kroner til bolig, lys og brensel. Utgiftene til bolig

var fra 1988 den største av hovedpostene i forbruket, men er i 1995 på nivå med utgiftene til reiser og transport. Det er for en stor del veksten i renteutgiftene som ligger bak veksten i boutgiftene på 1980-tallet. Rente-fallet etter 1992 er også viktig for nedgangen i boutgiftsandelen de siste par årene.

Utgiftene til reiser og transport har det meste av perioden tatt rundt 20 prosent av husholdningsbudsjettet, unntaket er midten av 1980-tallet da opptil 24 prosent gikk til reiser og transport. Andelen har økt noe de siste par årene og var i 1995 på 22 prosent. Økningen har sammenheng med oppgang i bilsalg. Variasjonen i andelen av utgiftene som går til reiser og transport, har i stor grad sammenheng med variasjoner i nybilkjøp. En må her være oppmerksom på registreringsmåten i forbruksundersøkelsene, der en kjøpt bil blir registrert som forbruk med hele kjøpesummen, selv om husholdningen har lånt til kjøpet. Dette vil gi utslag i år med særlig høyt salg av biler.

OMSORG

Sterk utbygging av barnehagene

Den sterke økningen i andelen småbarnsmødre som er gått ut i yrkeslivet, har økt behovet for barnetilsyn. Andelen barn i førskolealder med barnehageplass ble mer enn fordoblet fra 1980 til 1995. Mens dekningsprosenten var snaut 21 prosent i 1980, var den steget til 51 prosent i 1995, når en inkluderer seksåringers skoletilbud. Økningen har skjedd til tross for en betydelig økning i antallet barn i denne aldersgruppen fra siste del av 1980-tallet (se ovenfor). Størstedelen av plassene er heldagsplasser. Andelen med lang oppholdstid i barnehagene (avtalt oppholdstid 41 timer eller mer pr. uke) økte fra 27 til 60 prosent i perioden 1985-1995. Avtalt

oppholdstid kan avvike fra den faktiske oppholdstiden.

Andelen husholdninger med førskolebarn som bruker andre typer barnetilsyn enn barnehage, endret seg lite i perioden 1980 til 1991.

Bedre eldreomsorg?

Det er vanskelig å finne fullgode indikatorer for utviklingen innenfor eldreomsorgen. Det er liten tvil om at årsverksinnsatsen i eldreomsorgen har økt de siste 15 årene, også i forhold til økningen i antallet eldre. Indikatoren vi har valgt å bruke, er antall årsverk innen hjemmehjelpstjenesten og hjemmesykepleien i forhold til eldrebefolkningen. Det har vært en viss økning i tallet på årsverk i disse tjenestene pr. innbygger 67 år og eldre fra 1980 til 1994. Økningen kom i første halvdel av 1980-tallet og etter 1992.

Årsverksinnsatsen i institusjonsomsorgen er også blitt større, mens antallet institusjonsplasser er redusert i forhold til økningen i eldrebefolkningen. På 1990-tallet har imidlertid antallet plasser i rene sykehjem og i serviceboliger (boliger med heldøgns tjenester) økt en del, og det er blitt et større tilbud av alders- og trygdeboliger. Nedgangen i det totale antallet institusjonsplasser kan ha økt presset på hjemmetjenestene. Pleie- og omsorgstjenestene har dessuten fått mange nye brukere på grunn av nedbyggingen av institusjonsomsorgen i psykiatrien, og på grunn av kortere liggetider i de somatiske sykehusene. Konsekvensene synes å være at pleie- og omsorgstjenestene i større grad enn tidligere har måttet prioritere de mest pleietrengende (Sosialt utsyn 1993). På 1990-tallet har både andelen eldre som bruker hjemmetjenestene, og antallet institusjonsplasser i forhold til eldrebefolkningen, blitt redusert.

Ansvarsreformen for psykisk utviklingshemmede innebærer at mange psykisk utviklingshemmede har flyttet fra sentralinstitusjoner til egne boliger i sine hjemstedskommuner. Tjenestetilbudet til disse omfattet i 1992 vel 6 000 årsverk, blant annet boveiledning og støttekontakttjenester. Hjemmesykepleie og hjemmehjelp kommer i tillegg til dette, men hjemmetjenester for psykisk utviklingshemmede inngår ikke i figuren over årsverk i hjemmetjenestene.

KULTUR

Har nedgangen i antall kinobesøk stoppet opp?

Antallet kinobesøk pr. innbygger har på 1990-tallet variert rundt 2,5 besøk pr. innbygger i året. Besøksfrekvensen var lavest i 1992 med 2,2 besøk pr. innbygger, og høyest i 1990 og 1994 med 2,7 besøk. Det har skjedd en vesentlig omstrukturering og markedstilpasning i kinotilbudet i løpet av de siste 10-15 årene. Selv om det er blitt færre kinoer og sitteplasser, har det vært en økning i antallet forestillinger i perioden, fra 134 000 i 1980 til 204 000 i 1995. Dette kan delvis tilskrives oppblomstringen av flerkinoanlegg. Likevel har antallet besøk gått ned fra 17,5 millioner i 1980 til 10,9 millioner i 1995. Nedgangen i besøkstallet skjedde først og fremst i første halvdel av 1980-tallet, mens besøkstallet siden slutten av tiåret stort sett har variert rundt 11-12 millioner. Siden 1992 har besøkstallene økt med vel 1 million, fra 9,6 millioner.

Denne langsiktige nedgangen i besøkstallet har skjedd selv om andelen som i løpet av et år har vært på kino, ikke har endret seg noe særlig. Fra slutten av 1980-tallet til 1995 ser det ut til at en større andel av befolkningen har vært på kino, fra 46 prosent i 1987 til 53 prosent i 1995. De synkende besøkstallene skyldes at det er

blitt færre storbrukere, ikke at kino-tilbudet når ut til færre. Det er særlig antallet hyppige kinobrukere blant unge som har gått ned.

Teater og opera: Synkende besøkstall midt på 1990-tallet

Det har vært en svak økning i antallet forestillinger ved institusjonsteatrene. Antallet teater- og operaforestillinger økte fra 5 000 i 1980 til 6 500 i 1992. Tallet på forestillinger økte til 7 700 i 1993, en økning som imidlertid for en stor del skyldes at fire teatre ble inkludert i statistikken. Fra 1993 til 1995 gikk antallet forestillinger betydelig ned, tallet var 6 600 forestillinger i 1995.

Besøkstallene har økt tilsvarende fra 1980 til 1993. Utviklingen i besøkstallene har imidlertid vært ujevn over perioden. Besøkstallene gikk ned fra vel 300 besøk pr. 1 000 innbyggere i 1981 til 260-270 besøk pr. 1 000 rundt midten av tiåret. Etter 1986 har besøkstallene steget jevnt til 337 besøk pr. 1 000 i 1992. I 1993 da statistikken omfatter noe flere teatre, var tallet 347 besøk pr. 1 000. Fra 1993 til 1995 falt besøkstallet med 15 prosent til 295 besøk pr. 1 000 innbyggere. Publikumsundersøkelser tyder på at teater- og operatilbudet når ut til flere. Andelen som har vært i teater eller opera siste året har økt fra 27 prosent i 1983 til 32 prosent i 1995.

Utlån fra bibliotek: Stabilt på 1990-tallet

Utlån fra folkebibliotekene har økt siden begynnelsen på 1980-tallet. Fra et utlån pr. innbygger på 4,0 i 1980 og 1981, lå tallet på rundt 4,3 fram til 1988. I 1989 gjorde utlånstallene et hopp til 4,7 utlån pr. innbygger, og i 1992 steg det til 4,9. Etter det har utlånet pr. innbygger holdt seg ganske stabilt, og var i 1995 5,0 utlån pr. innbygger. Dette tallet er lavt sammenliknet med de andre nordiske

land, i Danmark var tallet til sammenlikning vel 15 i 1989. Publikumsundersøkelser fra slutten av 1970- og 1980-tallet viser en klar økning i andelen av befolkningen som bruker folkebibliotekene. Økningen i andelen brukere synes å ha fortsatt på 1990-tallet.

Færre løssalgsaviser pr. innbygger i 1995

Antallet eksemplarer av dagsaviser pr. 1 000 innbyggere økte nokså jevnt gjennom 1980-tallet fram til 1988-1989. I 1980 var det 429 eksemplarer pr. 1 000 innbyggere, sammenliknet med 497 i 1988, og 557 i 1989. Det kan være av interesse å bemerke at denne økningen skjedde ganske parallelt med økningen i antallet husholdninger. Antallet eksemplarer pr. husholdning økte forholdsvis beskjedent. Etter 1989 gikk antallet eksemplarer ned med om lag 10 prosent til 510 eksemplarer pr. 1 000 innbyggere (inkludert Aftenpostens aftennummer) i 1990, der tallet holdt seg fram til 1994, men med unntak av 1991 da antallet var lavere. Fra 1994 til 1995 gikk imidlertid opplagstallene igjen ned til 498 eksemplarer pr. innbygger. Det meste av denne nedgangen skyldes en nedgang i opplaget for løssalgsaviser.

BOLIG, OMGIVELSER OG MILJØ

Bedring i bostandard

To enkle indikatorer på boligstandard, begge hentet fra levekårsundersøkelsene, tyder på en vesentlig forbedring av boligstandarden i løpet av de to siste tiårene. Den første indikatoren går på trangbodddhet: Andelen av befolkningen 16-79 år som bor trangt, ble redusert fra 16 til 8 prosent fra 1980 til 1991. Her har det imidlertid ikke skjedd noen forbedring i de fire årene fram til 1995. Et annet mål som viser bedring i boligstandard, er hvor moderne boligen

er. I løpet av 15-årsperioden er det blitt færre som bor i en bolig uten bad eller wc, eller med kalde eller fuktige rom. Bare 6 prosent av befolkningen 16-79 år bodde i en umoderne bolig i 1995, mens 18 prosent levde under slike boforhold 15 år tidligere.

Forurensning og støy i lokalmiljøet

Det er vanskelig å finne gode indikatorer som sier noe om utviklingen i lokale miljøforhold. Viktige komponenter for lokal luftforurensning er nitrogendioksid (NO₂), svoveldioksid (SO₂) og svevestøv. Konsentrasjonen av SO₂ har avtatt betydelig siden slutten av 1970-årene, i takt med nedgangen i utslippene. Den lokale forurensningen i de store byene består nå i hovedsak av nitrogenoksider og svevestøv. Utslipp fra biler og støy fra piggdekkslitasje er de største kildene.

Det er vanskelig å trekke slutninger fra dette til hvordan miljøbelastningene har utviklet seg for den enkelte. Det man vet, er at nitrogenoksider og svevestøv gir økt risiko for luftveislidelser. Konsentrasjonene av begge disse to komponentene er fremdeles så høye at mange utsettes for nivåer som er bekymringsverdige. Det er anslått at det i Norge er 660 000 personer som utsettes for konsentrasjoner av NO₂ som er over anbefalte grenseverdier, for svevestøv er det samme anslaget på 700 000 utsatte. De samfunnsøkonomiske kostnadene på grunn av helseskader forårsaket av lokal luftforurensning er betydelige.

Miljøbelastningene vil blant annet avhenge av hvordan bosetningsmønstret utvikler seg, og hvor mye tid som brukes i nærmiljøet. Ifølge levekårsundersøkelsene var andelen som oppgav at de var utsatt for støy fra veitrafikk, omtrent den samme i 1995 som i 1980: Henholdsvis 14 og 13 prosent. Andelen som rapporterte at

de var utsatt for forurensning har også endret seg relativt lite. I alt var det 16 prosent av den voksne befolkningen som i 1995 svarte at de var utsatt for forurensning fra ulike kilder ved boligen. Den tilsvarende andelen var 18 prosent fire år før.

KRIMINALITET

Levekår og kriminalitet

Trygghet for liv og eiendom må regnes som et viktig velferdsgode. Hvor trygt eller utrygt nordmenn har det, og hvordan dette endrer seg, er imidlertid vanskelig å måle. De forskjellige målemetodene gir også forskjellige resultater. Ser vi på utviklingen i etterforskede lovbrudd synes utviklingen entydig og negativ:

Fra 1980 til 1995 har antallet etterforskede lovbrudd pr. 100 000 innbyggere mer enn fordoblet seg. Hovedmassen av registrert kriminalitet utgjøres hele tiden av vinningskriminaliteten, nær sju av ti ferdig etterforskede lovbrudd i 1994 var tyverier og andre vinningslovbrudd. Utviklingen i antall lovbrudd har mange komponenter. For det første har det med sannsynlighet skjedd en reell økning i antall lovbrudd. For det andre kan politiets praksis ha endret seg, for eksempel har det skjedd betydelige endringer i politiets registreringsrutiner. Politiet kan også ha endret sin prioritering av ressursbruken, eksempelvis er ØKOKRIM blitt opprettet i perioden, samtidig som kontrollen av narkotikalovbrudd har hatt høy prioritet. For det tredje kan publikum ha endret sin anmeldelsesatferd, eksempelvis vil en høyere andel forsikringstakere gjøre at flere har noe å hente ved å anmelde vinningslovbrudd. På den annen side har politiets oppklaringsprosent vært lav og synkende gjennom store deler av perioden, dette kan ha resultert i at færre har sett noen nytte i å anmelde særlig tyverier. I sum er det grunn til

å regne med at den faktiske kriminaliteten har økt betraktelig når man ser hele perioden under ett, men feilkildene ved statistikken er altså mange.

Etterforskede voldsforbrytelser mer enn tredoblet siden 1980

Det er de grove voldsforbrytelsene som har økt mest. Økningen var sterkere på 1980- og 1990-tallet enn i tiårene før. Vi opplever et særlig stort hopp i begynnelsen av 1990-årene, mens de to siste årene har gitt en viss nedgang. Men også her kan det diskuteres i hvilken grad dette er et uttrykk for reelle tendenser: En viktig andel av økningen for de groveste voldslovbruddene kan tilbakeføres til en økning av sedelighetslovbruddene. Her står vi sannsynligvis overfor en økende anmeldelsestilbøyelighet, i takt med økende oppmerksomhet og bevissthet rundt lovbrudd som voldtekt og incest. De to siste årenes nedgang i registrerte grove voldslovbrudd skyldes delvis en markert nedgang i antall anmeldte og etterforskete lovbrudd av denne typen, en nedgang som særlig har omfattet sedelighetslovbrudd rettet mot barn. Det har vært spekulert i om denne nedgangen kan skyldes at den såkalte "Bjugn-saken" har økt folks skepsis mot å anmelde lovbrudd med slike trekk.

Men offerfrekvensen er stabil

Befolkningens utsatthet for vold har vært temaet i samtlige levekårsundersøkelser i perioden. Her har utviklingen vært langt mer stabil, i alle undersøkelsene fra 1983 til 1995 svarer 4 til 5 prosent av de spurte at de har vært utsatte for vold i løpet av det siste året. Hvordan harmonerer så dette med den dramatiske utviklingen i anmeldt og etterforsket grov voldskriminalitet?

En viktig forklaring på denne forskjellen ligger i at grove voldslovbrudd

fremdeles er en svært sjeldent forekommende hendelse, så sjelden at den i liten grad vil fanges opp gjennom intervjuundersøkelser av denne typen. Videre vet man at ofrene for de groveste voldslovbruddene ofte tilhører marginaliserte samfunnsgrupper som i liten grad nås gjennom levekårsundersøkelser. Ser vi på de gruppene med sosiale problemer som levekårsundersøkelsene når, er resultatene entydige. Utsattheten for vold og trusler er mer enn dobbelt så høy for sosialhjelpmottakere og langvarig arbeidsløse som for befolkningen i sin helhet.

Menn, og i særdeleshet unge menn, er de som i høyest grad blir utsatt for vold og trusler. Det er også denne befolkningsgruppen som er fullstendig dominerende blant de registrerte gjerningsmennene. Kort og forenklet sagt: Unge menn rammes av unge menns handlinger. Et problem her er imidlertid i hvilken grad levekårsundersøkelsene og strafferettsapparatet registrerer den private "familievolden" der kvinnene dominerer blant ofrene.

Vi har dessverre ikke tidsserier som kan belyse utviklingen i befolkningens utsatthet for vinningslovbrudd. Det er denne typen lovbrudd som sannsynligvis utgjør det tallmessig viktigste innslaget når folk skal vurdere om kriminaliteten påvirker deres levekår.

Stabil frykt for vold

Andelen i befolkningen som er noe eller svært urolige for å bli utsatt for vold når de går ute alene på bostedet, har heller ikke vist noen vesentlig økning fra 1983 til 1995. Om lag én av ti rapporterer slik uro. Her er det imidlertid svært markerte kjønns- og aldersforskjeller. Kvinner er mye uroligere enn menn, og de eldste kvinnene har den høyeste angsten for vold.

Mer enn hver femte kvinne over 67 år er urolig for å bli utsatt for vold eller trusler på bostedet, noe som antakelig forverrer deres levekår blant annet ved å redusere deres bevegelsesfrihet.

Det er et mangfoldig årsaksmønster bak kriminaliteten. Med økt materiell velstand følger flere verdifulle gjenstander å stjele. Det kan ha blitt lettere å begå en del lovbrudd, tidsnytingsundersøkelser viser blant annet at vi tilbringer mindre tid i bolig og nærmiljø enn tidligere. Et antakelig økt konsumpress og fristelsestrykk kan ha virket negativt inn.

Kriminalitet kan forstås som uttrykk for svekket sosial integrasjon og redusert sosial kontroll. Stikkordsmessig er det rimelig å peke på en del faktorer i de senere års utvikling som kan ha påvirket kriminaliteten: En viss økning i urbaniseringen, økende problemer for ungdom på arbeidsmarkedet, økt tilgjengelighet for alkohol, og stadig nye ungdomskull som skal forholde seg til illegale rusmidler. Skal man søke å forstå kriminaliteten og dens utvikling, kommer man sannsynligvis til kort hvis man ikke legger vekt på å analysere unge menns levekår.

Artikkelen er en revidering av tilsvarende artikler i Samfunnsspeilet nr. 4/1994 og 4/1995. Forfatterne arbeider i Statistisk sentralbyrå, ved Seksjon for levekårsstatistikk og Seksjon for demografi og levekårsforskning. Befolkningsutviklingen er kommentert av forsker Turid Noack. Forsker Randi Kjeldstad har beskrevet utviklingen på arbeidsmarkedet, mens prosjektleder Arne Andersen har skrevet kommentarene om kultur, inntekt og forbruk. Førstekonsulent Anders Barstad står for kapitlene om helse og omsorg. De øvrige kommentarer er skrevet av redaktør Dag Ellingsen, delvis etter en

mal laget av tidligere redaktør Kirsti Huserbråten.

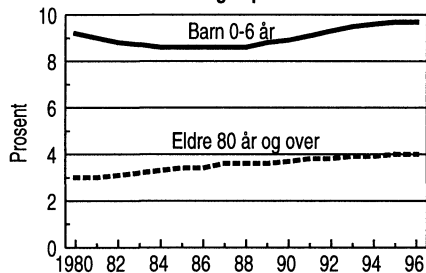
Litteratur

NOU 1993:17. *Levekår i Norge*. Finans- og tolldepartementet.

Statistisk sentralbyrå (1993): *Sosialt utsyn 1993*. Statistiske analyser nr. 1.

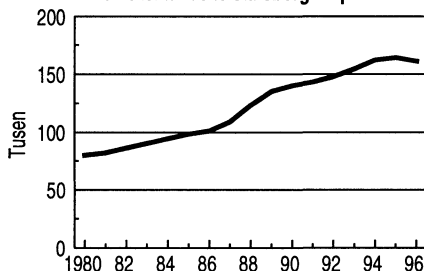
BEFOLKNING:

Andelen barn 0-6 år og eldre 80 år og over i befolkningen pr. 1.1. Prosent

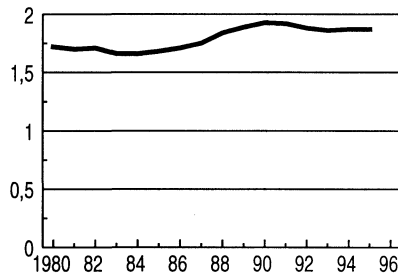

Kilde: Befolkningsstatistikk

Antall utenlandske statsborgere pr. 1.1.

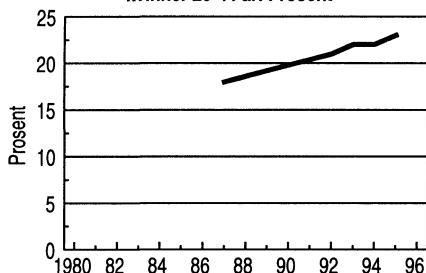

Kilde: Befolkningsstatistikk

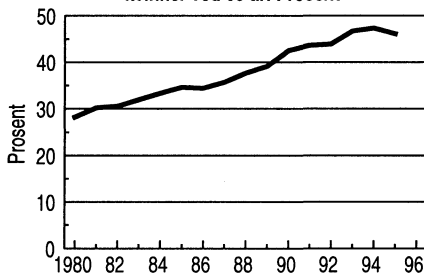
Samlet fruktbarhetstall¹

Kilde: Befolkningsstatistikk

Ugift samliv: Andel av alle samliv, kvinner 20-44 år. Prosent

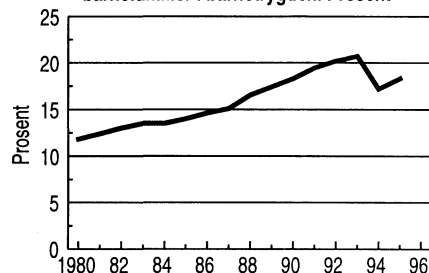

Kilde: Befolkningsstatistikk

Skilsmisser: Beregnet andel skilte kvinner ved 65 år. Prosent²

Kilde: Befolkningsstatistikk

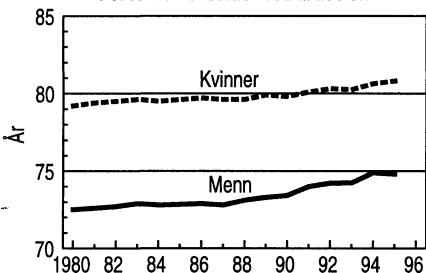
Enslige forsørgere som andel av alle barnefamilier i barnetrygden. Prosent

Kilde: Rikstrygdeverket

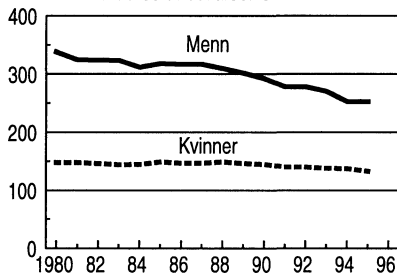
HELSE:

Forventet levealder ved fødselen

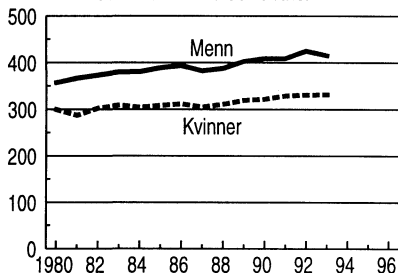
Kilde: Befolkningsstatistikk

Døde pr. 100 000 innb. 1-64 år, aldersstandardiserte rater

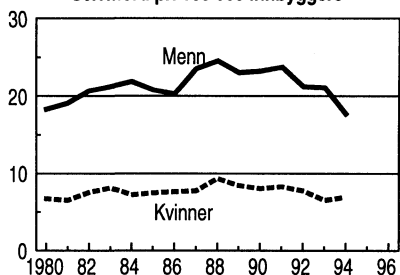
Kilde: Befolkningsstatistikk

Nye tilfeller av kreft pr. 100 000 innb., aldersstandardiserte rater

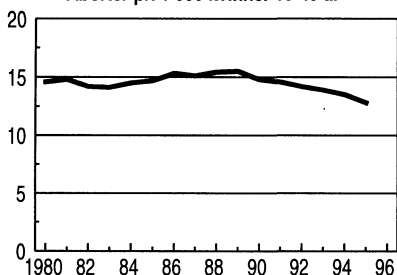
Kilde: Kreftregisteret

Selvmord pr. 100 000 innbyggere

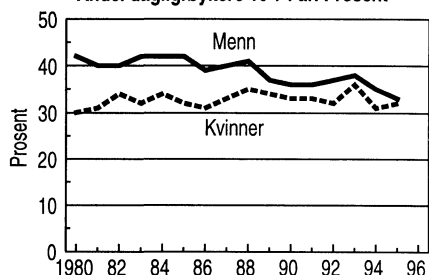
Kilde: Dødsårsaker

Aborter pr. 1 000 kvinner 15-49 år

Kilde: Abortstatistikk og Statens Helsetilsyn

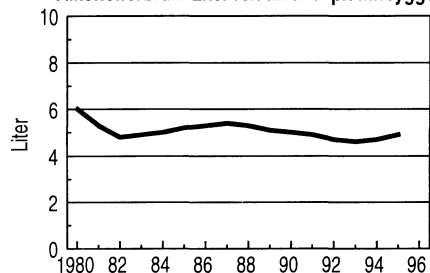
Andel dagligrøykere 16-74 år. Prosent

Kilde: Statens tobakkskaderåd

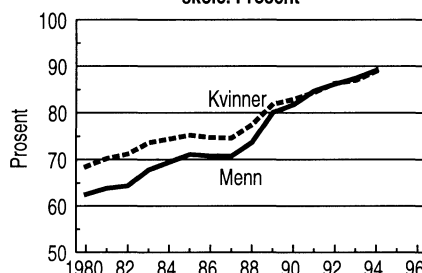
UTDANNING:

Alkoholforbruk: Liter ren alkohol pr. innbygger

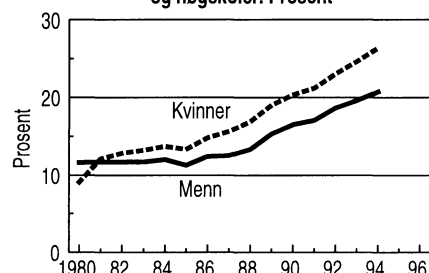
Kilde: Alkoholstatistikk

Andel 16-18-åringer i videregående skole. Prosent

Kilde: Utdanningsstatistikk

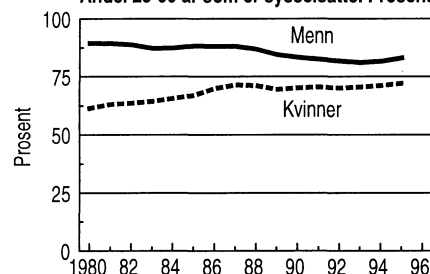
Andel 19-24-åringer ved universiteter og høyskoler. Prosent

Kilde: Utdanningsstatistikk

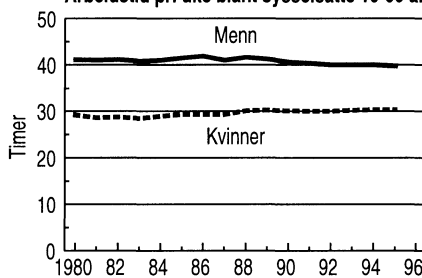
ARBEID:

Andel 25-66 år som er sysselsatte. Prosent

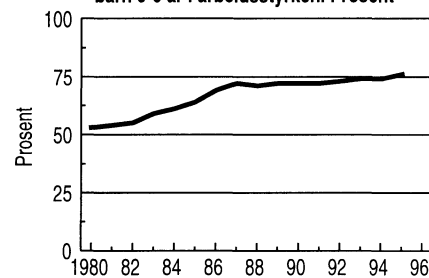
Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen

Arbeidstid pr. uke blant sysselsatte 16-66 år³

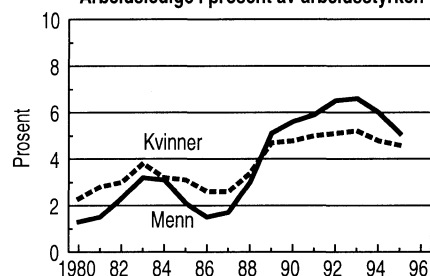
Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen

Andel gifte/samboende kvinner med barn 0-6 år i arbeidsstyrken. Prosent

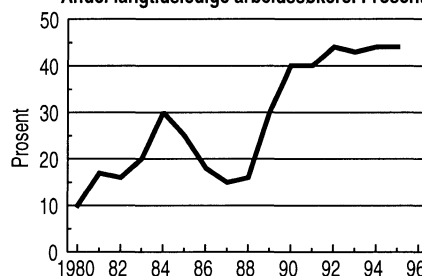
Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen

Arbeidsledige i prosent av arbeidsstyrken

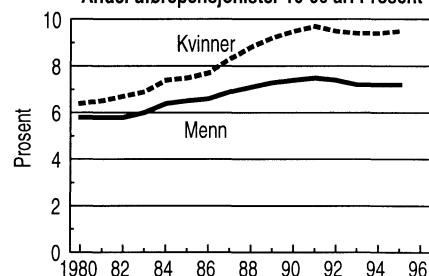
Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen

Andel langtidsledige arbeidssøkere. Prosent

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen

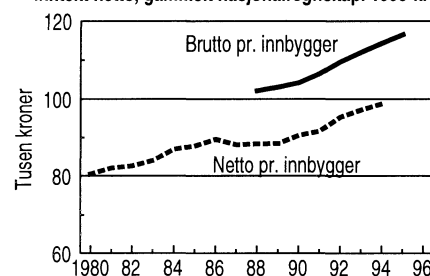
Andel uførepensjonister 16-66 år. Prosent

Kilde: Rikstrygdeverket

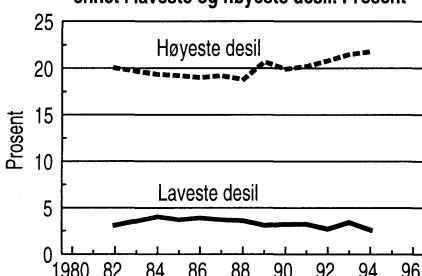
INNTÉKT OG FORBRUK:

Brutto disponibel inntekt, nytt nasjonalregnskap. Disponibel inntekt netto, gammelt nasjonalregnskap. 1995-kroner⁴

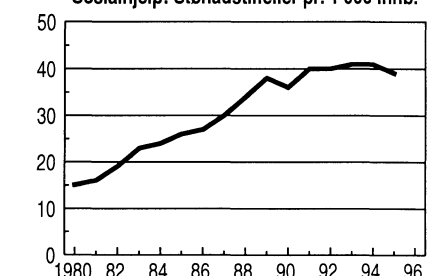
Kilde: Nasjonalregnskapet

Disponibel husholdningsinntekt pr. forbruks-enhet i laveste og høyeste desil. Prosent⁵

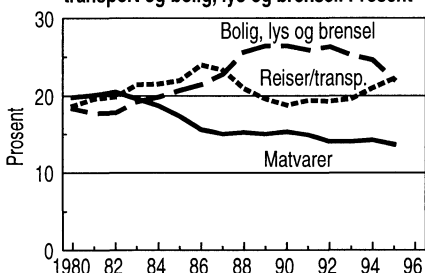
Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen

Sosialhjelp: Stønadstilfeller pr. 1 000 innb.

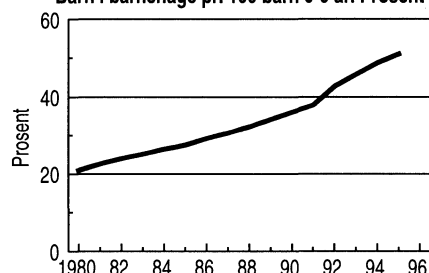
Kilde: Sosialstatistikk

Andel av forbruksutgift til matvarer, reiser og transport og bolig, lys og brensel. Prosent

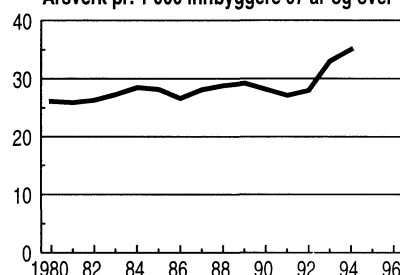

Kilde: Forbruksundersøkelsen

OMSORG:

Barn i barnehage pr. 100 barn 0-6 år. Prosent⁶

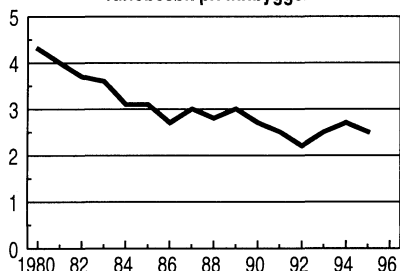
Kilde: Barnehagestatistikk

Hjemmesykepleien og hjemmehjelpstjenesten: Årsverk pr. 1 000 innbyggere 67 år og over⁷

Kilde: Pleie- og omsorgsstatistikk

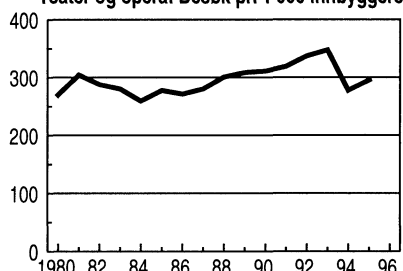
KULTUR:

Kinobesøk pr. innbygger

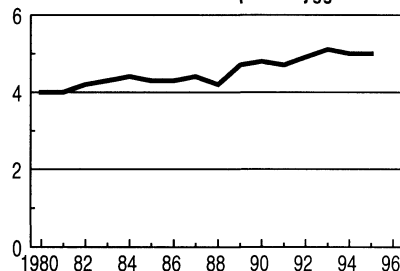
Kilde: Kulturstatistikk

Teater og opera: Besøk pr. 1 000 innbyggere

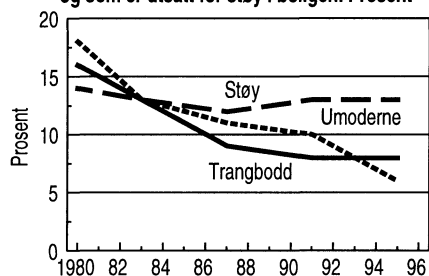
Kilde: Kulturstatistikk

Folkebibliotek: Utlån pr. innbygger

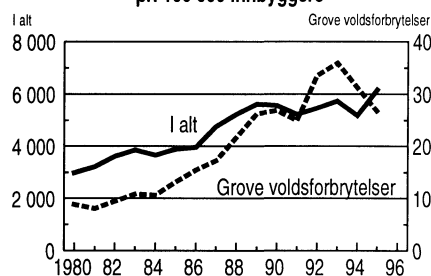
Kilde: Kulturstatistikk

BOLIG OG MILJØ:

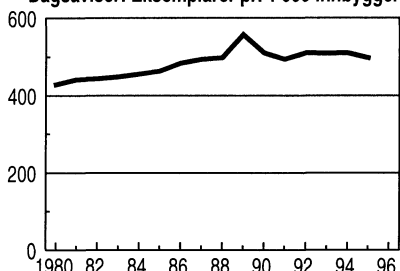
Andel som bor trangt, som bor i umoderne bolig og som er utsatt for støy i boligen. Prosent⁹

Kilde: Levekårsundersøkelsen

KRIMINALITET:

Forbrytelser i alt og grove voldsforbrytelser pr. 100 000 innbyggere¹⁰

Kilde: Kriminalstatistikk

Dagsaviser: Eksemplarer pr. 1 000 innbyggere⁸

Kilde: Kulturstatistikk

¹ Sum av ettårige fruktbarhetsrater 15-44 år. Antall barn hver kvinne kommer til å føde under forutsetning av at fruktbarhetsmønsteret i perioden varer ved og at dødsfall ikke forekommer.

² Under forutsetning av at et kull gifte kvinner gjennomlever de aldersspesifikke skilsmisseratene dette året, og at dødsfall og gjengifte ikke forekommer.

³ Brudd i tidsserien pga. endringer i undersøkelsesopplegget f.o.m. 1988. 1995: Sysselsatte 16-74 år.

⁴ I det nye nasjonalregnskapet er disponibel inntekt beregnet brutto, dvs. at kapitalslit ikke er trukket ut.

⁵ De tidelene av husholdningene med lavest og høyest inntekt.

⁶ Inkluderer barn i tilbud til 6-åringer i skolen fra og med 1992.

⁷ Tallene omfatter ikke årsverk innen administrasjon og ledelse. Tall for 1994 er basert på de 331 kommunene som har kunnet oppgi årsverk innen hjemmetjenestene.

⁸ Bare aviser som utkommer 6 dager i uka. Fra og med 1989 regnes Aftenpostens aftennummer som egen avis.

⁹ En person bor trangt hvis personen bor alene og disponerer ett rom eller personen tilhører en flerpersonshusholdning som disponerer mindre enn ett rom pr. person. En bolig er umoderne hvis den er uten bad eller WC, eller er kald eller fuktig.

¹⁰ Omfatter voldtekt, utuktig omgang med barn under 14 år, incest, grov legemsbeskadigelse, drap og grovt ran.

Samfunnsspeilet 1996

Innhold

Nr. 1

Levekårsundersøkelsen 1995: Velferdsutviklingen halvveis inn på 1990-tallet

Har utjevningen stoppet opp? *Arne S. Andersen*

Arbeidstid og arbeidstidsønsker blant foreldre *Ragni Hege Kitterød og Kari-Mette Roalsø*

Flere aleneboende, men færre venneløse *Anders Barstad*

Mer uformell omsorg fra hushold til hushold *Ragni Hege Kitterød*

Enslige har oftere helseproblemer enn andre *Kirsti Huserbråten*

Sakker ungdommen akterut? *Anders Barstad, Kari-Mette Roalsø og Mette Ryen*

Nr. 2

Innvandrere i Norge: Høyt utdannet, men lite etterspurt arbeidskraft? *Morten Kjelsrud*

Konsentrasjoner av innvandrere på arbeidsmarkedet *Jan Erik Sivertsen*

Helseulikhet i barns første leveår *Jon Erik Finnvoll og Rannveig Nordhagen*

Hjelp til rengjøring? *Ragni Hege Kitterød*

Kraftig befolkningsvekst i byene på 1990-tallet *Dag Juvkam*

Kaffe, Sukker og Lysolier *Espen Søbøye*

Nr. 3

Forverringen av ungdomsgenerasjonenes levekår: Myte eller fakta? *Kari Skrede og Mette Ryen*

Redusert kjønnsforskjell i forventet levealder de siste årene *Svenn-Erik Mamelund*

Straffede lovbrøyttere: Stadig flere pådrar seg ny straffereaksjon *Idar Møglestue*

Med barn i fokus: Barnestatistikk fra 1989 til 1995 *Sissel Vestli*

To forbruksundersøkelser fra begynnelsen av det 20. århundret *Espen Søbøye*

Nr. 4

Boforholdsundersøkelsen 1995 *Dagfinn Ås*

Boligstandard og boutgifter 1973-1995: Vinnere og tapere i boligmarkedet *Dagfinn Ås*

Boliger belånes til pipa *Rolf Barlindhaug*

Mot et mer ustabilt leiemarked? *Viggo Nordvik*

Norske boliger: Hver femte bolig er tilgjengelig for funksjonshemmede *Ole Gulbrandsen*

Storbyenes boligmarked: Økende sosial sortering? *Terje Wessel*

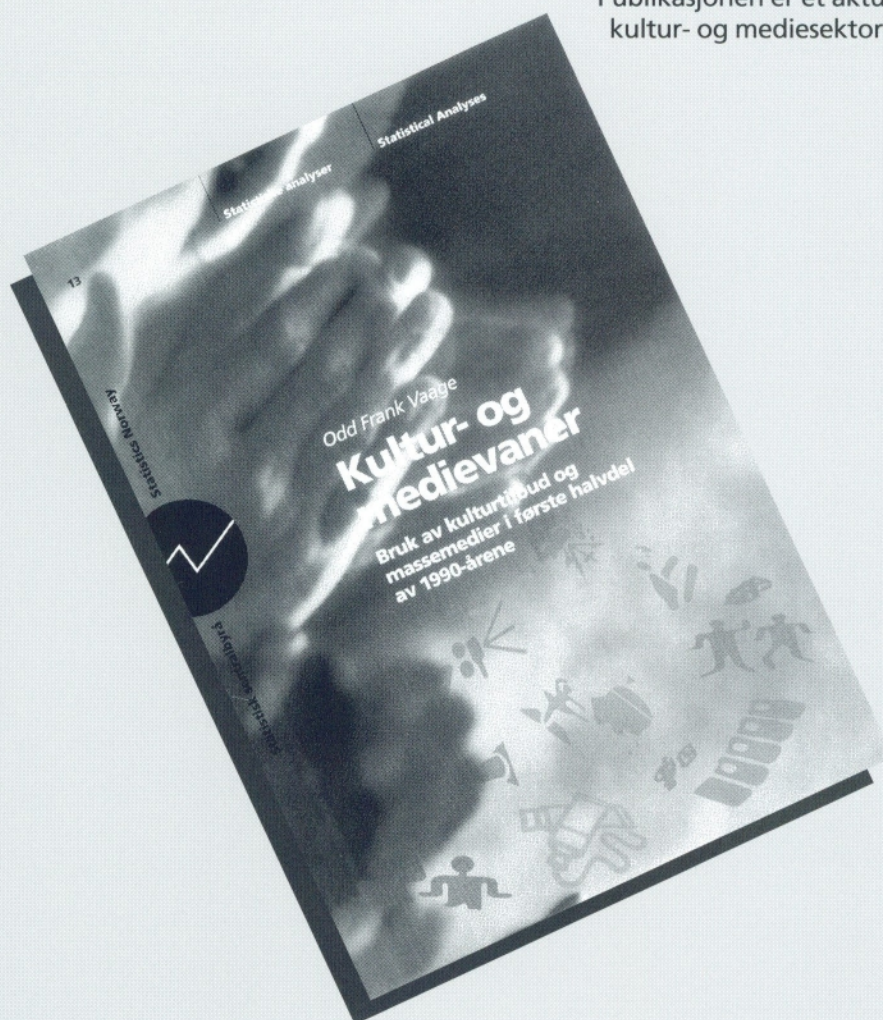
Mange har fått det bedre på 1990-tallet

Kultur- og medievaner

Kultur- og medievaner gir en oversikt over resultatene fra Statistisk sentralbyrås undersøkelser om nordmenns kultur- og mediebruk fra 1991 til 1995. Hovedvekt er lagt på å få fram et bilde av de ulike tilbudenes publikums-sammensetning og se på sammenhenger i bruken av de ulike tilbudene. Blant temaene i publikasjonen er kulturbruk i ulike deler av landet, bruk av amatørtilbud i forhold til profesjonelle tilbud, interessen for kulturtilbud, barn og unges kultur- og mediebruk og folks egenaktivitet på kultur- og medieområdene.

Resultatene blir lagt fram ved at de enkelte temaer og tilbud blir presentert for seg, i stor grad ved hjelp av oversiktlige figurer og tabeller.

Publikasjonen er et aktuelt oppslagsverk for alle innenfor kultur- og mediesektoren, for forskning og utdanning.

Publikasjonen kan bestilles fra:

Statistisk sentralbyrå,
Salg- og abonnementservice
Postboks 8131 Dep.
N-0033 Oslo

Telefon: 22 00 44 80
Telefaks: 22 86 49 76

eller
Akademika – avdeling for
offentlige publikasjoner
Møllergt. 17
Postboks 8134 Dep.
N-0033 Oslo

Telefon: 22 11 67 70
Telefaks: 22 42 05 51

ISBN 82-537-4304-1
Pris kr 150,00

Returadresse:
Statistisk sentralbyrå
Postboks 8131 Dep.
0033 Oslo

Publikasjonen kan bestilles fra:

Statistisk sentralbyrå
Salg- og abonnementservice
Postboks 8131 Dep.
N-0033 Oslo

Telefon: 22 00 44 80
Telefaks: 22 86 49 73
E-mail: salg-abonnement@ssb.no

eller:
Akademika - avdeling for
offentlige publikasjoner
Møllergt. 17
Postboks 8134 Dep.
N-0033 Oslo

Telefon: 22 11 67 70
Telefaks: 22 42 05 51

ISBN 82-537-4328-9
ISSN 0801-7603

Pris:
Pr. år kr 165,-
Enkeltnummer kr 50,-

Statistisk sentralbyrå
Statistics Norway